

AB VISSER
RUDOLF DE MEPSE
HET
MONSTERPROCES VAN FAAN

I 9 4 5

NIJGH & VAN DITMAR - N.V. ROTTERDAM

Voor Bert Bakker

EERSTE DEEL

Drie Vrouwen

*Men hoeft voor Monsters niet te reizen
Naar Afrika,
Europa teelt ze in Burgt, Paleizen,
Vol ongena!*

JOOST VAN DEN VONDEL

Hendrik de Mepse, Heer van Faan, was, hoewel jong, niet jeugdig meer toen hij Maria, de dochter van zijn oudoom, den burchtheer van Borger, tot vrouw nam, zoals zijn vader Johan, die zich gehaat maakte bij de boeren en burgers van zijn kerspel, doordat hij den Spanjaard aanhing en nog als grijsaard paardreed, gekromd als een marter wanneer hij over de heidevlakten joeg, niet achtend boekweit, korenvelden en akkers, wanneer hij vossen opdreef.

Toen Hendrik geboren werd, had de oude Johan het dorp Borger moeten verlaten, omdat de boeren hem molesteerden en lijdelijk tegenwerkten waar en wanneer zij konden en ten koste van hun bloed. Zij lieten zijn paard in strikken lopen, welke zij heetten uit te zetten voor de wolven en de wilde zwijnen die hun es bedreigden. Zij verpestten het water waar hij placht te vissen en zij staken zijn schuren in brand als een onweersbui ontzaglijk broedde over het hete land. Zij waren zorglijke, maar onafhankelijke, zeventiende-eeuwse keuterboeren, grootgebracht onder bloed en tranen en op hun beurt offerden zij bloed en tranen voor de toekomst hunner kinderen. En Johan, Heer van Borger, was genoodzaakt uit te wijken naar de Groninger Ommelanden, waar hij zich vestigde in het dorpje Faan, in het Westerkwartier. De jongste broer van zijn grootvader betrok de burcht te Borger. De nieuwe burchtheer van Borger was een zonderling, die niet uitging om te jagen en zich om zijn boeren niet bekommerde. Men wist al spoedig te vertellen dat hij in de kelders van het slot alchemie beoefende. Om een laboratorium te verkrijgen ontsloeg hij enkele gevangen misdadigers en was alzo mild zonder mild te willen zijn. In de vrijgekomen kelderruimten verzamelde hij allerhande grondstoffen en instrumenten en zocht er naar de steen der wijzen. Hij had met zich meegebracht zijn dochter, althans men mocht veronderstellen dat zij zijn dochter was, omdat zij hem vader noemde, hoewel geen der huisknechten van een moeder ooit een

spoor had vernomen. Maar de zonderlinge burchtheer vond het onnodig aan iemand uitleg te geven van wat mogelijk het gevolg van een jeugdzonde was. De freule was niet jong en niet bekoorlijk. De trekken van haar gezicht waren wel regelmatig, maar gespitst. Het blonde haar was dun en bleef ondanks alle verdrietige moeite een onverzorgde indruk wekken. Haar koele reptielenogen schenen altijd iets te achterhalen, schenen immer bezig zich iets te herinneren uit een eventueel voorbestaan. Wanneer zij in de kerk zat, voelde de predikant zich onbeheerst en nerveus worden. De blik van haar ogen maakte hem en de woorden, die hij sprak, onbeduidend. Er was iets in haar aanwezigheid, dat alle heiligheid scheen te absorberen. Het was wellicht belachelijk dat hij onder zijn preek steeds moest denken aan het duivelsrooster in het portaal van de kerk. Zijn Zondag was goed als zij niet in de kerk kwam. Toch gebeurde het, dat zij den dominee nodigen liet op de burcht, waar zij hem geld gaf voor de armen. Hij nam het dankbaar aan en vermeed nochtans zorgvuldig de aanraking met haar hand, omdat hij vermoedde dat die koud was en klam.

Maria heette deze niet meer jonge, adellijke vrouw en haar nam Hendrik de Mepse, zoon van Johan de Mepse, Heer van Faan, tot vrouw, terwijl hij zich niet bekommerde om het te grote verschil in leeftijd. Wellicht verwachtte hij in bijgelovige ijver, dat het zijn schoonvader en oudoom gelukken zou de steen der wijzen te vinden en eeuwige jeugd en verblindende rijkdom te beërven.

Het is niet aan de orde te vragen of Hendrik en Maria gelukkig waren in hun huwelijk. Zij behoorden beiden tot het slag mensen, waarin de natuur met ironie speelt. Zij behandelten elkaar met de heuse en hoofse vriendelijkheid, waarin zij op de naderende pruijentijd vooruitliepen. Zij completeerden elkaar wonderwel in hooghartigheid en ondeugdelijke, wijl duffe deugd. Men was geneigd hen voor broer en zuster te houden, zij de oudere zuster die in huishoudelijke spaarzaamheid de burcht in Faan, welke zij hadden betrokken, beheerde

en hij de jongere broeder, die minzaam naast haar scheen te leven en op te gaan in zijn eigen, maar congruente belangen.

In het najaar van 1691 wist Maria dat zij zwanger was, hetgeen een ommekeer in haar wezen teweegbracht. Zij had niet voorzien, dat uit dit huwelijk nog een kind geboren zou worden en nu het wonder toch nog in haar leven kwam, begreep zij het nauwelijks. Voor het eerst beving haar de onrust en openbaarde zich in haar een drang naar een bewuster levenswijze. Bij tijd en wijle doorbeefde haar een lichte golving: periodieke onderdompelingen in iets kristalklaars, alsof zij overging van donkere in lichte kamers. Zij kon plotseling de behoefte voelen opkomen, op te staan van haar stoel in de vensternis, haar spinnewiel op zij te schuiven om, door een onverklaarbare drang gedreven, passen te maken door de kamer, langzame, zwevende passen. Toen zij het haar man meedeelde, had zij een gevoel van onwil te overwinnen, alsof zij te spreken had over iets, dat hem niet aanging. Is hij de vader? dacht zij verwonderd en meende dat zij zijn moeder was. Zij kwam tot het besef dat zij zich schaamde voor den zoveel jongeren man. Zij schrok toen zij tot dit besef kwam, en besloot hem te ontwijken, wanneer en waar zij kon. Het was in deze tijd, dat zij voor de eerste maal met een soort weemoed aan haar moeder ging denken. Zij kon zich geen flauw begrip vormen omtrent haar moeder. Er was dus geen uitgangspunt van haar leven. Het zou kunnen zijn, dat zij altijd geleefd had als een cryptogame bloem. Wanneer zij wandelde in de tuin, waar reeds de mezen kwamen vagebonden en soms een vlucht wielewalen neerstreek, kon zij blijven staan op het bevel van een zwevende herinnering: waar en wanneer heb ik dit alles eerder gezien en gehoord...

In deze dagen openbaarde zich de afstand tussen haar en haar man. Zij sloot haar gedachten en gevoelens weg, zij sprak nimmer over het kind, welks groeien zij ademloos kon beleven. Zij bestal hem door deze gezamenlijke schat weg te sluiten. In de avonden, dat zij tegenover elkaar zaten, observeerde zij

hem gespannen en wist dat zij volkomen los van hem stond. Het licht van de kaarsen op de tafelluchters bescheen zijn smal, donker gezicht van onder op en grimeerde bruine vlekken rondom zijn smeulende ogen. Hij voelde zich zonderling beklemd en gevangen in de ongebroken blik van haar reptielenogen. Hij wist dat hij haar zou haten als hij slechts gedurfd had. Hij boog zich over zijn boeken: hij las gaarne wetenschappelijke werken als het klare latijn van Thomas à Kempis en het stroever gebouwde van Spinoza. Hij las de geschriften en brieven van Erasmus en St-Aldegonde. Maar avond aan avond bleef de laatste tijd het gelezen woord onvruchtbaar, gesloten zaad.

Een postiljon draafde de lindenlaan op en stak zijn hoorn. De hoeven van het paard wolkten de dorre blaren op. Ritse-lend vielen ze terug in het bleke gras of vergleden naar het bruine mos. De blik van den postiljon bleef even haken aan de kleurenpracht van een ring vliegenzwammen terzijde. Op het voorplein, waar hij met een sprong afsteeg, liep hem de stal-knecht tegemoet en leidde het bevende paard rond aan het met schuim bedropen bit. De postiljon betrad het bordes en hoefde niet de klopper neer te laten, want de huisknecht had hem zien aankomen en opende de deur. Slechts enkele ogenblikken later kwam hij weer naar buiten, daalde vlug de trap af, met de buitenwaartse kniebewegingen van een ruiter, en besteed zijn paard, wisselde enkele woorden met den knecht, die begerig was naar het laatste nieuws, en reed in draf de laan uit. De ge-lijkmatische kloppende van de hoeven verdofte spoedig en de knecht hervatte zijn werk met een zucht. Hij benijdde den postiljon.

Ook Maria benijdde den postiljon. Zij had de ouwels verbroken en las de enkele woorden, die in niet na te gaan verband met de verstervende hoefklop van het paard schenen te staan. Wat had zij daar juist gelezen? Waren de woorden in haar brein gevallen als drukletters in stuifzand? Opnieuw las zij en trachtte zich bewust te worden dat zij verdrietig had te zijn, maar het rythme van de kloppende

paardenhoeven was belangrijker. Zij stond moeizaam op, zwaar met haar zware lichaam en duizelig in haar hoofd. Voor het raam stond zij en keek uit over de binnenhof, waar de stal-knecht stro bijeenveegde; zij keek uit naar het schathuis aan de overzijde van de gracht, waar kippen rondscharrelden en een hond de achterpoten rekte, zij keek uit over de brug naar het eind van de laan. Het grijze, onnaspeurlijk dauwige licht van de stille herfstmiddag vulde de wereld. Zij liet het papier vallen en keek niet naar de plek waar het neerviel, maar realiseerde zich bijzonder scherp hoe het daar lag. De letters werden helderder voor haar geest, zij verbonden zich tot de sfeer van het woord, van de zin . . . de hoefklop was weg, er was geen storende klank meer aan de wanden der wereld. Zij legde de handen gevouwen te zamen over haar buik. Heel haar lichaam werd leeg en licht, behalve haar buik. Daar concentreerde zich het leven tot een trillende, kloppende bal. In onuitsprekelijk heimwee dreef haar aandacht weg naar het bruine en paarse land van Borger, waarin zij nimmer had kunnen aarden, maar dat zij plotseling wist lief te hebben.

„Vader is gestorven. Wij zullen naar Borger moeten gaan voor de begrafenis,” zei zij tot haar man, die van een bezoek aan den Heer Lewe van Aduard terugkeerde. Zij keek om naar het papier, maar dat lag niet meer op de grond. De huisknecht had het opgeraapt en op de hoek van de tafel gelegd.

Hendrik bleef verrast staan. De wijn, die hij gedronken had, begon plotseling na te werken in zijn hoofd. Hij maakte enkele grote, zwevende passen naar de tafel en greep de brief. De oude man was dood en hij had het geheim niet gevonden. Hij staarde krampachtig naar de zakelijke mededeling, zijn rechterhand gesteund op het tafelblad. Hij had heimelijk gespeculeerd op de toekomstige rijkdom en het bleek belachelijk. Hij had zelfs daarvoor een oudere vrouw genomen! Hij was een kinderachtige dwaas, terwijl hij oude en moderne klassieken las. Hij leed aan een middeleeuwse ziekte, terwijl hij in zijn manieren op de pruijkentijd vooruitliep. De steen

der wijzen was niet gevonden door den ouden man, die als een pad zijn leven in de kelders van zijn burcht sleet, die wit haar had, een witte baard en een gele, schilferende huid. Weerloosheid viel op hem, terwijl hij bij de tafel stond, lang en smal maar stevig in de bespatte rijlaarzen. Hij merkte hoe de blik van zijn vrouw macht over hem kreeg, hem duim bij duim veroverde, hem doorzag, van uur tot uur en van jaar tot jaar. Hij voelde dat het zweet zich in droppels op zijn voorhoofd saamperste en dat hij het moest afvegen. Hij voelde zich tot het uiterste gespannen. Er moest ergens een abrupt einde komen aan deze vreselijke spanning en daarna een duisternis, waarin hij pijlsnel neerdaalde. Getallen sprongen uit deze duistere put naar boven, vlamrende, waaivormig zich verbredende getallen: schulden, schulden! O domme dwaas die hij was geweest, waarde hechtend aan een hersenschim. Was het uiteindelijk oerangst, die hem gedreven had tot het roekeloos verspillen van schamel bezit enerzijds en het blind geloven aan tovenarij anderzijds? Was het angst voor het leven, dat hij nauwelijks aankon, angst voor de armoede van een toekomst zonder liefde, zonder hoop? Wie kon hem helpen? Hij dacht aan den dominee van Faan, een ouden, kinderlijken man, die spoedig vervangen zou worden door een jongeren collega. Onmogelijk! Hij behandelde hem met de onverschillige welwillendheid, waarmee een koning zijn minstrelen behandelt. Hij had meer geloof gehecht aan zwarte kunst dan aan den naïeven God van den ouden dominee. De ogen lieten hem los, Goddank, en hij ademde diep op. Hij liep naar het venster, dat uitzag op het schathuis en wiste zich het zweet van het voorhoofd. Hij merkte dat hij de brief nog in de hand hield en gaf eindelijk antwoord op de woorden van zijn vrouw.

„'t Is goed Maria, wij zullen gaan. Ik zal de karos gereed laten maken... Wanneer vertrekken wij?”

„Morgen vroeg liefst!”

„Morgen vroeg? ... Goed. Is er nog iets dat ik voor je kan doen? De tocht zal vermoeiend voor je zijn.”

„Nee, dank je, heel vriendelijk,” antwoordde ze en dacht

verachtend: de tocht zal voor jou vermoeiender zijn. Met berekenende tred liep ze dan de kamer uit. Hij hoorde haar sleep ruisen langs de meubels. Op het slaan van de deur keerde hij zich met een ruk om en strompelde naar de tinkast. Hij ontkurkte een fles Bourgogne en luisterde gretig naar het gulzige klokken in het glas.

De deur ging open en Maria kwam terug de kamer in, liep zacht en zwijgend naar de secretaire, nam de brief op, ging dezelfde weg terug, recht en zwijgend. In een verstijvende schrik was hij blijven staan, de wijn schuimde over de rand en vloeide donkerrood, met slappe luchtballen uit onder het voetstuk.

Zij ging in zware rouw en zei nauwelijks meer dan nodig was gedurende de lange tocht in de karos. Zij zaten tegenover elkaar als hadden zij nimmer naast elkaar gezeten. Zijn gezicht was smal en bleek. Het zwarte haar boven het voorhoofd was aan de wortel altijd even vochtig. Soms streek hij er met de hand overheen en glimlachte verontschuldigend. Het was tot een gewoonte verward en hij deed het, ook als er niemand in zijn nabijheid was. Hij klemde de knieën tegen elkaar om het schokken te weren.

Maria zat met haar geelbleek gezicht opzij uit te staren. Het haar was doorschijnender geworden: als ragfijne schimmel woekerde het over haar hoofd en geen coiffeur was bij machte het in een behoorlijke vorm te herscheppen. Haar smalle handen, die mooi waren te noemen, vouwden zich in haar schoot, om het schokken te weren...

Zij trokken langzaam voort over de Hondsrug. Eenmaal Groningen gepasseerd zijnde, werd de tocht boeiender. De boekweit stond nog te velde en de eerste wortelen werden gerooid. De beukenlanen van de spaarzame buitenplaatsen verdorven in een rode, onwereldse brand. De brokken heide hier en daar waren nagenoeg uitgebloeid. Slechts paarze schilfers waren gebleven op het wollige bruin. Witte berkestammetjes tekenden hun krijtfiguren op het violette fond van verwijderde

dennenbossen en weinige, schuwe eekhoorns bleven met verwonderde ruk hangen aan een boomstam om naar de koets te kijken.

Wat denkt zij, dacht Hendrik gepijnigd en zei iets over de aard van het landschap; zij antwoordde correct en luisterde onderwijl naar de hoeventrampeling en wist dat zij hem verachtte.

Het duurde vele uren, en bij menige uitspanning moesten zij stoppen om den paarden rust te gunnen, voor zij Borger bereikten. Toen zij de holle weg naar het dorp opreden, voelde Maria, dat zij niet weer terug zou gaan naar Faan en toen zij de lage, gerekte schuren en huizen zag terzijde van de slingerende dorpsstraat, glimlachte zij.

In haar zware rouw betrad zij de burcht en peinsde over haar vader, om wiens sterven ze geen droefheid, noch blijdschap voelde. Hij was een naam voor haar geweest, een toevallige verschijning met grauwe haren en smalle handen. Het was door deze twee verschijnselen dat zij zich wist verbonden met hem. Maar zijn stem was haar een leven lang vreemd gebleven als het droge schuren van een oude deur, ergens in een verborgen hoek van de burcht.

Ze stond naast de baar, waarbij een predikant knielde en kaarsen brandden aan hoofd- en voeteneind. Ze keek neer op zijn wassen gezicht. Het grauwe haar scheen er los bovenop te liggen. Misschien was het nimmer een reël bestanddeel van zijn lichaam geweest. De trekken waren dood. Zij openbaarden geen strijd, geen leed, geen liefde, geen haat. Er was iets van steriliteit en diep geheimenis in de trek om de mond. Dat was al, misschien was het veel.

De dagen verliepen na de bijzetting van den ouden burchtheer in de kerk te Borger en de gasten, waaronder enkele verre familieleden, waren vertrokken. Er bestond wellicht geen oude, zonderlinge burchtheer meer in hun herinnering. Maar Maria en Hendrik bleven. De een verborg voor de ander dat hij wenste te blijven en zij wisten het van elkaar. Maria

maakte wandelingen voorbij het hunebed over de es, die nu braak lag en open naar de milde herfstzon. Zij wandelde in het dennenbos en snoof de zware geur en luisterde bedachtzaam naar het fijne knerpen van larixnaalden onder haar voet. Zij bleef staan kijken naar een schetterende vlaamse gaai, die in een kleurenflits voorbijvloog, en naar de rusteloze eekhoortjes in de hoge, wiegende toppen. Zij wandelde over de heide, waar haar voet diep wegzakte in de bruine, knisterende struiken, en bleef hijgend staan aan de rand van een der diepe kuilen, geslagen in de grond door gloeiende meteorostenen. Zij wandelde, voorzichtig speurend en proevend de vastheid van de bodem, langs de rand van het moeras, waar lang de blauwe gentiaan verwelkt was maar nog het wolgras bloeide. En al die tijd dacht zij aan het kind in haar schoot.

Hendrik bracht zijn tijd door in het slot. Wanneer zijn vrouw aanwezig was, veinsde hij onverschilligheid, niet vermoedende dat hij een slecht acteur was, maar wanneer zij uitging, rees hij op en voelde zijn spanning breken in een nerveus beven en zijn hand ging vaker over zijn voorhoofd, dat klam aanvoelde. Hij sloeg geen acht op de heimelijk spiedende, misprijzende blikken van de bedienden. Hij dwaalde door alle vertrekken van de hoogste torenkamer tot de diepste kelder en lichtte achterdochtig oude familieportretten van hun plaats en hoge spiegels met vergulde lijsten, waarachter zich misschien geheime deuren of panelen bevonden. Hij draaide onhandig om de potten met gestolde en onwelriekende mengsels heen en raakte zonderling gevormde retorten en instrumenten aan. Hij doorsnuffelde gejaagd de weinige papieren en in leer gebonden folianten, hopen dat er een recept in verscholen zou zitten. Steeds nerveuzer werd hij gedurende deze tochten. Soms hief hij de handen en drukte ze aan zijn oren, omdat hij meende fluisterende, achtervolgende stemmen te horen. Vermoeid zeeg hij ten slotte in een stoel en wist dat al zijn zoeken vergeefs was, dat niets hem redden kon van een verschrikkelijke toekomst. En al die tijd bleef daar vaag en verstoken in zijn hersens de gedachte aan de veel oudere

vrouw met het kind en hij haatte ze beiden, de geborene en de ongebornene, omdat hij ze vreesde.

Er was geen testament. De nalatenschap was negatief. De dwaze experimenten hadden hem diep in de schulden gestoken en deze schulden gingen over op Hendrik.

Maria ging voort met haar wandelingen tot de eerste felle vorst de aarde deed verstijven. Een wazige, rode maan lag des avonds in een ijskoude mist als een fakkelvlam in rook en des morgens verscheen de natuur in een broze, schitterend witte pracht. Maria schoof dicht naar het raam toe, hoewel het vuur van de haard de hoeken onverwarmd liet. Er kon nauwelijks gestookt worden tegen de kou. De witte rijp reflecteerde tegen de naakte wanden en maakte het vertrek ijler en lichter.

De winter vorderde met veel sneeuw en ijs. Soms kreeg Maria het verlangen te gaan wandelen in de sneeuw. Ze verlangde te gaan langs de glanzend groene hulstbossen met hun bloedrode, warme bessen, of te lopen onder de dennebomen, bevracht met sneeuw. Wellicht zwierven er nu grijze kraaien over de es, op jacht naar uitgeput, verhongerd wild. Misschien doolden er enkele wolven aan de zoom van de heide, snuivend de lucht van de warme schapenstallen. Maria raadde naar al de dingen buiten en tastte het leven dat in haar besloten lag en luisterde naar de verwijderde geruchten in het huis. Was het haar man die rusteloos zocht naar iets? Wat was het waarnaar hij zocht in de tochtige kelders, achter de schilderingen en spiegels, in de bibliotheek, in de kasten...

Wat was er te zoeken, dacht zij en keek naar de kleurige, levendige mezen in de hazelaars. Waarom dat hatelijke leven in de toekomst, dacht zij en keek naar de vergulde zonnewijzer op het bevroren gazon... Zij was niet verbaasd toen hij op en dag zei: „We gaan naar Faan terug, Maria. We kunnen hier niet altoos blijven.” En hij was niet verbaasd toen zij antwoordde: „Ik verlang niet weer terug te gaan. Ons huis is nu hier.”

„Ik moet orde brengen... orde... begrijp je...,” pleitte hij

vaag, terwijl zijn donkere ogen in de donkerder kassen zijn nerveuze houding excuseerden.

„Orde? Waarin orde?” vroeg zij onbarmhartig en bleef kijken naar de zonnewijzer, waar geen schaduw op getekend stond met deze scherpe, maar versluisde lucht.

Zij is een vrouw, dacht Hendrik en zweeg. Hoe kan men praten met een vrouw over moeilijkheden, over schulden veroorzaakt door tegenslag, door veepest, door verlies in spel, door procederen, door drinken. En toch moet ik er met haar over praten, dacht hij en zweeg. Misschien zei hij na een poos van stilzwijgen: „De tijd schiet op, zie je.” Misschien zei hij het ook niet. Hij dacht dikwijls dingen de laatste tijd, die hij meende te zeggen, en soms zei hij iets, terwijl hij slechts in gedachten meende te zijn.

De lente kwam vroeg in het jaar 1692. Februari—Maart was de grond op sommige plaatsen bedekt met miljoenen winterakonietjes: een zonnige overdaad van goudgeel met melkige droppels er tussen van sneeuwklompjes. De hazelaars waren nagenoeg uitgebloeid: de franje van bestoven, lichtbruine strângetjes verschrompelde, maar de wilgen vervolgden de loop der natuur met hun zilvergrijs oversponnen katjes. Grijze kraaien werden zeldzaam en koperwieken zwierven langzamerhand noordwaarts. En zo maar op een verrukkelijke Maartse morgen, geboren uit een stille, ruisende regennacht, was de opgeklaarde hemel boordevol leeuwerikenzang. Vinken vlogen van struik tot struik. Een merel ving aan te fluiten om de ganse dag niet meer te zwijgen.

Maria lag ziek in de slaapkamer, laag met zware zolderbalken. Het massale bed met de stoffig zijden hemel en de fluwelen zijgordijnen droeg haar transparante figuurtje als onbewust en onwetend. Zij lag rillend in hevige, inwendige koortsen, zonder te ijlen. Zo had zij haar ganse leven inwendig geleefd. Gelijk haar vader was zij spookachtig ondoorgrondelijk geweest. In deze koortsen bewogen alleen haar lippen. Zij vormden reeksen onverstaanbare woorden, monotoon als tel-

den zij ave's af op een rozenkrans. Elke morgen en avond bezocht Hendrik haar, plichtsgetrouw als een dienaar die bevelen komt halen van zijn meesteres. Hij wist niet recht wat hem dreef tot deze regelmatige bezoeken, want voor het eerst had hij in haar ogen duidelijk de verachting gelezen voor hem. Zij lag daar als een uitbloeiende moederplant, die het leven overdraagt aan het groeiende nieuwe in haar. Geen van beiden hadden man en vrouw ooit zo diep de verbondenheid gevoeld van dood en leven. Men wist nauwelijks waar het ene overging in het andere. Als een rups spon zij zich in een transparent omhulsel, tot uit haar een ander en toch hetzelfde leven geboren zou worden. Hendrik dacht na over haar ziekte. Twee boeren hadden haar thuisgebracht, enkele weken geleden, toen zij haar gevonden hadden op de heide. Het was in de ogen van alle mensen haar onvergeeflijke dwaasheid geweest uit te gaan, zwanger, zo ver in de kou, zo moeilijk gaande over de kluitige grond. Hoe lang zij gelegen had voor de boeren haar vonden, was niet met zekerheid te zeggen, bewusteloos was zij opgenomen en bewusteloos te bed gebracht.

Toen zij de tweede dag ontwaakte, had Hendrik naast haar bed gestaan, met het gevoel van den machteloos vernederde. Hij had zich over haar heen gebogen met de kwaadwillige drift in zijn ogen van den meester, die zijn slaaf ten dode toe gezeseld heeft en vraagt of hij het wèl maakt.

Zij had hem aangekeken met haar nu gebroken reptielenblik. Hij zou niet hebben kunnen zeggen of ze hem al gezien had dan niet. Haar plotselinge weerloosheid maakte zijn haat openbaar. Hij boog nog dichter over haar, gekromd in hartstochtelijke smaad en woede om een jarenlange vernedering en ontgoocheling. Toen hij zich oprichtte, schemerde een bloedvlies voor zijn ogen. Hij bevochtigde zijn lippen met de tong en dacht dat hij haar al zijn opgekropte grieven gezegd, toegeschreeuwd had. Hij trachtte alleen tevergeefs zich de woorden te herinneren. Hij wist niet dat de hevige brand slechts naar binnen geslagen was op dezelfde wijze als bij haar. Altijd hadden zij tegenover elkaar gestaan in zwijgende verbittering,

onder het masker van heuse en hoofse manieren. Hun laatste strijd was een even heimelijke, een even zichzelf verterende.

Hendrik wilde, dat zij zijn haat zou merken en voelen, evenals hij haar verachting voelde en merkte. Dat alleen dreef hem des morgens en des avonds naar haar ziekbed. Maar zij merkte het niet. Ze was al bijna geheel ingesponnen in het weefsel van de dood. De dood wies op haar wezen als schimmel op een plant. Zij was zo broos met het witte, doorschijnende haar en de witte, poederige huid, dat het scheen als zou zij zo uiteen kunnen vallen, gelijk de schalen van een noot rondom de levende pit: het kind. Alleen in de ogen, die zij gebroken op hem hield gevestigd, lag de onbarmhartige verachting gebed. Die ogen deden hem achteraf voelen wie hij was. Slechts hij bleef ten slotte een menselijk wezen met enkel fouten en feilen. Zij wist waarom hij haar getrouwd had. Hij was nooit jong geweest, maar een oude, egoïstische lafaard, met één wonderlijke begaafdheid voor filosofie en klassieke literatuur en negen en negentig gebreken in alle richtingen. Hij was een stuurloos, ontevreden mens geweest met een onbedwingbare angst voor leven en dood. Maar wie was zij, wie — hij vroeg het zich ieder uur af — wie was zij geweest al haar leven. Zij had een magisch product kunnen zijn van haar vader, den tovenaer. Zij had het gruwelijke product kunnen zijn van een duistere paring, met haar spinraghaar en reptielenblik. Hij haatte haar en vreesde haar nabije dood, omdat het zou kunnen zijn, dat zij zich oploste in onzichtbare elementen, die hem zouden vervolgen en kwellen. Daarom naderde hij elke morgen en avond haar bed. Hij wilde de dood de toegang versperren.

De dood kwam nochtans die morgen in Maart, toen plotseling een scherp onweer losbarstte na de eerste zoele dag en nacht. De wolken dreven als branders aan in de gloed van de opkomende zon, met donkere rompen en rode, waaierende zeiflarden. De bliksem sloeg in twee boerderijen, die als hooischelven verteerden. De bliksemschichten beten als vuurpijlen

in de logge, onaanrandbare muren van de oude burcht, zonder er vat op te krijgen. In de keuken schuilden de bedienden te zamen, stil van schrik luisterend naar de gierende kreten, die uit het slaapvertrek kwamen en de doffe donder in het hart schenen te treffen.

„Grote goedheid!” stamelde de oudste knecht verblekend, toen het onweer afzakte en een laatste uitzuchtende kreet de meiden bevend de tafelrand deed vastgrijpen. De chirurgijn kwam enkele ogenblikken later binnen met smalle mond en scherpe neus. „Ga naar de baker,” voegde hij de oudste meid toe, „en doe wat er gedaan moet worden. Uw meesteres is juist overleden, maar de jongen is gezond.” En tot den oudsten dienaar zei hij: „Waar is uw heer? Ga hem zoeken, ik verlang heen te gaan.” Hij keek op zijn zwaar horloge en geeuwde, maar de knecht zag dat zijn hand trilde. Hij weifelde een ogenblik bij de deur, de tocht maakte de vlam van de dikke, druipende kaars op de schouw tot een fladderende kapel. Hij scheen iets te willen vragen, maar het verbeterd gezicht van den gedrongen heemeester gaf hem geen moed en met zinnende blik in de blauwe ogen ging hij de kleine, halfronde trap op naar de grote zaal. Zijn meester was er niet. Hij was in geen der woonvertrekken en de knecht zocht in de kelders, waar een benauwende kalk- en gaslucht hing en de grootste wanorde heerste. Ook daar was zijn heer niet en vermoeider beklom hij de trappen van de toren. Voor de deur van de bovenste torenkamer bleef hij luisterend staan. Geen gerucht drong tot hem door. Uit een der hoeken liet zich een vleermuis vallen en kroop wanstaltig, als verminkt over de vloer. In het grijze, morsige morgenlicht zag hij het diër bewegen en rilde. In zijn hoofd resoneerde nog de gillende doodskreet van zijn meesteres. Hij legde een oor van zijn bonzend hoofd tegen de deur en klopte op het paneel. Hij hoorde niets en opende de deur... Als zijn heer daar niet was... De zware, lage deur kreunde, toen hij haar opende. Op de houten bank met de trapeziumvormige zijanten zat Hendrik, mompelend en niets ziend. De knecht boog discreet en wachtte tot zijn meester hem zou aan-

spreken, maar het mompelen duurde voort. De dienaar boog andermaal en zag dat zijn heer slordig in de kleren zat, als iemand die zich gekleed te slapen heeft gelegd. Dan trof hem plotseling en geruststellend het geluid van de ruizelende regen voorbij het tralievenster. Hij hoorde het even piepen van een mus, die zich verschikte in het druipende klimop aan de torenmuur. Het was alles geruststellend en nuchter. De bonzende vrees gleed van hem af en hij zag zijn meester opnieuw, nu als een zorgenvolle, bleke jongen. Hij naderde hem en raakte voorzichtig zijn arm aan. De donkere ogen keken op, de blik kwam uit de verte terug. De dienaar zag een vermoeide glimlach, een zekere gereserveerde glimlach komen op het witte gelaat met de zoekende ogen en de verwarde zwarte haren, als van een verdrongen mens. Juist zo was het gezicht voor hem, wit en starend als van een mensenhoofd, drijvend onder de groene oppervlakte van vlietend water. Het was maar een kort, ijskoud visioen, dat hem beving. Hij herstelde zich door naar het venster te kijken, waar de regen spetterend en fris de stenen raakte. Zijn meester bewoog zich en kwam overeind.

„Wat heb je me te zeggen, Maarten?”

De dienaar boog nogmaals en deed een stap achteruit. „Mevrouw is...” Hij tastte naar de deurnop en greep twee, driemaal mis.

Hendrik herhaalde toonloos: „Mevrouw is...”

„Vergeef mij heer, ik kan het niet zeggen, ik kan het niet...”

Hendrik kwam een slepende stap naar voren. De trots van zijn hoge geboorte gaf hem de kracht zich staande te houden tegenover den geschokten dienaar. Hij begreep en zuchtte diep, keek dan snel om zich heen en snoof de frisse regenlucht van buiten diep op. Hij voelde een verkwikking alsof hij in een bad afdaalde. Hij begreep: zij was gestorven. Het gaf hem een onverwachte rust, een plotseling gevoel van verlichting. Hij keek naar den dienaar, die snikkend in de deur stond, oud en meewarig. Hij legde een hand op zijn schouder en zweeg. Eindelijk vroeg hij: „En hoe is het kind, Maarten?”

„Godlof, het kind is gezond... het is een jongen.”

De chirurgijn stond voor het raam en keek naar een walletje met speenkruid. Het heldergroen en heldergeel van de plantjes was verrukkelijk fris. De regen politoerde de berkestammen en aan de duizenden vogelpootjes van de berketakjes hingen rillende droppels. In de struiken duurde een zachte, nasale muziek. De chirurgijn stond met nog steeds verbeterd gezicht naar buiten te kijken. De bui zou spoedig over zijn. Hij wenste weg te komen uit dit drommelse huis, waar hij zojuist een der moeilijkste uren uit zijn hele praktijk had doorgebracht. Hij keerde zich af van het raam en keek rond in de ruime keuken. Op rekken aan de wand hing eetgerei. De zware zolderbalken waren roetig beroekt. Op de schouw brandde spetterend de kaarsvlam in de druipende vetkraag, een overbodig, gering licht in de klarende dag. Hij wilde de vlam doven, maar wachtte, toen op hetzelfde ogenblik de deur openging en Hendrik de Mepse, Heer van Faan en erfgenaam van Borger, binnenkwam, gevolgd door den bediende.

De chirurgijn keerde met den burchtheer terug naar de vensternis. „Zie, de lucht wordt helder,” zei hij en speelde met zijn zwaar horloge. De simpele woorden wogen zwaar in de er op volgende stilte, tot De Mepse zei: „Ik dank u voor uw goede zorgen,” daarmee te kennen gevende, dat hij alles wist.

De doctor boog stijfjes terug. Een aarzelende zonnestraal brak in de facetten van zijn Neurenberger horloge. Het was zeven uur, de negen en twintigste Maart van het jaar 1692.

Hendrik beschouwde zijn vrouw met een gevoel van verbazing. In haar dood leek zij menselijker dan ooit in haar leven. Haar ogen waren gesloten en onder haar jukbeenderen lagen violette schaduwen. Haar mond was gesloten, alsof zij die nimmer geopend had om te spreken. Het haar was kleurloos. In haar dood was zij mens geworden, vrouw, een oude, teleurgestelde vrouw. Heeft zij geleden? dacht Hendrik, een weinig bevreemd. Heeft zij geleden, jarenlang, zoals ik geleden heb? Ik heb haar gehaat en ik zou haar niet terug wensen. Hoewel ik bevreesd was voor haar dood tijdens haar leven,

ben ik nu, in haar dood, bevreesd voor haar leven. Het is beter zo, dacht hij verder en stond naast het grote ledikant, waarin zij diep gebed lag, als een witte kiezelsteen in een beek. Het leven vloot over haar, rondom haar, maar zij bleef koud en stil en onberoerd. Hij stond lang en tenger en even gebogen naast haar bed.

Buiten was de wereld vredig en spiegelend na de donderbui. Er speelde wat weifelend zonlicht op de vloer, een teer in en uit elkaar schuiven van schaduw en licht. Dan wendde hij zich af, zonder woord, zonder zucht. Alleen streek hij nadenkend over zijn voorhoofd. In de kamer er naast toonde de baker hem zijn zoon, dien hij Rudolf noemde. Schuw en onhandig boog hij zich over het kind, dat de baker met kennelijke trots ophield naar zijn wit gelaat. Zij wachtte tot de burchtheer het hoofd zou heffen om iets te zeggen, iets van bewondering misschien, als sommige vaders, iets verlegen grappigs waarschijnlijk, als de meeste vaders, maar hij bleef gebogen staan en wist dat hij niet de kracht had zich op te richten. Een langzaam groeiend gevoel van ontzetting hield hem gebukt. Hij wist dat hij daar dwaas lang gebogen stond en dat hij zich op moest richten. Hij wist dat de wereld buiten vredig was en spiegelend, dat metallieke merels floten in de fris bespatte appelbomen. Hij wist dat op de vloer schaduw en licht speelden en bovenal wist hij dat argeloze mensen hem verwonderd gadesloegen. Hij spande zich in, hun argeloosheid en de argeloosheid van de wereld bewust te worden, maar hij kon het niet. Er was een veer in hem gebroken. Hij kon niet rechtop staan. Hij voelde een eerste zweetdruppel rollen van zijn voorhoofd, een tweede, een derde, bijtend en zuur. Hij voelde een moeheid in zijn knieën en nochtans volhardde hij in deze stomme aanschouwing. Het kind... hoe zag het kind er uit. Hij wist het niet, omdat hij alleen zag de grote, grijze, ongebroken reptielenogen van zijn vrouw. Zijn vrouw daar in het praalbed was niet gestorven, ze was overgegaan in dit onbeholpen, onmachtige kind. Dezelfde verachtende, enerverende ogen staarden hem aan als in fijne spot. Het was een luguber spel van: zo zie je me, zo zie je me

niet. Was dit zijn zoon, was dit zijn vlees en bloed? Het werd een gruwelijk fascinerend visioen.

De baker voelde zich onzeker worden. Ze droeg het kind terug naar de wieg en zei: „Het arme schaap heeft een min van node.” En Hendrik beaamde als een zinloze echo, met een stem die niet de zijne scheen: „Het heeft een min van node.”

Het was ontroerend, vond de dominee en feliciteerde hem; hij zou het later vertellen aan zijn vrouw. Hendrik ging langs hem heen met grote passen, alsof hij de ruimte mat.

„Hij had geen woord over voor dit prachtkind,” mokte de baker en suste met bazige trots de adellijke boreling.

„Hij was met stomheid geslagen . . . het was ontroerend,” zei de dominee plechtig en bedacht dat hij nu toch gezegd had, wat hij voor zijn vrouw had willen bewaren. De bediende sloot zwijgend de deur achter zijn heer.

Vergezeld van den ouden Maarten en een min, welke een tweejarig dochttertje had, vertrok Hendrik de Mepse met zijn zoon, na de confiscatie der Borger goederen, weer naar Faan.

II

Nadat de min stierf, was er eigenlijk niemand meer op de wijde wereld, die den kleinen Rudolf de tederheid gaf, waar elk kind recht op heeft. Hij was drie jaar toen de vrouw stierf en haar laatste bede was voor het kind van haar heer, dat zij meer liefhad dan haar dochttertje. Het kind op zijn beurt had haar aangehangen met de blinde trouw, eigen aan zijn prille jeugd. Het liep haar na en was opgewekt en gezeglijk in haar nabijheid, maar buiten haar bereik was het zonderling koppig en verdrietig.

Hendrik, die na de dood van zijn vrouw steeds rustelozer en uithuiziger geworden was, had zich om zijn zoon nimmer bekommerd. Toch was het geen hardvochtigheid of karakterloosheid, wat hem als een vreemde plaatste tegenover zijn kind. Na de eerste maanden, toen het kind begon te kruipen, waren er de ogenblikken geweest, dat hij het op zijn knie zette en trachtte vriendelijk te zijn en te spelen, maar hij stond met zijn egocentrisch, zorgelijk denken zo ver buiten het wereldje van zijn kind, dat hij al spoedig ongeduldig werd als het zich niet interesseerde voor de saaie spelletjes, die hij, zich afpijnigend, bedacht. Nog veel minder verstond het kind zijn daaropvolgende grote-mensentoon, noch begreep het de gekwetste en teleurgestelde houding van den man die zijn vader was.

Maar bovenal waren er de ogen, die Hendrik onrustig maakten. Wanneer hij ze op zich gevestigd zag, kreeg hij altijd het onplezierige gevoel, naakt te staan in zijn verwarde en laffe levenshouding. Dat kindergezicht was heel en al het gezicht van zijn vrouw. Slechts het haar was als het zijne, donker en sluik en vochtig aan de wortel. Hij was blij dat de min op zijn voorstel, te willen blijven, inging, nadat de baby niet meer gezoogd behoefde te worden. Het kind was in goede handen en hij kon zich onttrekken aan zijn vaderplichten zonder een ontaarde vader te worden. Maar deze drogreden bezorgde hem een onrust te meer. Naast talloze andere zorgen kwam er de

dwaze vrees voor het kind dat spoedig op zou groeien tot een wetenden jongen, tot een oordelenden jongeman en tot een veroordelenden man. Deze gedachte dreef hem uit zijn huis. Hij dronk en speelde meer dan ooit en holde zijn verderf tegemoet en wist dat hij niet anders verlangde. Hij was een volkomen stuurloos creatuur geworden, boordevol levensvrees, boordevol doodsangst. De zorgen drongen door tot in zijn bloed en merg. Hij voelde ze als een chronische ziekte, als een wegvretende melaatsheid. Hij haastte naar zijn levenseinde. Hij was meer slaaf, dan een van zijn onderhorigen. Hij werd tragisch en wist het niet te verbergen. Hij haatte medelijden van vrienden en lokte het uit. En na elke slapeloze nacht waren er de wetende ogen van zijn kind, die een nieuwe schuld toevoegden aan de debetzijde van zijn leven.

Er is weinig te vertellen over die eerste levensjaren van Rudolf de Mepse. Hij kwam achteraan in enkele opzichten, maar dat hoefde niemand ongerustheid te geven. Hij kwam, om een voorbeeld te noemen, achteraan in het spreken. Al spoedig bleek dat hij een ietsje hardhorend was. Hij kon in een spel verdiept wezen, hij kon zitten eten met een opvallende zorgvuldigheid, hij kon soms naar iemand opkijken zonder in 't minst te reageren op de woorden, die tot hem gesproken werden. Wanneer hij niet schreeuwde of schreide — en geen van beide deed hij dikwijls — dan was zijn kleine mond gesloten, welhaast saamgeknepen. Deze geringe doofheid was de reden, dat zijn pleegmoeder alles van hem gedaan kon krijgen en dat anderzijds in gezelschap van velen hij een lastig kind was.

Er was maandenlang een aandoenlijke droefheid in zijn wezentje, na de dood van de goedmoedige en kloeke vrouw. Vanzelfsprekend was het geen bewust ondergane droefheid, maar eer het ontstelde verlaten zijn van een blinde, wiens leidsman plotseling verdwenen is, en tevens leerde hij in deze blindheid zelf zijn weg af te tasten. Hij vormde met zijn mond de klanken, die zijn verstopte oortjes als uit de verte opvingen en die zijn doordringende ogen aflazen van de lippen dergenen, die met

de zorg over hem belast waren. Het was eerst een verrassend spel voor hem, maar hij ervoer weldra de onontbeerlijkheid van dit spel. Toch zou hij zijn leven lang een moeilijk spreker blijven en reeds zeer jong kwelde hem zijn argwaan. Hij was helder genoeg van geest om te beseffen dat spreken en luisteren twee dingen van grote betekenis zijn, dat zij de sleutels vormen tot de gemeenschap met mensen, en dat hij, die deze sleutels mist, kon worden uitgeschakeld naar goeddunken. Nochtans wist hij naast deze hinderlijke tekortkoming de macht van zijn ogen spoedig op waardete schatten. Met de rug naar de mensen gekeerd was hij gedeeltelijk ontkracht, als een adder, die men bij de staart opneemt, maar met zijn scherpe, ongebroken blik was hij meester over velen.

Hij was drie jaar toen hij de eerste grote liefde in zijn leven verloor, en dat hij later de omvang van deze waarachtige, moederlijke liefde niet alleen opnieuw verloor uit zijn geheugen, maar ook verloochende in zijn hart, is misschien niet alleen zijn schuld. Hij zag zijn vader minder nog dan tevoren, en zag hij hem dan was het negentig van de honderd keren in kennelijke staat. De grijze Maarten was wellicht te oud om hem de vriendschap te geven die hij nodig had. De oude bediende werd ook te zeer in beslag genomen door de zorg voor zijn ongelukkigen heer. En van de andere bedienden ging weinig eerbied en genegenheid uit naar den burchtheer noch naar den zoon. Hun ontevredenheid over de slechte uitbetaling der lonen had daaraan, en waarlijk niet ongegrond, schuld.

Niettemin vond de kleine Rudolf een nieuwe en voor zijn hele leven van invloed blijvende vriendschap in zijn omgang met Dieuwertje. Zij waren opgegroeid als broertje en zusje. Zij hadden aan dezelfde borst gelegen en dezelfde tedere zorg had hen beveiligd en bijeengebracht. Dieuwertje, het kleine, bazige ding, werd voortaan zijn voornaamste gezelschap. Ze was onder de voogdij gesteld van den boer in het schathuis en het schathuis lag aan de andere zijde van de gracht. Maar er was een brede vonder over de gracht, breed genoeg om ongevaarlijk te zijn wanneer Dieuwertje den aarzelenden Rudolf bij de hand nam

en met bemoedigende woordjes veilig naar de overzij bracht.

Het schathuis met het grote erf was de plaats van waaruit Rudolf de wereld ontdekte. De eerste gebeurtenis van belang was de ontmoeting met den ruigharigen, sterken schaapshond. De hond kende Dieuwertje, maar Rudolf was een halve vreemde voor hem. De enkele keren dat Rudolf door zijn pleegmoeder meegenomen was naar het schathuis, had ze hem op de arm gedragen, voorbij den geweldigen hond. Maar toen hij alleen het erf opliep aan de hand van Dieuwertje, met de nog brekelijke gang van jonge voetjes, kwam de hond op hem afgestormd met diep keelgegom. Dieuwertje verloor haar bezinning, liet zijn handje los en liep in een primaire opwelling schreeuwend om hulp naar het koehuis, waar allicht een der zoons van den boer werkzaam was. Rudolf bleef staan, onzeker, nu de stevige, kleine hand van zijn jonge geleidster hem de nodige steun onthield. Met een paar lenige sprongen stond de hond tot op een meter afstand voor hem, maar bleef dan staan met gespreide, vast geplante poten. Rudolf naderde hem zonder enig spoor van vrees, zoals hij een boomstronk genaderd zou zijn. Hij keek het dier in de bruine ogen en toen hij het de schichtige kop raakte, verslapte de gerekte stand der poten. Het grommen werd zachter en de zwarte bek sloot zich over de witte tanden en de rode tong. Rudolf sloeg het dier speels op de kop en trok het aan de oren. De bruine ogen knipperden en de kop boog opzij. Rudolf, plotseling ontdekkende dat Dieuwertje er niet meer was, liet den hond in de steek en stumperde ergens heen, in onbestemde richting. De hond stond langzaam op, als uit een slaap, schudde zich en sloop met lange poten terug naar zijn hok, nog eenmaal omkijkend naar de kleine figuur. Dieuwertje kwam schreeuwend het koehuis weer uit, want er was geen der mannen aan 't werk. Slechts de tuinman, die achter de burcht bezig was de gracht te reinigen van kroos en waterviolier, had zijn greep neergegooid op het schelle kindergeschreeuw en stond aan de overzijde van de gracht met verschrikte stem te informeren wat er gaande was. Er was niets gaande. Er was een krampachtig dribbelend

ventje en een hollend meisje en er was een schichtig afdruipe hond. De tuinman keerde terug naar de gracht met de sneeuwen overdaad van waterviolier en de groene bevoering van bloeiend kroos. Hij keek nog eens achterom, niet helemaal gerust, maar de woning met er naast het vuilwitte koehuis en er rond het erf met karren en een mestvaalt, en het geheel omzoomd door zonbedropen, ruisende peppels, bood een onschuldig, vredig tafereel.

De kleine Rudolf kende geen vrees. Zijn jonge leven echter stond in het teken van scrupuleuze achterdocht. Hij kon met verbeterd gezicht een koe of een paard naderen en intens beschouwen, om een volgende moment onhandig en strompelend, met een beerachtig gegrom zich tot de knieën te laten zakken in een stinkende mestpoel. Hij viel de eerste maanden ettelijke malen in de sloot en het mag verwondering wekken dat hij niet verdronk. Zijn jonge leven stond daarnaast in het teken van animale heerszucht. Hij vroeg en bedelde niet, maar eiste. Hij wees en zei „hebben” en wees opnieuw en zei dringender „hebben”, maar nimmer schreeuwde hij of trapte en sloeg. Monotoon en onafwendbaar als een klokketik was zijn „hebben”. Stokstijf hield hij zich en altoos verbeteren, wanneer hij zijn zin niet kon krijgen. „Hij heeft de ogen van een kleinen duivel,” zei de boer van het schathuis en de boerin zei: „Ik heb in mijn leven nooit een kind met zulke ogen gezien.” En de zoons zeiden: „Dat wordt me d'r een, die vreet de wereld op met zijn ogen.” Tenslotte was er Dieuwertje en die kon iets van hem gedaan krijgen, niet op de wijze als haar moeder, maar met ontelbare, kleine listen. Van haar zeiden de boer en de boerin en de zoons dat ze een bijdehandje was en ze voegden er aan toe: „Laat die maar lopen, die redt zich wel.” Zij was de enige die hem streelde en die hem pijn kon doen. Er waren momenten dat ze hem onstuimig knuffelde, na hem vooraf te hebben gezoend, de momenten nadat ze samen gespeeld hadden, achter op het grote erf, verder dan de boomgaard en verder nog dan de moestuin, zo ver achter op het grote erf, dat er van de boerderij nog maar stukjes te

zien waren tussen al het groen, als de delen van een verstrooide legkaart. En daar achter, waar het gras hoog en zacht en geurig te bloeien stond aan de rand van de heldere sloot, daar speelden zij en plukten er pinksterbloemen en vergeet-mij-nietjes, zogen er de koele zoetheid van rode en witte klaver en kauwden er op de stengels van de roestrode, frisse zuring en tuurden er naar watervlooien, salamanders en vorentjes en schrokken soms hard van een voorbijschietende snoek of een knagende rat. Daar was het ook, dat, moegespeeld, Dieuwertje den kleinen Rudolf op haar schoot rukte met de wondere vermenging van wreedheid en teerheid, die haar al heel jong eigen was. Daar vertelde zij aan zijn verstopte oortjes de simpele en kleurrijke kinderverzinsels met de vele „en toen's". Daar kneep zij soms plotseling in zijn zachte oorlelletjes om ze dan weer „heel" te zoenen. Daar legde zij hem op zijn rug als een zwarte kever, die vergeefs kriuwelt om weer op de pootjes terecht te komen, om hem na een paar minuten van intens leedvermaak overeind te zetten met een huichelachtig „Zal Dieuwertje helpen?"

Het was in het raam van dergelijke kleine gebeurtenissen dat Rudolf opgroeide tot een tenger gebouwde, maar lange, zevenjarige jongen. Hij had het smalle gezicht van zijn vader en de lijdelijke bleekheid van iemand, die dikwijls zware hoofdpijn heeft. Hij scheen meestal juist op het punt ziek te worden of een altijd opkomende lusteloosheid te onderdrukken. Wanneer hij de oogleden neersloeg, ontdekte men plotseling verschillende eigenaardigheden aan hem, zoals de smalle handen en de even afzakkende schouders en men merkte eerst van al op de vochtige haren boven zijn voorhoofd. Hij was nog slechts een kind, maar iets vroeg volwassens ging van hem uit en wanneer hij de ogen opsloeg, wist men ontsteld, dat hij met deze ogen macht had over velen.

Uit het gesprek, dat plaats had tussen Hendrik de Mepse en Maarten, zijn zeer ouden bediende, kon men verschillende

feiten afleiden: de vaderlijke genegenheid van den bediende, die nauwelijks te dwingen was in het keurs van onderdanige dienstbaarheid en de op zijn toppunt gekomen levensangst van den burchtheer, nauwelijks meer te leiden in de toon van een vormelijk gesprek.

De bibliotheek waar het gesprek gevoerd werd, lag aan de achterzijde van het huis Bijma. De smalle ramen waren sluizen, waardoor het heerlijke zonlicht van de bloeiende Junidag binnenstroomde. Hendrik de Mepse stond, met de rug naar een der ramen gekeerd, donker in zijn donker fluwelen pak. Hij bekeek met de schichtige blik van een ontrouwen minnaar de bruin leren en geel perkamenten boekenruggen in de kasten naast de gebeeldhouwde eiken deur. Er was een bijna geblust heimwee in zijn denken naar de lang weggesloten schoonheid van deze edele schrifturen, maar tevens een smadelijke, bijna verachtelijke onwil. Hij had geleerd dat de practijk van het leven tegengesteld is aan de theorie, dat de laatste alleen uit de eerste te winnen en te abstraheren is. Als schitterende zoutkristallen, gewonnen uit brak water, lagen al de schone gedachten in de boeken bewaard. Het is de laffe taak der geleerden deze kristallen te verzamelen, rustig en genoeglijk en ongestoord en het is de stormende, levende mens, die ze vormt in zijn onrustig, gekweld bestaan. Hendrik de Mepse wist, dat hij bijna verachtte wat hij eens bemind had, en nochtans was er een pijn in hem, omdat aan de gouden vrede van vroegere leesuren niet heel en al te ontkomen was. Van de boeken gingen zijn blikken naar de prenten van Jeroen Bosch, den meesterleerling van den ouden Breughel. Hoe had het hem altijd verheugd te weten, dat hij een der weinigen was, die de mysterieuze persoonlijkheid van den favoriet van Philips II begreep. De prenten waren oud. Zijn grootvader Johan, die immers aan de Spaanse zijde gestaan had, had ze persoonlijk van den markanten koning gekregen. Het waren er twee, voorstellende de Oordeelsdag. Hij herinnerde zich, hoe bezoekers hadden gelachen om de fantastische figuren, hoe anderen hadden gegriezeld van de verbeelde gruweligheden, hoe derden

het hoofd hadden geschud en veroordelend spraken van den sadist en waanzinnige, hoe zij epilepsie en dronkenschap veronderstelden als de voedingsstoffen van deze voorstellingen. O, verheugd was hij geweest dat hij den genialen tekenaar begreep in zijn caricaturistische uitbeelding van 's mensen dwaasheden en gebreken. Hij keerde de ziel der mensen naar het volle daglicht en al hun reageren was een onbewust reageren op eigen verminking en bedorvenheid... En nog in dit uur, terwijl hij stond met de rug naar het zegenende zonlicht, in de schaduw van zichzelf, herinnerde hij zich weemoedig de vreugde die Jeroen Bosch hem geschonken had.

Maarten stond bij de deur en had het oog op de wereld buiten, hoewel hij zijn heer het middelpunt van zijn gedachten wist. Hij keek naar de stromende pracht van gouden regen en sering en verder weg naar de bebloemde weiden en nog verder naar de loofbossen. Hij zag een ooievaar terugkeren naar het nest bij het bruggetje. Zo rustig en volmaakt waren de vliegbewegingen, zo zeker en aarzelloos, dat de boeiende gratie hem telkens opnieuw trof. Hij was een eenvoudige, weinig poëtische ziel, die de schoonheid van de natuur niettemin diep, zij het onbewust lavend, onderging. Hij voelde de gecompliceerde moeilijkheden van zijn meester aan als een duistere doolhof die hij ging betreden. Het gaf hem een angst, die ziek maakte. Zijn werk was de essentie van zijn bestaan. En nu ging de boel hier verkeerd. De schuldenlast was zo zwaar geworden, dat hij dag en nacht het gevoel meedroeg, door verboden kamers te lopen en gebedeld voedsel te eten. De boer van het schathuis en hijzelf deden al wat zij vermochten, maar zij konden niet méér verlangen van de pachters dan zij verlangden. De herendiensten waren waarachtig al drukkend genoeg. En dan, sinds de freule het huis verlaten had, was er geen gezinsverband meer. De burcht was een herberg geworden, waar van tijd tot tijd de burchtheer met enkele vrienden kwam binnenvallen, rumoerig en bemodderd en schier vraatzuchtig na een opwindende jachtpartij, om er de nacht door te brengen met drinken en spelen en twisten. Hoe dikwijls

hadden niet beneden in de keuken hij en de gemelijke, morrende bedienden geluisterd naar het lawaai van de gasten. Hij herkende elk aan zijn speciale gewoonte. Het enerverende bonken met zware laarzen was een stupiditeit van den ridder van Nienoord. De Heer Lewe van Aduard was een expert in het verbrijzelen van aardewerk en kristal. Bij elke uitbarsting, die doordrong tot in de keuken, keken de bedienden elkaar veelbetekenend aan en Maarten kon hen nauwelijks weerhouden van insinuaties, die tegelijkertijd bij hem zelf opkwamen. Hoe dikwijls had hij zich niet voorgenomen te spreken met zijn heer, eindelijk te spreken over al wat hier verkeerd ging, wat hier wankelde en stuurloos heendreef als een losgeslagen boot. Uiteindelijk was de burcht ook zijn tehuis en al zijn liefde ging uit naar het geslacht De Mepse, dat hij gediend had, zover zijn geheugen terugging. Zijn heer moest het weten, hoe hij met het gevoel van een verlaten echtgenoot somtijds door de verwaarloosde vertrekken liep, betastend hier en daar een vernielde of achteloos behandelde kostbaarheid. Zijn heer moest het weten hoe hij de tranen naar zijn ogen drong om verlichting te vinden voor een bitterheid, die hem schier ziek maakte. Ja, zijn heer moest het weten... en wist niets, scheen te leven als iemand die haast maakt dit sterfelijk leven tot een spoedig catastrophaal einde te brengen. Hij scheen te leven als iemand die tot stervens toe beangst is voor vuur en nochtans onder een vreemde doem recht op het vuur inloopt. Hendrik de Mepse kon of durfde niet alleen zijn. Hoe dikwijls was het niet gebeurd de laatste jaren, in nachten dat het huis scheen te suizen onder de druk van een ondraaglijke spanning, dat hij Maarten tot zich riep voor de een of andere beuzeling. Maarten herinnerde zich zijn heer in dergelijke nachten, als een jongen die nog niet geheel tot man gerijpt is en ontgaan van alle bravoure, hulpeloos en zeer beangst een middel verzint om een menselijk wezen te zien, om voor een minuut, voor een krampachtig gerekte minuut slechts, contact te hebben met rustig, zorgend leven. Maarten herinnerde zich die nachten, dat hij, voorzichtig om niemand te wekken, zijn kaars

ontstak op het eerste verdachte geluid, waakzaam als een moeder over een koortsig kind, om met beleefde, neutrale stem te informeren wat zijn heer wenste, om daarna kwasic serieus de kinderlijk verzonnen opdracht uit te voeren. Hij had zijn heer gespaard, omdat hij vergroeid was met het geslacht, omdat hij het klassieke type was van den dienstknecht die geen loonslaaf is, maar zijn nederig beroep aanvaardt als een roeping.

Wat is daar besproken tussen Hendrik de Mepse en zijn grijs geworden, wijzen dienaar Maarten... Het is van weinig belang de woorden te releveren. Slechts het resultaat dat bereikt wordt, telt mee in de loop der gebeurtenissen. En dat resultaat was in dezen niet gering.

Hendrik de Mepse voelde zich na het gesprek als iemand, die aan beide benen geamputeerd is. Het betekende deels een verlichting en deels een beknotten van alle vrijheid. Leeg en duizelig ging hij zitten, nadat Maarten de kamer verlaten had. Was het zo erg met hem? „Ik moet orde op zaken stellen,” had hij zeven jaar geleden zijn vrouw toegevoegd. „Ik moet orde op zaken stellen.” Een verschrikkelijk woord, als men het, accentuerend, herhaalde. Wat was er van terecht gekomen? Hij was geruïneerd. Hij had het geweten sinds het uur dat hij die vervloekte, negatieve erfenis van zijn schoonvader had te aanvaarden. Het was per slot het risico van 't spel geweest, maar de inzet bleek te hoog voor zijn draagkracht, hij kon niet goed tegen verlies. Ten slotte was er nog één weg open, nog één weg om niet op het instorten van de laatste muur te hoeven wachten. Maar hij wist dat hij te laf was, die weg te gaan, ten minste nu nog...

Hij zat stil te zinnen. Wist hij, dat een zelfmeelijdende glimlach zijn weke mond opende? De zonnedag buiten bestond in een schitterend uitspelen van kleur tegen kleur en zon tegen schaduw... Hoe kan een mens vrijwillig sterven... Hij huiverde en spiedde tussen zijn vingers door naar zijn beeld in de grote, staande spiegel tegenover hem.

Maarten had de belofte van zijn meester afgedwongen, een drastische bezuiniging toe te passen en de opvoeding van den jongen stamhouder te regelen. Hij ook had een duizelig gevoel, toen hij de deur achter zich sloot. Een ogenblik bleef hij opgelucht staan in de koele hal. Hij kneep zijn vuisten samen en opkijkend naar een vaag punt boven hem, zuchtte hij diep en dankbaar. Het was nog niet te laat. Weliswaar was de vloed hoog gestegen, maar hij zou de oude grond heroveren, duim bij duim. Hij voelde zich een groot man in zijn eigen kleine wereld, dit ogenblik. Hij voelde zich een regent, die de plaats vervangt van een infantielen heerser, die al zijn ijver en energie geeft voor de taak van heropbouw. Hij had nog slechts weinig jaren te leven — helaas, nog weinig jaren — maar hij voelde zich een jong gezelschap, die de grote en zo lang verbeide kans van zijn leven kreeg.

Hij trad de grote zaal binnen en stond rechtop voor de vergulde spiegel. Hij was nog niet te oud, nog niet afgeleefd. Zijn gelaat had zelfs de schijn van gaafheid wanneer hij door de oogharen tuurde.

Het gebeurde slechts enkele maanden daarna dat Hendrik de hand aan zichzelf sloeg. Rudolf was acht jaar, toen hij bij het sterfbed van zijn vader geroepen werd. Hij naderde voor het laatst zijn vader met die absolute, maar bloedloze gehoorzaamheid, voortkomend uit een instinctieve verachting. Er was volstrekt geen schaduw van droefheid in zijn grote, nieuwsgierige ogen. Slechts dat hij weigerde de hand van zijn vader aan te raken, bewees zijn kinderlijke vrees voor de dood. Hendrik de Mepse had het moeilijk in zijn laatste uur. Zijn hoofd bewoog krampachtig van links naar rechts en zijn lippen vormden halve woorden. De chirurgijn stond machteloos, daar zelfs compressen en aderlatingen den zieke geen verlichting brachten. Een paar minuten te voren had hij de wens uitgesproken zijn zoon te zien, en toen deze naast het bed slipte, zocht zijn hand vergeefs over het dek naar de kinderhand, die hem altijd vreemd en beangstigend was

gebleven. Maarten trachtte den strak starenden jongen een teken te geven en de dominee schraapte zijn keel, maar de kinderhand hing slap naast het tengere jongenslijf. Waarschijnlijk onmacht, dachten Maarten en de dominee, en keken elkaar aan, knikkend dat ze 't wel begrepen. Misschien was de chirurgijn de enige die de kennelijke afkeer van den jongen en de zenuwachtige vrees van den stervende opmerkte, omdat hij vermocht de dingen objectief te zien. Hij zag de dood uit het lichaam van den stervende opslaan als een blauwe vlam, die de laatste levenswarmte en de eerste doodskleur verspreidde over de huid van het verwrongen lichaam. Hij zag de handen plukken aan het laken en de ogen in zoekende, vertwijfelde angst gekeerd naar de ongebroken, harde blik van den knaap en hij keerde zich huiverend om naar zijn tafel met instrumenten. Hij hoorde een rochelende zucht en bewaarde zijn kalmte slechts door met de wijsvinger van zijn rechterhand een mozaïeklijn in het tafelblad te volgen. Daarop draaide hij zich om, want in de kamer ontstond een gerucht als van mensen, die na het laatste gebed de kerk verlaten. Hij zag hoe de dominee geknield lag bij het voeteneinde en dat Maarten den jongen wegleidde. Hij boog zich luisterend over de borst van den dode en fluisterde: „arme duivel.”

De predikant las met plechtige stem de woorden: „Komt tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven.”

III

Rudolf de Mepse was acht jaar toen hij Heer van Faan werd, na zijns vaders dood, maar onbekwaam voor zijn taak als landjonker. Er kwam een neef opdagen, een ernstige, zwijgzame man met een leerachtige huid, waar Rudolf nooit van gehoord had. Deze neef bestuurde de havezate Bijma met behulp van Maarten en het moet gezegd worden, dat de neef, een strenge puritein en vrijgezel uit Paulinisch principe, naar zijn beste krachten probeerde de ruïne steen voor steen weer op te bouwen. Wellicht waren er ook enkele egoïstische drijfveren in het spel en was het zijn uiteindelijk doel de oude naam De Mepsé van alle blaam te zuiveren, maar wat betekent dat, waar het resultaat, zo niet schitterend dan toch hoopgevend was.

Rudolf de Mepse werd door den veel ouderen en zeer ernstigen neef naar de stad Groningen gezonden, waar de familie een voornaam huis bezat aan de oostzijde van de Grote Markt. Het huis met de brede, versierde gevel was indrukwekkend genoeg om een ontvankelijke jongensziel te vervullen met fantasieën van avontuur en macht, maar Rudolf uitte geen enkel woord van blijdschap, noch de geringste klacht of verzuchting. Maarten, die gedurende de rit in de koets naar woorden gezocht had om den stillen jongen met de critische ogen op zijn gemak te zetten, ervoer dat eer hij het was, die geruststellende woorden nodig had. Het bleek onmogelijk zijn jongen meester met zekere algemene termen te benaderen. De woorden die men uitsprak, verloren alle vaagheid en dubbelzinnigheid en lieten het spijtige gevoel na, dat ze voorgoed eens anders bezit waren. Het kind — want het was toch nog maar een kind — kon met een enkele, onomwonden vraag of opmerking, waarin ongeduld trilde, een gans omslachtig verhaal afsnijden. Maarten voelde dat zijn taak op aarde beëindigd was. Met de dood van Hendrik de Mepse waren zijn zorgende hand en wakend oog overbodig geworden.

Deze eigenaardige knaap degradeerde hem van vertrouwensman tot ordinair huisknecht, zonder nochtans een woord in die richting te verspillen. De rit van Faan naar Groningen duurde lang en toen Rudolf het grote huis betrokken had, zonder verwondering of heimwee naar het huis Bijma, enkel met een indringende, koele nieuwsgierigheid naar de toekomst, wist Maarten dat hij Hendrik de Mepse zeer bemind had en dat hij Rudolf de Mepse vreesde.

Er was een kleine, particuliere school in de Steentilstraat, waar Rudolf te zamen met twintig andere kinderen van adellijke geboorte het onderwijs van die dagen genoot. Hij werd bij de nieuwelingen ingedeeld, hoewel hij ouder was dan zij en volgroeider, wat hem de ginnegappende aandacht van zijn gelijken in leeftijd deed trekken. Hij onderging deze onschuldige vernedering diep. Hij voelde ze als een verkillung in zijn lichaam optrekken en hij verschanste zich zorgvuldig, hoewel schijnbaar emotieloos, achter een zwijgzame hooghartigheid. De kinderen zaten in vier rijen van vijf en Rudolf zat op de voorste bank, geheel links. De smalle ramen met de gele benedenruiten transponeerden het heldere zonlicht, dat over de stad stroomde, in een trieste, schemerige toon en de bekraste en beschreven banken zweetten de oude lucht van kerkgraven. De particuliere school van sinjeur Cornet, afstammeling van een bekend Hugenotengeslacht, kon voorwaar geen aanspraak maken op de naam zindelijk. Het was dan ook zeer zeker niet het interieur, dat sinjeur Cornet's school beroemd had gemaakt; het was, en welverdiend, zijn grote geleerdheid en muzikaliteit, benevens zijn hoffelijkheid, welke een onmiskenbaar tragische noot had in de sobere omstandigheden waarin hij leefde. Minder dan enige andere collega gebruikte hij de plak, maar vitaal en levendig en altijd op de grens van het nerveuze, ratelde hij zijn sarcasmen over de rumoerige en wederspannige kinderen, die dit briljante Frans niet verstonden en nog veel minder de zin er van begrepen in hun meestal scherpe originaliteit. Klein en beweeglijk was hij, met kale

bovenschedel en een hoefijzervormige ring zwart haar om de slapen. Als het rumoer te hevig werd, placht hij uit zijn kathedert te stappen en voor de klas op en neer te wandelen, acterend wanhoop of lijdelijk geduld, meer tot vermaak dan tot stichting van zijn pupillen. Desondanks wist hij met talloze trucs de kinderen behoorlijk onderwijs te geven. Hij gebruikte deze trucs schematisch; en met een zelfironie, waarvan zelfs zijn vrouw Yvonne de diepte niet vermocht te peilen, schreef hij een lijvige studie, getiteld: Tucht en tact van den Schoolmeester. Hij werkte aan het boek reeds twaalf jaar ingespannen en had het vijf maal geheel omgewerkt, zodat het hem langzamerhand onmogelijk werd, het te beëindigen of er afstand van te doen.

Rudolf zat de eerste dag smal en bleek, maar met een strak gezicht voor zich uit op de bank te staren, wachtend op de dingen die komen zouden. De psalm die gezongen werd, kon hij niet meezingen en gedurende het gebed sloot hij niet de ogen, schichtig als hij inwendig gespannen stond naar de groten achter zijn rug en zich gezwollen voelend naast de kleintjes in de te nauwe bank. Hij hoorde onderdrukt geginnik rondom en vreesde elk ogenblik een hand te voelen, die hem zou aanraken en hij wist dat iedereen naar hem keek. Er kwamen evenwel geen tranen in zijn ogen, enkel wist hij stellig dat hij klas en meester beide haatte.

Rudolf leerde niet gemakkelijk, maar hij nam de stof in zich op met een verbeterde concentratie. Hij deelde niet in de speelse geest van zijn makkers en hun complotten tegen den meester verried hij, niet achterbaks en vleierig, evenmin in een ontwakend gevoel van edele verontwaardiging, maar enkel omdat het hem een diepe voldoening gaf te zien dat de belhamels gestraft werden voor 't oog van heel de klas. De jongens voelden spoedig dat met hem rekening diende gehouden te worden. De eerste keer toen ze ontdekten dat hij de verklikker speelde, traden ze hardhandig op. Dat was tijdens een pauze, waarin sinjeur Cornet zijn glas wijn placht te drinken in zijn huiskamer, boven het leslokaal. De klas beefde nog onder de druk van de strafoefening, die de Fransman in stikkende ver-

bolgenheid — de ademloze jongens herkenden hem nauwelijks — had toegediend aan Willem Lewe, zoon van den Heer van Aduard. Niet als op andere dagen speelden ze krijgertje over en om de banken, zodra de meester de klas verlaten had, maar kluitten mokkend en dreigend samen om den tienjarigen Willem, die met rukken zijn kleding in orde bracht en telkens woest door zijn zwarte, sluike haar streek. Zo, in hun uiterlijk, leken Rudolf en Willem iets op elkaar; oppervlakkig was de gelijkenis, maar voldoende voor beiden om zich er aan te ergeren. Vanaf het eerste uur hunner ontmoeting hadden ze instinctmatig oppositie tegen elkaar genomen. Als Willem sprak in de klas, was hij zich er hinderlijk van bewust dat Rudolf schamper luisterde, hij zag het aan de smalle rug, die zich even boog; en als Rudolf de beurt had, voelde hij als een belemmering de minachtende aandacht van den twee jaar ouderen en vlug lerenden Willem.

Niemand van de jongens had tot nog toe iets van dit conflict gemerkt en 't is waarschijnlijk dat zij beiden het zichzelf niet al te zeer bewust waren, maar die keer brak het naar buiten. Rudolf had een plan van Willem, dat de hele klas prettig in rep en roer gebracht zou hebben, verraden en terwijl de Fransman in een van zijn zeldzame, blinde driftbuien, zichzelf vergetend den jongen een pak slaag toediende, zat Rudolf rechtop en demonstreerde vreugde en treiterende voldoening. Terwijl rondom hem de jongens in woede en pijn meeleeften met hun driesten makker, sommigen met tranen in de ogen, anderen met een schreeuw op de lippen, zat hij rechtop en bleek en met de handen gevouwen, terwijl een inwendige siddering in hem aanving, die steeds toenam. Als met zijn ogen dwong bij het vinnige riet zwiepend op en neer en elke striemende slag met de er op volgende benauwde, achter uit de keel komende schreeuw van het slachtoffer zweepte zijn hartstocht op. Toen sinjeur Cornet eindelijk de stok neerlegde en met een zelfverachtend „bah” het lokaal uitsnelde, ademde hij diep, als was hij secondenlang met zijn hoofd onder water geweest en een soort lome voldoening deed hem slap neer-

zitten, terwijl in de hoek, waar Willem met vochtig, vertrokken gezicht zich groot trachtte te houden voor de makkers, het grommen toenam.

Rudolf was zich vreemd genoeg het gevaar, dat dit grommen voor hem inhield, niet bewust gedurende de eerste ogenblikken. Pas toen het in zijn richting dreef, toen een van de oudsten zich voor zijn bank plaatste en de anderen hem insloten, keek hij op met iets van verbazing en wrevel, maar zonder angst. Tegelijk was daar in hem een nieuw gevoel van eenzaamheid, dat hem met verwondering vervulde. De verwondering werd duidelijker in zijn vreemde ogen, die den groten jongen voor zijn bank onrustig maakten. De jongen ontweek die ogen en keek naar de handen van Rudolf, tot hij ineens opgewonden zei: „Kijk voor je met je gluiperige tronie.” Het was een rake, maar evenzeer onbewust definiërende uiting van zijn beklemdheid. Een paar jongens stemden rumoerig, ophitsend mee in: „Ja, een gluiperig gezicht, dat heeft ie,” maar nog was er niemand die hem aanraakte. Toen kwam Willem, door de jongens naar voren dringend, op hem toe en greep hem bij de haren. De snikken, die hij opgekropt had, braken hijgend, kreunend uit hem los. Hij sloeg wild en onbeheerst los op hoofd en schouders van Rudolf, die zijn gezicht met de handen bedekte, overrompeld door de plotselinge aanval. Hij trachtte uit de bank te komen, maar de jongens duwden hem terug. Zijn stomme lijdelijkheid irriteerde hen tot steeds groeiende razernij. Ze wilden niet van hem aflaten voor hij geschreeuwd had in angst en pijn. Maar hij zweeg, zich enkel beschermend zoveel hij kon; en wist dat hij hen zou willen pijnigen op helse wijze en zachtjes vloekte hij, vloekte aldoor, tot zijn jongensziel verlaten was van God en mensen.

En toen stond sinjeur Cornet in de plotseling openzwaaiende deur, breed en troebel zinnend, confuus van minachting en woedend. Een kleine, vlasharige jongen slipte langs hem heen, maar niemand lette daarop. De driftige man liet zijn blanke, op de rug behaarde hand uitschieten naar het riet en stotterde iets in onmacht. Het was te laat toen een der jongens hem

zag en waarschuwend schreeuwde. Het riet zwiepte neer over hoofden en ruggen en ledematen. Een paar seconden verdubbelde het tumult, dan, terwijl de meester hijgend het riet in een hoek wierp, gingen de jongens naar hun banken terug, weerspanning en verbitterd.

Rudolf lag met het hoofd op de armen, geknield naast de bank. Hij was zich nog niet helder bewust dat de bui voorbij was. De uitwendige pijn, veroorzaakt door builen en schrammen, sloeg naar binnen en stroomde door zijn bloed als een rode koorts. De meester tilde hem op en gelastte hem kort te gaan zitten. Hij deed het, zonder op te zien en voelend dat elk van zijn bewegingen broedend bespied werd door de van hem walgende klas. Dan was er een kleine stem, naast hem fluisterend: „Ik heb den meester geroepen.” Hij keek op zij, terwijl de meester de kathedr bekloem en de drukkend zwijgende klas om stilte verzocht, met nauwelijks beheerste stem. De jongens keken elkaar aan, schouderophalend, met het verzet terugkerend in smeulende ogen. Wat drommel, ze waren immers stil. Was het mogelijk nog stiller te zijn dan stil? De grootste jongen van de klas ging demonstratief verzitten. Hij voelde zich verantwoordelijk ten minste iets van protest te laten blijken. De stem naast Rudolf fluisterde andermaal: „Ik heb den meester geroepen.” Hij keek op zij, tussen zijn vingers door naar Menno Alting, het kleine, vlasharige ventje, hij keek hem lang aan, met koude ogen. Het ventje sloeg de ogen neer en krabde met een nagel over een barst in de bank. Voor de derde maal fluisterde hij, zonder op te kijken, met een plotselinge snik: „Ik heb den meester geroepen...,” maar Rudolf bleef zwijgen.

Een willekeurige bezoeker, die bekend was met de school van sinjeur Cornet, zou gemeend en wellicht verder verteld hebben, dat er een verandering ten goede was waar te nemen onder de leerlingen en dat sinjeur Cornet tevreden kon zijn met deze verandering ten goede. Als de bezoeker zin voor humor had gehad, zou hij er aan toegevoegd hebben dat

sinjeur Cornet de theorie van zijn lijvig manuscript in praktijk bracht. Twaalf jaren van voorbeeldige tact en tucht zouden nu verwacht mogen worden. Ten slotte zou deze bezoeker er in zijn diagnose vierkant naast zijn geweest. Sinjeur Cornet was niet tevreden met de veranderde klassegeest en zijn briljante studie over Tucht en Tact van den Schoolmeester bracht hem juist in de periodieke depressie, die elke nieuwe omwerking voorafging. Hij was niet tevreden, zelfs zeer ontevreden. Zijn speelse sarcasmen werden vinniger en zijn blanke, behaarde hand greep gerader naar het gevreesde riet. Hij vond niet meer de uitgelaten en in feite onschuldige baldadigheid, welker bestrijding hem — hij beseftte het plotseling — zo'n grote voldoening geschonken had. Zijn fonkelende, vitale geest had de oppositie nodig, die haar trainde als een storm den zeeman. Nu stond hij voor een klas waarin de heerlijke, jongensachtige rumoerigheid had plaats gemaakt voor een slaafse lusteloosheid. Het beschouwen van de rijen stiekume jongens kon hem plotseling hevig opwinden. Een nerveus irriteren van de zenuwen aan de huid waarschuwde hem vooraf, nam bezit van hem tot hij niet meer rustig kon blijven zitten en opsprong, raasde tegen een verontwaardigden, zwijgenden knaap over een vergrijp, dat hij een half jaar geleden genegeerd zou hebben. Deze stiekume, gereserveerde houding voelde hij aan als een onderaardse brand, die voortvreet, zonder dat men kan gissen in welke richting, totdat ze plotseling uitbreekt daar, waar men het niet vermoedt, en uitbreekt met een niet te stuiten, met een alom veroverende hevigheid. En dan te bedenken dat de oorzaak van deze verandering, die nu al maanden duurde, was de bleke, smalle jongen in de voorste bank. Hij had geen voet moeten geven aan de ijverig registrerende aandacht, waarmee die jongen hem op de hoogte hield van alles wat er in de klas gebeurde. Vreemd was, dat hij het niet kon aanmerken als klikken in de gewone zin van het woord: het was klikken en dat was het toch ook weer niet. Er was niets kruiperigs in de manier waarop de jongen het deed, er was niets lafs in en toch was het onzegbaar misselijk.

Daar kwam bij dat de jongen niet alleen stond. Hij had twee satellieten waarvan er een onschuldig was, maar totaal onder zijn macht stond, en waarvan de andere berekenend was. Want dat er, hij moest het toegeven, een zekere macht van den jongen uitging, was duidelijk waarneembaar en dat die macht zetelde in de ogen van den jongen was onloochenbaar. Sinjeur Cornet bekende het zichzelf met een plotselinge beschaming, dat iets in de ogen van den jongen hem onzeker maakte en onrustig. Mon Dieu, dat was toch te zot. Hij had den jongen eens bespionneerd, een zoemende, drukkende achtermiddag, toen heel de klas gebogen zat over 't werk; de kleintjes schreven, de groteren rekenden en de oudsten maakten muziek-oefeningen op papier. Hij had een tijdlang gekeken naar de glanzende, zwarte haren, zo onberispelijk netjes naar achteren gekamd in plaats van ruig en verward op alle windstreken, zoals het een kwajongen betaamt. Daarna zwierven zijn ogen lager, naar de iets opgetrokken, smalle schouders in het zwarte buis. Het geheel was erg onschuldig en hij vroeg zich af, of hij zich mogelijk toch nog vergiste in zijn synthese van dezen doodgewonen en tegelijk zonderlingen knaap. Het vermoeide hem, dat te denken en hij voelde hoe zijn aandacht zich begon te keren, via de suizende sfeer naar de gehele klas. Hij vergat dat hij nog steeds naar Rudolf zat te staren, hij vergat de klas en voelde de aangename, zwevende zwaarteloosheid, waarin het lichaam overgaat, wanneer de geest heendroomt naar verleden of toekomst, alsof ze zich wezenlijk afscheidt van het lichaam. Met een schok werd hij weer reëel en ondeelbaar mens, toen hij bemerkte, dat Rudolf het hoofd geheven hield en hem aankeek. Het was een tikje dwaas. Sinjeur Cornet kon niet onmiddellijk zijn blik van den jongen afwenden en nu minder dan ooit. Hij werd het zich onprettig bewust, dat hij gevangen was in de blik van de grote, grijze ogen, nauwelijks in kassen gevat en met heel kleine, bijna wimperloze oogleden. Hij trachtte zijn gedachten vast te zetten op één punt, op een doodgewoon ding, het pennemesje in zijn hand of het stuk krijt dat voor hem lag, maar hij voelde zich verzinken, onmachtig

verzinken in iets dat zwart was en benauwend. In 's hemels naam, zag hij die verschrikkelijke ogen voor de eerste maal? Ze omsponnen hem met iets kleverigs, ze zagen door hem heen en toch moest het een bedrieglijk spel zijn. De bezitter van deze ogen was immers een kind, slechts een kind. En dat kind was zichzelf niet bewust van zijn zonderlinge ogen, die iemand de grond onder de voeten tot een moeras maakten, waarin men, vergeefs worstelend om boven te blijven, verzonk. Sinjeur Cornet voelde zich verstijven, hij wist dat hij daar zat als een dwaas, met geopende lippen, wijdopen ogen en vochtig voorhoofd. Plotseling brak de ban en scheen een vlies, een waas te trekken over de ogen van den jongen en heel diep in de pupillen twinkelde de glimlach van een wetend mens. Het was een koud makend visioen. Een volgend moment keek hij neer op een timide, gebogen hoofd, met onberispelijk gekamde haren en op smalle schouders. Glimlachend, maar met trillende hand, greep hij een ganzeveder en versneed die zo lang totdat hij zijn voeten naast elkaar kon plaatsen, zonder dat zijn knieën tegen elkaar knikten.

Sinjeur Cornet wist niet dat hij het zelf was, die de ogen van Rudolf tot hun vreemde macht dwong. Hij wist dat evenmin als de kleine Alting en de spichtige Pieter van Knyp-huisen het wisten. Op de meeste jongens in de klas hadden de ogen geen andere uitwerking, dan dat zij een lichte bevreemding, een soort wrevelige onrust opriepen. Zij plachten dat te definiëren in zinnen als: men weet nooit of hij je wel dan niet ziet, wanneer hij je aankijkt, of het krassere: hij heeft gluisperige ogen. Slechts in bepaalde omstandigheden verdween het vlies voor zijn ogen en scheen er geen materie te bestaan, waardoor het groene licht, dat zij uitstraalden, niet kon heendringen. Zij zetten het slachtoffer in een plotseling ontdekkend licht, waarin het machteloos en willoos oploste als in een vloeistof. Slechts één jongen was er feitelijk in de klas, die de sterkte van de reptielenblik weerstond en beantwoordde, die zijn ogen als een andere macht stelde tegenover die van Rudolf. Dat was de

jonge Willem Lewe van Aduard. Hij had klare, bruine ogen, doorzichtig als water en altijd lachend, altijd op zoek naar avontuur en vrolijkheid, maar eerlijk en vriendschappelijk tevens. Vanaf het eerste ogenblik dat hij den piepjongen heer van Faan als een stillen achterdochtigen knaap in de voorste bank zag schuiven, voelde hij een vechtlust, die onverklaarbaar, maar niet te verduwen in zijn spieren prikkelde en toen hij aan het einde van de eerste les, met onopvallend dringen door de jongens heen, naar Rudolf toegeschoven was, had hij hem brutaalweg op de tenen getrapt. Terwijl om hem heen de jongens rumoerden en leien en boeken bijeengristen, hadden zij elkander aangekeken. Rudolfs eerste reactie was een beweging van ontwijken geweest, alsof hij met een vies dier te doen had, maar dit had den jongen Lewe nog meer geprikkeld en hij had gescholden: „Lomperd, kijk uit,” met nadruk en als een uitdaging. Rudolf had hem snel aangekeken en de mist in zijn ogen trok weg voor de brand in zijn pupillen. Een seconde had de jonge Lewe zich onzeker gevoeld en onbehaaglijk, maar dan maakten ze hem zijn verweer duidelijk en zijn eigen ogen werden minachtend en spottend. Hij zag de pupillen van den ander vernauwen en hij hoorde een stem: „Ik zal sinjeur Cornet roepen, als je niet weggaat.” Zijns ondanks was Lewe een stap op zij gegaan, maar de spotlach was gebleven in zijn ogen en trok over heel zijn gezicht en dreef hem tot een uitgelatenheid, die uitweg vond in een flinke stoeipartij met drie of vier makkers. Later zocht en vond hij allerlei kleine plagerijen uit, die het leven van Rudolf vergalden en bijna elke dag herhaalde zich het ogenduel, waar niemand in de klas iets van merkte en dat altijd onbeslist eindigde voor beiden.

Vijf jaren gingen voorbij, waarin Rudolf de Mepse trouw de school bezocht, waarin hij met maximum ijver minimum kennis verwierf en waarin hij achterdochtig en eenzaam leefde in het deftige huis aan de Grote Markt, met niemand die hem oprecht liefhad. Hij maakte zich gevreesd en gehaat bij de bedienden, die hij op een zwijgende manier tyranniseerde en in alles naar

zijn pijpen liet dansen. In het huis heerste immer een stemming van rouwzwarte ernst. Aan muziek had hij een hekel en eenmaal liet hij een bediende weggagen, die het waagde op het ontstemde clavecimbel te spelen, dat in de grote zaal stond. Aan de rijke kinderpartijtjes, die gedurende de wintermaanden van tijd tot tijd gegeven werden, nam hij geen deel en slechte enkele keren ontving hij bezoek van zijn kleine satellieten Menno Alting en Pieter van Vuyhuisen. Met dezen improviseerde hij griezelige gezelschapsspelletjes, waarvan de zin duister bleef, waarin hij geheel opging en zelf de hoofdrol vervulde. Maar wat hij verder uitvoerde in zijn vrije tijd, wist niemand en interesseerde ten slotte niemand meer. En na die periode van vijf jaren, waarin hij slechts een- of tweemaal de burcht Bijma bezocht, werd hij teruggeroepen naar Faan, omdat in de stad een pokken-epidemie uitbrak. Sinjeur Cornet was een der eersten die stierven aan de vreselijke ziekte; zijn manuscript over Tucht en Tact van den Schoolmeester werd verbrand met andere besmette voorwerpen en de school werd gesloten.

Er was inderdaad iets onwelvoeglijks in de toon van Dieuwertjes stem en in de wijze waarop ze den jongen Heer van Faan aansprak. Het lag allerm minst in zijn bedoeling intiem te worden met zijn onderhorigen; hij had een vroeg ontwaakt standsgevoel en een afkeer van intimiteit, of in elk geval een schuwheid die er na aan grensde. Er uitte zich een soort onmacht in zijn langzame gebaren, alsof elke inspanning hem vermoeide en meer nog verveelde. De manier waarop hij met iemand omging, was afmattend. Hij gaf den ander altijd het gevoel van onzekerheid; de ander had de overtuiging op zijn hoede te moeten zijn voor iets dat hij geen naam kon geven, maar dat in de verte deed denken aan iets dat balanceerde en over kon slaan naar de kant die hij vreesde. En als men hem aansprak, onderging men de ervaring van iemand die in dicht groeiende heide loopt en beangst is op een addernest te trappen: men loopt met hoge stappen en is gereed elk ogenblik de ogen dicht te knijpen, wanneer het voorziene onvoorziens gebeurt.

Dieuwertje scheen ten opzichte van Rudolf niet het minst van gedachte of handelwijze veranderd. Door de jaren heen was haar glimlachende driestheid sterker geworden. Ze had de gevulde lichaamsvorm van haar moeder geërfd en daar deze nog pril was, ging er een frisse bekoring van haar uit. Het vlossig-rossige haar was een gouddoorschenen overvloed rondom het ietwat platte, maar niet onaardige gezichtje, dat met de enkele zomersproeten en de grote blauwe ogen een geestige uitdrukking had. Ze had de karnton verlaten, zodra ze Rudolf over de vonder zag komen. Ze had zijn bedeesde, tengere jongensgestalte met de neergeslagen ogen voorzichtig, maar onbevreesd over de vonder zien komen en raadde de verbazing in zijn wezen, verbazing over het merkwaardige feit dat de vonder zo smal was, die vroeger zo breed leek, en verbazing omdat de gracht troebel en ondiep was, die vroeger een mysterie van groene diepten scheen. Ze voelde geen enkele reserve op-

komen, toen ze hem terugzag, nu niet meer als een eenzelvig kind, maar als een voorname edelknaap. Ze wist dat hij reeds een paar dagen in het huis was en nieuwsgierig had ze elke dag naar hem uitgekeken. Andere keren, dat hij was overgekomen uit de stad, had ze hem enkel op een afstand gezien, wanneer hij uitging met den ouden neef, of zat te lezen voor een der hoge vensters van de bibliotheek. Maar nu, wist ze, was hij voorgoed terug, want in de stad heerste de vreselijke pokziekte. Ze had daar niet precies een voorstelling van, ofschoon ze wist, dat het iets was, waar volwassen mensen zo bang voor waren, dat ze er alleen fluisterend over durfden spreken. Ze wist ook dat de molenaar van Niekerk in zijn jeugd door deze ziekte was aangetast. Zijn geschonden gezicht was er het trieste overblijfsel van. Samen met andere kinderen uit het dorp had ze den molenaar soms scheldwoorden nageroepen, op een veilige afstand altijd en vanuit een gezellig griezellige angst. Nu zou ze dat niet meer doen, want ze hoorde bij de grote mensen. Ze was vijftien jaar en deed al het werk van een volwassen melkmeid en daar was ze trots op. Ze zag hoe Rudolf bleef staan op het erf aan de kant van de gracht. Eerst keek hij naar de kippen, die krabbend en pikkend scharrelden rond de mestvaalt. Dan strekte hij zijn hand uit naar den jongen, speels herdershond, die hem onverhoeds besprong, maar nu als een hyena om hem heen sloop en ze herinnerde zich de kleine scène, negen jaar geleden, toen ze schreeuwend wegliep en verbaasd zag dat de woeste schaapshond hem vreesde. Ze zag hem verder stappen het erf over, tussen de bloesembeschuimde perebomen door. Twee citroenvlindertjes wirrelden een korte tijd rond zijn hoofd en hij maakte een onbewust gebaar van weggagen. Hij is heel en al een voorname, jonge edelman, dacht ze verheugd en kwam uit de schaduwkoelte van het karnhuis naar het zonlicht van de deel. Een plotseling opkomend, jolig plan vonkte in haar blauwe ogen. Ze veegde haastig de handen af aan een oude doek en sloop onhoorbaar achter hem, waar hij bleef stilstaan om te kijken naar de mannetjespauw, die zijn vernieuwde staart als een meesterpalet

ophief en in de zon liet iriseren. Op de tenen sloop ze achter hem. Een seconde bleef ze geschrokken staan toen haar klomp een takje kraakte, maar hij keek niet om en toen herinnerde ze zich opeens dat hij hardhorend was. Ze beet op haar lip en het jolige vuur in haar ogen werd tintelender. Tenger en voornaam, in zwart fluweel gekleed, stond Rudolf te kijken naar den pauw, die de broeiende pracht van zijn uitgespreide staart balancerend naar alle windstreken keerde. Plotseling voelde hij iemand achter zich, maar voor hij zich kon omdraaien, had Dieuwertje haar handen over zijn ogen gelegd en met een schalks jodelende stem liet ze hem raden wie ze was. Wie ze was? Het kon Rudolf niet schelen wie ze was en hij probeerde zich los te maken, greep haar handen in een gevoel van schaamte, dat hij niet eerder gekend had. Wat was de zin van dit kinderachtige spelletje! Het ging er hier om, wie hij was, vergat ze dat? Wat moesten andere mensen denken van deze stoeipartij? Met boze rukken trachtte hij zich te bevrijden, maar haar handen sloten nog altijd het licht voor zijn ogen af en haar hoge stem drong in schrille, gebroken klanken tot zijn verstopte oren door. Hij stapte een paar keer mis en viel op zij, Dieuwertje meeslepend. In hun zoeken naar steun om staande te blijven, grepen ze elkaar om het middel. Na de eerste schok voelde Rudolf het warme, mollige meisjeslijf tegen zijn smalle borst. Dieuwertje hijgde en haar jakje was aan de hals opengetrokken en hij zag haar glanzende ros-witte huid op en neer gaan. In de houding waarin ze zat, modelleerden haar sleutelbeenderen aan de schouders gevoelige rondingen en kuiltjes. Ze keek hem aan met lachende ogen en maakte geen enkele beweging om haar kleren recht te schikken. Hij voelde het dwaze van zijn houding, maar kon zijn ogen niet afhouden van haar kloppende, zachte keel, blanke schouders en hijgende borst en zijn handen klemden nog altijd om haar ronde armen. Wat was dat duizelig makende, krampachtig hete gevoel in zijn lijf en waarom wist hij zich plotseling zo hulpeloos en alleen? Het leven lag in zijn handen, het jonge, lachende, frisse leven, als iets tastbaars. Deze wetenschap werd hem in nog vage, maar

ontstellende vorm plotseling bewust. Hij was gemaakt van andere stof dan andere mensen. Hij kon niet vrolijk zijn en niet plezierig spelen. Er was alleen en altijd een troebele schaamte in hem, een onhandigheid die hem lomp en wrevelig maakte. En nu raakte hij het leven aan, vlees en bloed, dauwig fris, geen slijm en modder als zijn eigen wezen. Zonder het te weten omknelde hij haar armen pijnigender; hij zag de lach van haar gezicht trekken als glans van een vijver, wanneer men de bodem beroert. Haar gezicht werd grijs, alleen het gesponnen goud van haar haren vlotte op de stroming van de lente-wind. Hij zag haar blanke hals sneller op en neer gaan. Het leven scheen uit haar weg te vloeien in laatste snelle druppels. Gefascineerd keek hij naar de algehele verandering van haar wezen. Zijn onderlip zakte iets naar beneden en de uitdrukking van zijn gezicht was die van stupide verbazing. Hij zag haar lippen bewegen en wist dat ze sprak, maar hij verstond de woorden niet. Een hommel, die gonzend en in den blinde zijn weg zocht van boom naar boom, botste tegen Rudolfs achterhoofd aan. Met een schok werd hij zich bewust wat hij deed en de schaamte keerde terug in zijn ijzige hart. Zijn greep werd slap en hij boog het hoofd.

Wat had hij gedaan? Hij keek op en zag de kleur terugkeren op Dieuwertjes wangen. Ze snikte een paar keer en tastte naar haar armen, waar rijtjes rode bloeddruppels glinsterden van zijn scherpe nagels. De snikken scheurden door haar heen, angst, drift, ontsteltenis, verdriet — ze wist het zelf niet, maar de drift absorbeerde al de andere gevoelens en plotseling wierp ze zich voorover op hem met een gierende kreet en beet hem in de muis van de rechterhand, tot ze weëig zoet bloed proefde. De pijn door die beet veroorzaakt, zette zijn lichaam in brand. Ze stotterde woorden, die hij gebroken verstond. „Daar Judas, daar dan, daar dan, gemene valse Judas!” Voor hij haar af kon schudden, stond ze op en liep snikkend weg.

Hij keek haar niet na, maar bestudeerde het bloed, dat van zijn hand droop, keek vervolgens naar het bloed aan zijn vingertoppen en pijnigde zijn hersens met de vraag hoe dit alles

ontstaan was. Heel langzaam hief hij het hoofd en keek naar de wiegende, bloesemoverschuimde takken van de perebomen en hoger, naar de blauwe lucht. Daar was zon en heerlijkheid. In zijn hart daalde een nacht, zwart en treurig.

Rudolf had den ouden Maarten vergeten. Een paar jaar geleden was de trouwe bediende, die nooit zichzelf had gezocht, maar het geslacht De Mepse had gediend met schier religieuze trouw, naar een hofje in de stad verhuisd. De neef, die het goed Bijma bestuurde en zeer puriteins was en hooghartig, had den dienaar gebruikt als het een of ander nuttig, zo niet onmisbaar stuk gereedschap, dat men zorgvuldig onderhoudt zo lang het zijn dienst doet, maar dat vergeten en in een hoek getrapt wordt, als het versleten is. Ik offer dat alles voor den zoon van mijn heer, dacht Maarten, niet voor dezen onbekenden neef en verwaanden indringer. Ik offer het gaarne voor den zoon van mijn heer, dacht hij, een stap verder gaande, toch met droefheid vervuld, en dacht aan zijn spaargeld, dat tot de laatste cent aan het Huis Bijma gependeed was; ik offer het, mijn vrijheid, mijn oude dag, alles... alles. God weet waarom!

En Rudolf had hem vergeten. Zeker, hij was in het huis teruggekeerd en had iets gemist. Maar wat was het! Een meubelstuk, een schilderij, een bediende? Nu had hij alleen te doen met den neef, die tanig en met een gezicht, waarop ascetisme geen gloed van heiligheid had gebracht, maar een ontevreden uitdrukking, zetelend in een overstelpend aantal groeven en die God plaats gaf in zijn leven met ootmoedige mond, maar in zijn hart dienzelfden God het recht betwistte met hoogmoed. Rudolf evenwel was niet licht te imponeren. Hij sprak nimmer tegen, maar was ook evenmin gezeglijk. Hij ging met een onverschillige, tartende kalmte van ver boven zijn jaren, zijn eigen weg en liet den neef, die hem volstrekt koud liet, praten. Hij wist dat er een onderwijzer voor hem gezocht werd. Hij zou samen met een paar andere edelknappen les krijgen van een bekwamen gouverneur. De neef had stappen in die richting gedaan en besprak de uitvoering van het plan met de Heren

Hanckema, Van Feringa, Alting en Van Knyphuisen. Maar het kostte tijd en Rudolf bracht de dagen buiten door. Er was een vreemde rusteloosheid over hem gekomen sinds de stoeipartij met Dieuwertje. Een nieuw element scheen zich als een zwoele geur te mengen in de sfeer rondom het huis. Hij herinnerde zich ruwe, vieze woorden, brokstukken van perverse rijmpjes, die hij de oudere jongens in het dorp en op school had horen zeggen, woorden die sommigen hadden doen hiklachen en anderen schuchter hadden doen glimlachen; die voor sommigen zonder betekenis waren gebleven en die maar heel enkelen hadden gekrenkt. Deze woorden waren als lastige vliegen, welke men verjaagt, maar die telkens terugkomen. Hij wist, het was slecht te broeden op deze woorden, die je als klitten bleven aan- kleven en toch was er een duistere voldoening in het herinneren er van. Maar over deze woorden en door deze woorden spon zich het visioen van Dieuwertjes blanke, warme, jonge lijf. Het was zo nieuw en opwindend, maar tegelijk droef en weemoedig, bedacht hij, terwijl hij wandelde door de weilanden, nauwelijks er op lettende waar hij de voet zette; een tengere, donker geklede figuur, als een gewichtloze schaduw bewegend over het gras, dat, waar het kort stond, met madeliefjes besprenkeld was en waar het hoog opwies, doorweven was met het sterke, vrolijke geel van ontelbare paardenbloemen. De lage meidoorns langs de walletjes en sloten waren als bestoven met duizenden kleine, heel lichtgroene blaadjes en op de prachtige tak van een bruine beuk floot een goudvink. En Rudolf schreed verder, even gebogen, als iemand die diep nadenkt en toch nog in alles een kind is: een tengere, eenzame, vroegrijpe jongen, zonder vader, zonder moeder, enkel met een God, die niet de schepper van hemel en aarde, van licht en leven was, maar een monsterlijke creatie van geslachten lange, broedende hoogmoed en wreedheid, achterdocht en angst. Rudolf wandelde over de weilanden, tot hij het bos bereikte. Het bos lag een ietsje hoger op zandiger grond en aan de schuine zomen bloeide de stekelbrem met onverwachte zonnigheid. Het bos was wijd en licht. De kolossale beuken duldden geen vegetatie onder de zware

candelabres van hun kruinen. Berken en lorken bezoomden de paden, tot waar die uitliepen op het dennenbos. En Rudolf wandelde voort, wrokkend en peinzend over vele dingen en mensen.

Zo, op een dag, met een frisse wind, die de wolken in brede banen uiteenveegde en de bloeiende perenhof maakte tot een schuimend meer, dwaalde hij tot aan het dennenbos, waar een plotseling geschreeuw zijn aandacht trok. Hij bleef staan en keek op naar de plaats vanwaar het geschreeuw kwam. Het bospad, dat hier overwoekerd was met gras, waartussen timide de dwergbloempjes van het bosviooltje bloeiden, liep met een scherpe bocht naar links en op de hoek stonden een vijf- of zestal dorpsjongens op een klit bijeen. Rudolf voelde zich misnoegd en achterdochtig. Hij had hen niet eerder opgemerkt, omdat zijn gehoor de zwakkere geluiden niet kon onderscheiden. Het bos was voor hem nagenoeg zwijgend en alleen klonken het geklop en de roep van specht en koekoek verstaanbaar tot hem door. Het gefluit der andere vogels was een ijl getriller voor hem als van verwijderde krekels. Hij bleef zinnend staan, maar kon niet meer omkeren ten einde de jongens te vermijden. Wat of wien gold dat geschreeuw? Wat of wien anders dan hem! Hij tastte naar zijn voorhoofd, dat bleek was onder het vochtige haar, en sloop verder. De jongens zagen hem eerst toen hij hen tot op enkele passen genaderd was. Hun aandacht en luid geschreeuw golden een nest, pas door hen ontdekt. Ze gingen rechtop staan en enkelen van hen namen de mutsen af. Dat waren de armsten, de zonen van vaders, die herendiensten te verrichten hadden voor het huis Bijma. Twee van hen groetten met minder eerbied en een open blik. Zij waren zonen van eigenerfden. Eppo Rijnders heette de ene, lang en schraal, met een grappig onregelmatig gezicht, dat misschien lelijk te noemen was, als het niet die frisse, geestige uitdrukking had gehad en de ander was Jacob Bennema, een stevige, vierkante knaap met steil blond haar en een hoog voorhoofd.

Nu zijn ze plotseling stil, dacht Rudolf wrevelig en bleef staan voor het verbaasde groepje jongens, waarvan de een den

ander aankeek met ogen waarin de pret van zoëven onheilspellend vergloeide. Nu zijn ze stil, dacht hij opnieuw, terwijl zijn ogen hen gevangen namen.

„We hebben niets gedaan,” zei de kleinste en tastte met zijn voet naar een uitgegleden klomp, zonder de ogen te durven neerslaan, want hij was niet alleen de kleinste, maar ook de armste.

Rudolf verstond de woorden niet recht en zijn blik concentreerde zich schier voelbaar als een vrieskou op den jongen, die herhaalde: „Wij hebben niets gedaan... alleen een nest bekeken, nietwaar Jacob?”

Jacob kwam een stap naar voren. Hij was niet sober gekleed, integendeel, eerder met een soort degelijke welstand, en hij had iets onbevreesds en opens over zich, dat vertrouwen wekte en aantrok. Hij deed die stap naar voren precies op het geschikte ogenblik, niet overhaast en niet zenuwachtig. Hij zei luid en onbevangen: „Wat wilt u van ons, jonker?”

Rudolf wendde zijn strakke blik van den kleinen jongen af en keek Jacob aan. Zijn ogen vonden de gesloten deur in de ogen van den ander en hij begreep dat hij te doen had met een van de weinigen, die zijn blik weerstonden en hem niet binnenlieten in hun geest. Hij tastte verstrooid naar zijn voorhoofd en zei: „Dit is mijn bos, zie je?”

Jacob had onmiddellijk een antwoord klaar: „Dat is zo, maar alle dorpelingen hebben het recht er in te wandelen.”

Rudolf voelde zijn weerzin opkomen tegen wat hij als een boerenpummel beschouwde en zei langzaam: „Zo, wie zegt dat?”

„Mijn vader zegt, dat het een oud privilege is. De bossen van het Huis zijn vrij om in te wandelen.”

De nadruk waarmee deze woorden gesproken werden, scheen de woordenstrijd op een kritiek punt gebracht te hebben, want er viel een zwijgen in van beide zijden. De klopp van een specht drong met zijn eigenaardig bekorende geheimzinnigheid tot hier door. Er ritselde iets ongeziens in de hagebeuken. Twee, drie jongens keken op zij. Dan verbrak de een-

tonige stem van Rudolf de Mepse, Heer van Faan, de spanning. „Ik kan dat privilege opheffen!”

De specht had zijn getimmer gestaakt. In de blauwe lucht boven de geur ademende, wiegende boomkruinen vocht een vinnige troep spreeuwen met een sperwer. Er ritselde opnieuw iets in de struiken, nu op een tegenovergestelde plaats. De twee of drie jongens wendden gelijktijdig het hoofd naar die kant. Het was slechts een beweging om aan iets dreigends te ontkomen. De kleinste en armste begon te snikken. Jacob stond peinzend de anderen voorbij te staren.

Rudolf was tevreden. Hij proefde hun verslagenheid met een soort gretigheid. Weg was hun hatelijke lach, hun plezier, hun onbevangenheid. En waar bleef nu die Jacob met zijn praats?

Het was niet Jacob, maar Eppo die de strijd voortzette. Hij was de oudste en zijn vader was de rijkste eigenerfde boer van Niekerk. Hij kwam naast Jacob staan, met iets van plumpe roekeloosheid in zijn gedrongen figuur. Hij deed nog een stap naar voren, tot hij vlak voor Rudolf kwam te staan, waar hij luid en honend begon te lachen. Hij bestudeerde de tengere, in 't zwart geklede figuur voor hem en het ontevreden, bleke gezicht. Minachtend keek hij en bijna wreed naar de zweetdruppels op dat voorhoofd. „Je moet nog een half dozijn jaartjes wachten, voor je dat kunt doen,” zei hij en lachte opnieuw.

Rudolf voelde een zwarte duizeligheid door zijn lichaam trekken, voor zijn ogen schuiven en hij hoorde in zijn verstopte oren alleen de hoge, schrille tonen van de tartende lach. Het bloed stroomde zwaar en kloppend naar zijn slap neerhangende handen. Hij hijgde een gebroken zucht, bijna gelijk aan de plotselinge snik van den kleinsten en armsten jongen. Traag keerde hij zich om en ging heen. Bloedvisioenen vulden zijn denken. Hij zou ze willen martelen, een voor een, de schooiers.

Rudolfs gestalte kon uit een der schaduwen in het rond geschift zijn, zo plotseling en geruisloos was hij achter de beide jongens gekomen, die op de knieën zittend, met lugubere inten-

siteit den kikker in de handen hielden en om beurten door een in het lichaam gestoken strootje de lucht uit hun mond bliezen. Het dier zwol bij dit bekende kunstje tot een abnormale dikte. De vliezige huid spande om het kloppende vlees en de bek was opengetrokken in benauwdheid. Nu betwisten de beiden hun laatste beurt en het voorrecht den kikker uit elkaar te doen springen.

„Laat dat,” zei Rudolf hees en kon zijn ogen niet afhouden van het gemartelde dier. De jongen die den kikker vasthield, sprong onmiddellijk op en zette het dier in het gras. Hij was de lafste van de twee. De ander was in zijn opgezweepte, primitieve wreedheid niet besloten het plezier, dat juist zijn hoogtepunt zou bereiken, zo gemakkelijk op te geven. Hij pakte het dier beet en werkte zich overeind, gereed zich te verdedigen.

„Zet neer,” gebod Rudolf en in de hese klank van zijn stem was een trilling van versterkte emotie gekomen. Hij stond daar juist, alsof hij herhalen zou, vier, vijf keer achter elkaar „laat dat”, met steeds gekwelder, luider stem.

De jongens weken terug, de eerste met een verontschuldigende houding, de tweede nog steeds niet besloten zijn voornemen op te geven.

„Weet je niet wie ik ben,” zei Rudolf en zijn ogen begonnen hen te overheersen. „Zet maar neer, Pieter,” zei de eerste jongen en men kon de angst in zijn stem horen.

„Ik ben de Heer van Faan,” zei Rudolf, „weet je dat niet? Ik kan je voor den grietman brengen en je laten doden voor wat je daar doet.”

De eerste jongen werd bleek en argumenteerde zwakjes: „We wilden hem geen kwaad doen.” Hij wees op de nog steeds gezwollen kikker in de handen van zijn makker. Deze verviel in een plotselinge twijfel, maar hij wilde niet oneervol retireren en den kikker neerzettend, zei hij: „We moeten naar huis, daarom gaan we nou meteen, maar het gaat een ander niets aan wat wij doen.”

Rudolf toonde zich gekrenkt. „Ik ben geen ander. Ik ben Rudolf de Mepse, Heer van Faan.”

Daar was weinig tegen in te brengen en zwiĳgend trokken de jongens af, de eerste met bevreesde haast, de tweede met onverschilliger, langzamer stap. Rudolf bleef hen nastaren tot ze achter het hakhout verdwenen en zette zich toen in het gras, dat koel en zacht voelde aan zijn handen. Voor hem lag de sloot te blinken, met de schijndiepte van de weerspiegelde hemel. Aan zijn voeten bloeide speenkruid in overdaad en de eerste ranke pinksterbloemen stoelden te zamen.

Rudolf scheen den kikker vergeten te hebben, hij staarde voor zich uit met een gezicht dat volkomen uitdrukkingsloos was, maar innerlijk voelde hij zich ziek en onmachtig en wist naast zich een leven in pijn en afschuwelijke doodsstrijd. De zon sproeide zijn licht door de stroelende wolken, vol oudgouden en violette gloed. Het was drukkend. Rudolf voelde met een tastend, afwezig gebaar naar zijn voorhoofd dat nat was. In het weiland, aan de andere kant van de sloot, stortte zich een leeuwerik neer na een paar seconden van klapwiekend stilstaan in de lucht, zijn getriller verstomde plotseling. Rudolf tuurde naar de plek waar de vogel was neergestreken, maar het hoge gras verborg het dier. Hij keek er naar en dat kijken was als een laatste greep aan de zichtbare werkelijkheid. Het was een krampachtig zich vastklemmen aan de zinnelijke wereld, voor hij zou onderdompelen in de zwarte stroom van zijn giftige, overgevoelige fantasie. Al meer verloor hij het contact met de dingen rondom hem. Stuk voor stuk spoelden ze weg in het zwarte getij, dat opkwam. Zonder te kijken, tastte zijn hand naar den kikker, in half cirkelvormige beweging zocht zijn hand tot zij raakte aan de kleverige, klamme huid van het bijna verstijfde dier. Zijn hand schoof er over en voelde de gespannen huid als een kaatsbal. In zijn lichaam brak de zwarte stroom door de sluizen van zijn zelfbedwang en een zwaar-golvende beweging nam hem op. Het scheen hem toe dat zijn hand een afgescheiden lichaamsdeel was, waarover hij alle macht verloren had. Hij kon het niet verhinderen dat die hand zich sloot om het opgezwollen dier en dichtkneep tot met een smakkend geluid het dier platgeperst was ...

Het zwarte tij keerde en liet Rudolf hijgend en bevend tot zichzelf komen. Als onder dwang keerde hij het hoofd naar links, keek naar zijn vuist die zich ontspande en bedropen was met lillende overblijfselen. Het beven hield op en hij zat enkele seconden neer in versteende aandacht en met een hoofd dat leeg was en niet denken kon. De dingen rondom hem namen hun plaats weer in. De broeiende voorjaarslucht was er weer en de spiegelende sloot, waar zich nu modderbelletjes op begonnen te vormen onder de invloed van het naderende onweer. De vriendelijke kleuren van de bloemen waren er weer, het geel en paars en roestrood op een ondergrond van teder groen.

Rudolf veegde zijn hand af aan de bladeren van een weegbreeplant. Hij reinigde zijn hand met minutieuze zorg en stond op, stijf en wankel. Een schuchtere, tengere knaap was hij, wandelend met even gebogen hoofd over het naar klaver geurende weiland en onder de grootse drift der saamballende wolken.

Snel gaan de jaren van den mens voorbij, als waterdruppels die verdampen. Rudolf de Mepse was zeventien, toen hij aan de Groningse universiteit werd ingeschreven als philosophiae studiosus. Anno 1709 liet hij zich inschrijven, het jaar van de beruchte winter, die als een Egyptische plaag over deze streken gezonden werd. De vier en twintigste December zette de eerste blauwe vriesnacht in en in April van het daaropvolgende jaar moesten de boeren nog het ijs stukhakken om drinkwater te verkrijgen.

Rudolf was opgegroeid tot een merkwaardigen jongen man. Hij kon zich als iemand die vindt dat vrienden hem verwaarlozen, afzonderen van het drukste gezelschap, om schutterig en schamper toe te kijken, hoe anderen zich ongedwongen vermaken. Van bals en drinkgelagen had hij een overdreven afkeer naar het uiterlijk, maar innerlijk liet een voortdurend haken er naar hem geen rust en dreef hem tot veroordelen. De kerk bezocht hij geregeld. In zijn altijd donkere kleding maakte hij de indruk van een ernstigen, rouwdragenden Calvinist, die weet dat God rechtvaardig is, maar van Zijn barmhartigheid was hij een makkende belager. Erger dan de Jezuïet betoonde hij zich in zijn ijver voor rechtvaardigheid, want hij wist van geen buigen, laat staan van wijken. Een vergriep tegen Gods eer, die hij tot de zijne gemaakt had en dus beperkt en verkeerd verstond, vergaf hij niet. Boete was het sombere pendant van recht en daar was geen ander. Hij kon onbewogen blijven op het vernemen van ongeluk of ramp. Over zijn wit gezicht floerste dan het vlies van een eeuwige vriesnacht en in zijn stekende ogen verschoof iets, dat niet te benamen was, maar dat den berichtgever geprikkeld zich deed afwenden. Hij geloofde in de directe vereffening van de zonde en beschouwde elk ongeluk als vergelding en straf voor een overtreding. Hij disputeerde hierover met theologen van 't college en verhardde zich meer, naarmate het getal debaters groeide. Hij werd slechts bijgestaan

door Van Bijler, een even groot fanaticus, maar burgerlijker en verwaand. De vriendschap tussen deze twee was er een van de zonderlingste aard. Rudolf kleineerde den zalvenden, smake-loos gekleden Van Bijler door hem herhaaldelijk zijn geringe afkomst te verwijten als een tekortkoming, maar hij respecteerde zijn kennis en polemiserend talent. Waar hij bleef steken, vulde Van Bijler aan en voltooide. Van Bijler van zijn kant, haatte de stugge hooghartigheid van den jongen edelman, maar hield sluw een slag om de arm met het oog op de toekomst. Vernederende opmerkingen pareerde hij met schijnbare scherts, waarin slechts de gescherpte intellectueel de verborgen adder wist te ontdekken. Fonkelend waren soms zijn woorden als zeepbellen, die even boeien, maar uiteenspatten wanneer men ze grijpen wil voor nadere beschouwing; flemend sprak hij andermaal en misbruikte Gods woord door vernuftig citaten er uit aan te halen en toe te passen op alledaagse zaken; hij was een meester in het profaneren. Zijn even te weke lippen plooiden altijd naar de lach en kleine oogrimpeltjes gaven zijn ogen een onvatbare sluwheid en wreedheid. Behalve Van Bijler had De Mepse nog enkele vrienden, die hem naar de ogen zagen. Het was zijn eerezucht vrienden te hebben, maar de meeste jongelieden met wie hij in aanraking kwam, ontweken hem en sloegen kortweg of met strijkages zijn uitnodigingen af om de een of andere avond bij hem te passeren. Het waren slechts de karakterloze epigonen en parasieten, die hun slaafse ziel verkochten aan zijn stand en despotisme. Menno Alting, die thans rechten studeerde, maar nog altijd als vroeger bij hem in 't gevljocht te komen. Pieter van Knyphuisen, die de familie-traditie wenste voort te zetten naar hij zei, want waren niet hun vaders vrienden geweest? Een ten slotte was daar nog Ubbo van Neyesteyn, Heer van Stedum, die permanent eerstejaars bleef, omdat hij trots alle inspanning een eigengereide, domme vetweider bleef en slechts uitblonk in de rijclub van het corps, terwijl hij meer van veefokken afwist dan van Romeins recht.

Het bezeerde De Mepse diep, dat hij zich geen werkelijke vrienden kon maken en hij haatte hen, die zijn geslepen heers-

zucht en despotisme doorzagen. 't Meest van allen haatte hij Willem Lewe van Aduard en Maurits Clant van Hanckema. Hij wist dat zij hem beter kenden dan hij gekend wilde worden en hij vreesde terecht dat Willem Lewe, die een populaire losbol was, de collega's tegen hem opstookte, want er was een lange rekening te vereffenen. Clant van Hanckema, Germaans blond en strikt eerlijk, woonde in Zuidhorn en had alle reden om voor De Mepse op zijn hoede te zijn.

De Mepse's trage geest was voortdurend werkzaam invloed te krijgen en dromen van eerzucht vervolgden hem in de nacht. Terugzien op zijn kinderjaren deed hij niet. Eenmaal had hij dit gedaan met niets ontziende scherpste en hij had geen reden tot bijzondere verheuging gevonden. Zijn moeder kende hij niet anders dan van het familieportret en hij wist dat hij op haar leek, maar aan zijn vader dacht hij met schaamteloze minachting. Verder was er niets dat een geur van tederheid droeg, tenzij hij dacht aan zijn min en pleegmoeder — maar hoe lang was dat geleden? — en aan Dieuwertje. Als hij aan Dieuwertje dacht, was het hem onmogelijk rustig te blijven zitten. Hij moest opstaan en een raam openschuiven. Hij moest naar de groene koelte van de avondlucht kijken of zich verdiepen in het drukke gewoel op de Grote Markt om aan de verlokking van haar frisse, gezonde gestalte te ontkomen. Een edelman kon zich niet binden aan een onderhorige. Zijn eerzucht had een rijk, voornaam huwelijk nodig. Toch bleef Dieuwertje aanwezig in zijn gedachten en terwijl hij radeloos op en neer liep in de halfdonkere kamer, kon het zijn dat zij vorm aannam in een hoek, gedoken zittend en met een zachte keellach. Dan bleef hij staan met de ogen dichtgeknepen en zijn gebalde vuisten bewogen zich naar elkaar toe, grepen de zachte hals vast en de klokkende lach vlood weg in een verbaasde zucht. Zijn hart bonsde in hem en als hij zijn vingers weer opende, meende hij dat ze slijmerig waren en hij waste ze met afgewend hoofd.

Trillend zat hij neer na zulke ogenblikken, trillend en afgemat, als had hij lang en snel gelopen. Wanneer hij daarna

kalmeerde, hervond hij zijn berekenende, koude heerszucht en lachte alle troebele muizenissen weg met een grimmige lach.

Er kwam een dag waarop Rudolf de Mepse zich liet overhalen deel te nemen aan een groot studentenfeest. Men verzocht hem zitting te nemen in een commissie, bestaande uit jonge edellieden. Het was de achttiende Maart 1710 en Groningen haalde Jan Willem Friso met zijn gemalin in. De komst van den populaireren stadhouder bracht een massa volk op de been. Op alle pleinen en straathoeken brandde men pektonnen en de gevels van talloze huizen waren versierd met vetpotjes, dennengroen en vlaggen. Overdag werden er ijsfeesten en kerkdiensten gehouden en 's avonds joelde het volk in de straten, drong de taveernen binnen, waar doedelzakblazers en vedelaars de stemming er in hielden en bier als water stroomde, terwijl de hogere standen in kostbaar verlichte zalen bijeen kwamen om den stadhouder een feestmaal en bal aan te bieden. Het rustig geflonker van kaarslicht in kristal, het wemelen van rijk versierde uniformen en damestoiletten was onvergetelijk voor de brave Groningers. Een orkest van clavecimbel, luiten en violen speelde suites, menuetten en berceuses en een door-dringende geur van Franse parfums en Italiaanse wijnen verhitte de verbeelding van het uitgelezen gezelschap.

Rudolf had een tijdlang met sombere ernst naar een ijle, gracieuze menuet gekeken. Hij nam de dansende paren een voor een op en voelde zijn aanwezigheid als een inktvlek op blank papier. Een roodgetreste lakei bood hem verversingen aan, maar hij weigerde met een hoofdknik en liet zijn vingers spelen met de kanten lubben van zijn halsdas. Hij zag vele bekenden voorbijzweven met opgewonden gezichten. Sommigen herkenden hem, vingen zijn donkere blikken op en keken spottend van hem weg. Misschien dachten zij: wat doet die dwarskijker hier? Misschien ook was er een enkele, die in hem het doodverlegen en daarom norse kind zag, dat hongert aan de rand van een ijsbaan, dat onverschilligheid voorwendt en zich zielsgraag zou mengen onder de vrolijkheid. Had De Mepse

zo'n blik opgevangen, toen hij loom de zaal doorliep naar een antichambre, waar oude heren domino speelden en gezette dames piquet en quadrille? Maar ook daar voelde hij zich niet thuis en verder liep hij, tot hij op een zandstenen balkon uitkwam, waar hij zich alleen waande. In de rosse, rokerige gloed van pektonnen en vetpotjes lag de oude stad aan zijn voeten. Als grondwater bewoog een kolkende mensenstroom door de straten, over de pleinen. Mensen, dacht De Mepse, wat zijn zij waard... allen zijn zij zwart en eenvormig, als stof. Dwaas dacht hij: zou ik lust aan dit wriemelende, zinloze mensdom hebben als ik God was, of zou ik het voortjagen in een duistere loop? Het moet iets onbegrijpelijks zijn, al deze mensen in je macht te hebben, niets te weten van hun kleine, persoonlijke miezerigheidjes, ze enkel te zien als massa, een vloeibare massa, die je elke gewenste vorm kunt geven, waarmee je je naam kunt uitschrijven op het vlak der wereld, maar die je ook als stuifmeel kunt verspreiden, wier aanwezigheid je dult, maar niet nodig hebt...

Hij tastte naar zijn voorhoofd. De koude wind droogde het zweet en beet door zijn zijden kousen heen. Sterren trilden in de zwarte winterlucht, alsof ze vers geslagen waren uit vuurstenen. Hij leunde tegen de glazen balkondeuren aan. Achter zijn rug wist hij de flirtende, etende, drinkende elite van het mensdom, dat als schuim dreef op de trage, troebele onderstroom aan zijn voeten. Was er veel verschil? En in wiens voordeel viel dit verschil uit? Terwijl hij daarover zwartgallig nadacht, wist hij dat er iemand naast hem was gekomen. Toch keek hij niet op zij, zich nog als losgerukt beschouwende van de massa.

„Ook een luchtje aan 't scheppen?” vroeg een stem, een dunne, vermoeide, maar niet onaangename stem. Rudolf keek op zij; alleen zijn hoofd wendde zich naar den spreker toe en hij keek een ogenblik in het schrale gezicht dat hij kende.

„Egbert Alberda van Bloemersma,” zei hij nadrukkelijk. Het was geen groet en geen aanspreking. Het was slechts een luid uitgesproken gedachte. Hij constateerde. Maar de ander boog

met dezelfde dunne vriendelijkheid als zijn stem had gekenmerkt. „Bonsoir, De Mepse. 't Is koud hier... en de drukte van het volk beneden is niet zo oogstrelend als de aanblik van geblankette juffers. Me dunkt, we kunnen beter...”

Zijn stem vloeide weg in een onzekere kuch. Hij voelde de reptielenblik van De Mepse als een klamme, zuigende hand over zijn verstijvend wezen gaan. Er lag iets van hulpeloosheid in het gebaar waarmee hij naar de deur wees.

Rudolf wendde zijn hoofd weer naar de lucht en glimlachte fijntjes, hardvochtig. Wat is een mens, dacht hij, of hij rijk is of arm, wat is zijn waarde of er een van is of dat er duizend van zijn? Met één blik kijkt men door ze heen en verwondert zich over de nutteloosheid van hun bestaan. Er zijn niet veel persoonlijkheden... Hij huiverde, werd nu toch koud en opende de deur. Alberda liet hem voorgaan. Naast elkaar liepen zij de kamers door, langs gehaaste bedienden in livrei en schertsende dames en heren.

Alberda offereerde De Mepse zijn snuifdoos, maar De Mepse zag het niet en Alberda, gegeneerd, deed toen of hij met zijn hand, waarin hij de doos klemde, op een of ander wees, ter verduidelijking van zijn dunne, doorzichtige conversatie. Alles aan den man is dun, bedacht De Mepse en keek niet eenmaal op zij. Wat had het voor nut. Men zat met elkaar in een commissie en verloor elkaar later weer uit 't oog.

Plotseling stonden zij stil, zo leek het ten minste De Mepse, die nog voortspoon aan zijn misanthropische theorieën.

Alberda stelde een frivole jongedame aan hem voor. Haar hals en schouders, haar gelaatshuid en het zilverig gepoederde haar waren van een porceleinachtige blankheid. Als men er met de vinger over streek, zou het een krimpande wasemvlek kunnen achterlaten. De ogen waren van Delfts blauw en de vingers van gesponnen glas. Er ging een soort engelachtige gratie van uit en een hooghartige koelheid tevens. Verfijnde aristocratie en dodelijk vermoeide decadentie. Haar stem had de klank die men verwachtte, onpersoonlijk, maar volmaakt.

Rudolf moest denken aan iets, dat vol en blond was en

wulps, misschien heette dat iets Dieuwertje. Maar het wezentje voor hem, was dat, waarnaar hij had uitgezien. Met een blik die even goed langs haar heen kon kijken, nam hij haar zorgvuldig op. Zij kon de gemalin van een vorst zijn.

„Mijn zuster Suzanna Elisabeth,” hoorde hij Egberts dunne stem langs zich heen vlieten.

Hij boog massief en bloed steeg naar zijn wangen, toen hij zijn naam noemde. Alberda verontschuldigde zich en vroeg een voorbijhaastend freuletje ten dans. Hij viste haar op uit de stroom als een forel en spartelend verdween ze met hem. Daar sta ik, bedacht De Mepse, nu toch even verbluft, en bespiedde heimelijk de bloedloze schone voor hem, die mechanisch met haar waaier speelde en niet naar hem op dorst kijken uit conventionele schuchterheid, maar hem onderwijl spelend hanteerde als haar waaier, met glasachtige vingers.

De Mepse kuchte en vroeg naar haar fiancé. O, had zij dien niet? Hij zocht naar een compliment, maar wist er geen te bedenken en voelde zich steeds ongeduriger worden, omdat hij wist dat ze verwachtte door hem ten dans geleid te worden. Ze keek naar de gracieus van elkaar af en naar elkaar toe nijgende paren en glimlachte als een winterzonnetje. Ik moet dansen leren, bedacht De Mepse, maar het is ijdelheid, de Prediker zegt het, al ijdelheid.

„Wilt u met mij een verversing consumeren?” bood hij aan en zegende zich met deze uitvlucht. „Het is buiten wel koud maar hier binnen is het warm.” Het klonk droog als een rekensom, maar het verbeeldde een boertigheid. Suzanna begreep dat en glimlachte opgepoetst, wat De Mepse deed gevoelen hoe hij verongelukt was als humorist en charmeur. Dat was deels een opluchting en hij nam zich voor, zijn ware aard geen geweld meer aan te doen en zich te vertonen zoals hij was, in zwarte ernst en wereldverachting, met van tijd tot tijd een schampere opmerking over de wuftheid en zedenverwilderings van de tijd, opgediend met een troebel citaat uit het een of andere klassieke geschrift.

Wij zijn naar elkaar toegedreven als twee korrels zand, was

het derde wat De Mepse bedacht. Niet als twee druppels water, die tot een fonkelend geheel versmelten, maar als twee korrels zand, die elkaar volkomen vreemd blijven en toch om zekere redenen samen.

Er ontspon zich ten slotte een gesprek tussen hen. Suzanna zeide ook zeer godsdienstig te zijn en veel goed werk te doen voor de armen der Gereformeerde kerk te Groningen. Zij woonde aan de Ossemarkt, borduurde, speelde op het spinet en reed paard. Rudolf de Mepse luisterde naar haar wel aangenaam, maar wat ijdel en oppervlakkig gebabbel en vroeg zich af welke indruk hij op haar zou maken. Hij pronkte zwijgend, terwijl zij praatte en tersluiks blikken liet gaan over passerende, knappe hoplieden uit het gevolg van den stadhouder.

Egbert van Alberda voegde zich, verhit, weer bij hen, het spartelende freuletje aan zijn arm. In hun gezelschap waren verder nog Pieter van Nienoord, die luidruchtig en Menno Alting, die stroperig deed, beiden eveneens met dames aan de arm. De vrolijkheid van het kleine groepje dempte plotseling door De Mepse's zwarte ernst. De luchtige woorden vielen als vlinders in de teer van zijn zwarte ernst. Zij fladderden nog even hulpeloos en verstikten.

„Eng,” rilde de partner van den jongen Heer van Nienoord en fluisterde iets achter haar waaier, waarop de lange, sluike jonker voorstelde samen het een of ander spel te doen in een schemerlichte antichambre. Maar op dat ogenblik kwam een sliert jongelui voorbij en trok hen mee, joelend en verhit. Men haalde de mantels en baretten en drong de markt op. De Mepse en zijn vrienden konden geen weerstand bieden tegen de eensgezinde stroom brooddronkenen. „We gaan de stad in,” brulde men en de etikette werd als een oude schoen in de hoek getrapt. Arm in arm, in lange rij, hoste men daarna in de koude winterlucht door de volle straten, waar licht en rumoer was en druk vertier. De Mepse vond zich terug aan de arm van Suzanna, die kleine plezierblosjes op haar wangen had, omstuwd door joelende mensen. Gilletjes

over vertrapte schoentjes en opgescheurde slepen klonken rond hen op en de grijnzende gloed van pektonnen sloeg rood over de dringende menigte. Rookdraken kropen langs de huizengevels, waaraan gebroken vetpotjes balanceerden. Ergens was een vlag in brand geraakt en gillend verstoof het volk, zodat Rudolf en Suzanna elkaar stevig moesten vastgrijpen om niet meegesleurd te worden. Over een paar hoofden heen zagen ze Egbert, die hun iets toebrulde, dat ze niet verstonden. „Génant, dit gepeupel,” mompelde De Mepse en snoof verachtelijk, maar Suzanna behield haar heimelijke plezierblosjes. Haar vingers knelden de hand van De Mepse en ze klampte zich als een boomkruipertje aan hem vast. Het was niet onplezierig, vond De Mepse, hoewel hij andermaal mompelde „génant”.

De stuwkracht bepaalde dat zij terecht kwamen in de buurt van de beruchte Raamstraat en het Zuiderdiep, waar in een der kroegen gevochten werd. Lantaarns werden verbrijzeld en schorre vrouwengillen klonken, waarvan men niet kon zeggen of zij angst of bijval uitdrukten. Rudolf en Suzanna waren afgedreven van de overigen en tussen het gewone volk trok hun voorname kleedij hinderlijk de aandacht. Boosaardig loensende ogen doken hier en daar op en De Mepse omklemdde het gevest van zijn degen met de linkerhand, terwijl hij de rechter- om Suzanna sloeg. Het was een beschermend ridderlijk gebaar, dat haar het dreigende gevaar gering deed achten.

„Ik voel me veilig bij je,” mompelde ze in zijn kanten das, maar hij staarde zwart en hooghartig uit over de dolgeworden menigte. Eenmaal greep er iemand naar zijn kostbare doekspeld, een rode drakenklauw, die aan een gebochelden schavuit behoorde. Het wond hem onbehoorlijk op en hij schold door-dringend: „Canaille!” Dat smadelijke woord had te veel getuigen. Hij kreeg een verdachte lijfwacht van zes of zeven schoeljes, die dreigende blikken op hem wierpen. Een vrouw met piekharen en dronken ogen balde de vuisten en krijste iets in gemeen dialect. Suzanna gilde toen iemand haar om het middel greep.

Rudolf de Mepse was in 't geheel niet bevreesd en waar-schuwend trok hij zijn flitsende degen boven zijn belagers, die langzaam, mokkend achteruit weken. Er ontstond een cirkel-vormige ruimte om hen heen. Ontblote messen blonken als roofdiertanden.

„Laat een edelman ongehinderd door,” beval De Mepse en keek den brutaalste der belagers aan met zijn vlijmende ogen, welks bevroiezende macht hem onder haar invloed trachtte te krijgen.

„Jij hoort hier niet,” antwoordde de man, „je had binnen moeten blijven. Hier viert het volk feest.”

Hij sprak met vierkante kaken en ogen als priemen.

Suzanna vroeg angstig waar zij zich bevonden en De Mepse keek om zich heen. Bij de Munnikholm, zag hij, maar hij verzuimde dit te zeggen. Zijn ogen zochten naar rakkers van den schout en vonden slechts opgewonden, ruziezoekende mannen: schippers met beringde oren, boeren met rode kleur en varkenshaar en pover stadsrapalje, die, hoe verdeeld ook dikwijls, nu eensgezind stonden tegenover den edelman. Suzanna voelde overal de aanwezigheid van geile ogen en warme handen en bad fluisterend naar de strakke vries-hemel op.

Ondanks de degen begon men op te dringen en het was hem ernst toen Rudolf naar den belhamel stak, die echter behendig en roekeloos pareerde met zijn lang mes. De over-macht maakte hem ten slotte weerloos en hij werd achteruit gedrongen, Suzanna nog altijd drukkend aan zijn zij. Hij hijgde gespannen en ervoer de vernedering op slopende wijze, maar zijn zwijgen was waardig en zijn ogen hadden ten minste de kracht dat men aarzelde hem aan te raken.

Zij stonden op een trapje, twee treden beneden het tierende volk, tegen een houten gangdeur aangeporst. Er was iemand die een walmende fakkel voor hun ogen heen en weer zwaaide en het volgende ogenblik dreef de belhamel de degen, die hij bemachtigd had, door Rudolfs steek en prikte haar aan het hout vast. Grijnzende koppen dreven op de lachstorm en De

Mepse zag het ergste tegemoet. Misschien dacht hij er reeds over met geld de genade van den dronken woesteling af te kopen, toen plotseling de deur achter hen week en zij bijna in een duistere opening tuimelden. Maar iemand ving hen op en een langzame, beleefde stem praatte geruststellend, hoewel licht spottend. Achter de weer gesloten deur klonk wilder en teleurgesteld het tumult. Er werd op de deur gebonkt, maar die bleek stevig genoeg.

„Volg mij,” zei de langzame stem in het donker, want men kon geen hand voor ogen zien. De hoge muren van de belendende huizen rezen recht op en boven dit ravijn hing het sterrenvlies.

„Wie is mijn edele helper?” vroeg De Mepse sarcastisch en nam Suzanna bij de hand, terwijl zij voetje voor voetje achter den onzichtbare gingen.

„Dat is van weinig belang, edele heer,” zei de stem, die de klank van een lach in zich had. Door een tuin heengaande, stuitte men op een tuinmuur. Boven het kleine poortje brandde een lantaarn en nu konden Suzanna en De Mepse den onbekende in 't gelaat zien, dat bleek en hoekig was, met hoog, intelligent voorhoofd en enigszins naar de hoeken toegespitste, scheve ogen.

„Zeg mij voor den duivel uw naam toch, kerel,” hernam De Mepse ongeduldig en bevelend, „dan kan ik u een beloning doen toekomen.”

„Ik heb uw beloning niet nodig, edele heer, maar mijn naam moogt ge weten,” zei de man met schuin gehouden hoofd, terwijl hij onder zijn mantel een sleutel vandaan haalde, waarmee hij de deur opende. „Ik ben meester Antoni Snijder.” Suzanna greep Rudolf met beide handen bij de arm en stamelde: „De beul.”

„A votre service, mademoiselle,” grinnikte de man: „Scherp-rechter en chirurg van deze stede... en hier zijt ge in de Schoolholm en als ik mij niet vergis, zult ge van hier ongehinderd naar de markt kunnen komen.”

VI

Zij moesten het allen toegeven, dat De Mepse een goed glas wijn schonk. Enerzijds schrapperig, hield hij anderzijds niet van minderwaardige spullen. En daarom hieven zij eensgezind en in beminnelijke vriendschap de bokaal en dronken den scheidenden Heer van Faan toe. Pieter van Knyphuisen was opgewonden en gooide het glas in scherven. De weke, vermanende woorden van Van Bijler en de stekende blik van De Mepse veranderden daar niets aan. Hij knielde wankel voor zijn stoel en legde armen en hoofd op de zitting, als was deze houding de meest geschikte voor de dwaze, er op volgende lachbui. Menno Alting zat in de brede vensterbank en keek naar de gerestaureerde A-toren, die hij juist via Tussen Beide Markten in 't oog had. Hij wiegde zachtjes van links naar rechts, als een pluim op een stalen veer, en neuriede een Franse chanson. Hij hield onderwijl strak de toren in 't oog en daasde daarover zo tussen twee maten in. Drie jaar geleden, in 1710, was de toren ingestort, waarbij twee meisjes gedood werden, en nu meende hij de steenklomp weer te zien bewegen tegen de rode avondlucht. En wiegend van links naar rechts, bromde hij zeurig: „Hij valt, hij valt niet, hij valt, hij valt niet.”

De Mepse schonk waarachtig een goed glas wijn; als de avondzon er in speelde, dan braken er lichtgolven in open, die de meest fantastische kleuren droegen, van purper tot goud en geuren als van egelantier en rosmarijn vulden de kamer.

Egbert Alberda van Bloemersma stond voor een grote wandspiegel en bewonderde zijn beeltenis teder en onomwonden. Hij prees de snit van zijn scharlaken rok en kniebroek en sloeg de rechterhand aan het fraai bewerkte degengevest, trok zijn schraal, licht gepoederd gezicht in een hooghartige plooi en poseerde voor een denkbeeldigen schilder.

Bij de haard, waarin een klein vuur brandde, omdat de zomeravond kil en hoog van lucht was, stonden De Mepse en

Van Bijler. Zij stonden er als nuchtere mensen, die slechts een terloopse, onverschillige aandacht hebben voor de dronken dwaasheid van anderen. Toch had Van Bijler niet minder gebruikt dan een van die, maar een meesterlijke zelfbeheersing hield hem in toom, al voelde hij zich soms als een dobber op en neer gaan en al kwam het hem voor, dat hij dotten linnen in zijn oren had. Zijn troebele ogen keken diep ernstig en bijna verontwaardigd naar de aanstellerij der vrienden. De Mepse was de enige die werkelijk matig en nuchter was. Hij tuurde in het vuur en luisterde naar de politieke en religieuze wijsheden van den theoloog. De kerel had een knappe kop, moest hij wrevelig erkennen. Hij zou boeken kunnen schrijven, geleerde vertogen, die iets te betekenen hadden. Nu borrelden de aphorismen, teksten en commentaren als gasbellen naar de oppervlakte, hij miste evenwel iets van de contrôle over zijn wijsheid en daarom kwamen ze kris-kras dooreen en wekten de indruk, dat de man voortdurend wilde bewijzen dat, wie nog zo verstandig sprak, niet dronken kon zijn. Hij vlocht een bonte krans van citaten en drukte zich die trots op het hoofd. De stilzwijgendheid van De Mepse maakte hem soms een seconde achterdochtig, dan loerde hij giftig op zij en deed een paar stokkerige passen voorwaarts, kaarsrecht en met nadrukkelijk kalme gebaren. Hij sprak onderwijl encyclopedisch over de ketterse invloed van den afgezetten predikant Balthazar Bekker, over de dood van Jan Willem Friso aan de Moerdijk, over de veepest in de Ommelanden, over het particuliere leven van de regentes Maryke-moei, over de H. Augustinus, over de terzinen van Dante's Inferno, over de schoonheid van Suzanna Alberda en niet onverdienstelijk over zijn eigen bekwaamheden.

Nee, hij was niet dronken, men moest maar eens acht slaan op de peinzende nauwlettendheid, waarmee hij de panelen van Moro boven de haard bekeek, terwijl De Mepse met een lange brandende spaander de tabak in zijn lange, stenen pijp aanstak.

„Wil je misschien nog een glas wijn, Van Bijler?” onderbrak De Mepse zijn wijsheden ten slotte, als sloeg hij een boek

dicht. Hij had er een geniepig plezier in, zijn vrienden aan te sporen tot daden, die hij veroordeelde en verfoeide.

„Grote hemel,” protesteerde de opgewonden theoloog, die het woord wijn als een rode vlam door zich heen voelde slaan, maar zijn begerige ogen zochten de lege bokaal en zijn lippen prevelden: „Laat ons, als in de dag, eerbaar wandelen, niet in brasserijen en dronkenschappen, niet in slaapkamers en on-tuchtigheden...”

Rudolf had het glas volgeschonken en reikte het den wankelrecht staanden Van Bijler over en dwong hem als met wrange humor zwijgend het glas leeg te drinken, terwijl hij het gadesloeg als een dokter de uitwerking van een medicijn.

„De tekst was nog niet uit, weet je ook hoe ze verder is?” vroeg hij daarop, maar het stevige surplus aan wijn was meer dan zijn toekomstige eerwaarde verdragen kon. Zijn gedachten, die hij torenhoog opgebouwd had, tuimelden dooreen. Een onzichtbare hand duwde hem tussen de scherven van zijn ijdele conversatie en onthutst vroeg hij, terwijl hij krampachtig de gepolitoerde tafelrand vastgreep: „Welke tekst?”

„Romeinen 13 : 13,” zei De Mepse strak, „de rest is: „niet in twist en nijdigheid.”

Van Bijler herhaalde, niet begrijpend onder de doffe druk van zijn hersens: „niet in twist en nijdigheid...” Hij liet de tafelrand los en tuimelde langs een halve ellips naar Alberda, voor wiens voeten hij rolde.

De schrale jonker trok verontwaardigd zijn degen met een mislukt toneelgebaar en hij zou zeker den hypocriet als een zandknol aan het staal geprikt hebben, als De Mepse hem het wapen niet afgenomen en, over Van Bijler heenstappend, zonder omzien de kamer verlaten had.

De volgende morgen liet De Mepse zeer vroeg zijn paard opzadelen en door niemand uitgeleide gedaan, verliet hij de stad bij 't openen der poorten. De veepest, die onbarmhartig huisgehouden had onder zijn runderen, had hem het besluit doen nemen Groningen en de Universiteit vaarwel te zeggen,

zonder nog eerst zijn graad te halen. Een verzegelde brief was hem vooruitgegaan naar de burcht in Faan, waarin hij zijn neef verzocht en dat wel zonder strijkages of dankbetuigingen, hem het beheer der goederen over te dragen en het veld te ruimen. Hij was daar oud en wijs genoeg voor en het verdroot hem, dat de neef in al die jaren niet meer had bereikt, dan het goed schuldvrij te maken. Nu was het de tijd, zo oordeelde hij, dat het aantal grazen land verdubbeld, zo niet verdrievoudigd werd. Oude privileges en verdonkeremaande rechten zouden opnieuw van kracht worden en het eerste proces zou lopen over de strook land, tussen de hof tuin en het bos, dat door onoordeelkundige verkaveling in handen was gekomen van den rijken Eppo Rijnders. De kleinheid van zijn positie, de geringe bekendheid van zijn naam, vervulden De Mepse met onvrede. Hij wilde een grote in Israël worden. Er lagen kansen voor het grijpen, wanneer hij zijn doel onverbiddelijk streng en vast in 't oog hield. Via de Ommelanden zou hij zijn weg zoeken naar de Staten en daarom was het nodig overtuigd aanhanger te zijn van één van beide: de Regentenpartij of Oranje. Het was waar, dat de eerste voorloepig en ogenschijnlijk de grootste macht had, maar met helder doorzicht zag hij de grotere kansen die Oranje bood. In de stad had hij zich zekere invloedrijke vrienden gemaakt en wanneer hij, zeer binnenkort, den edelen Heer Alberda van Bloemersma om de hand van zijn dochter Suzanna zou vragen, had hij een niet te onderschatten steun van de stad, waar het geslacht Alberda een der meest geziene was. Concurrentie kwam in hoofdzaak van de zijde der landjonkers en eigenerfde boeren.

Rudolf de Mepse had zijn paard van lieverlede in een sukkelgang doen lopen, zo geheel was hij opgegaan in zijn eierzuchtige dromerijen en van het landschap zag hij weinig; het schoof aan hem voorbij als een décor, dat vagelijk de handeling ondersteunde, maar nu plotseling de volle aandacht vroeg.

Het was een warme Julimorgen. De weilanden lagen met zwaarverzadigd gras, dat op de zeis wachtte, naar de horizon-

ten opengerold. De dauw was al lang verdampt in de zon, die als een gouden edelaar met uitgespreide stralenwieken aan de hemel opklom en het onvermoeide getriller van leeuweriken was zo vitaal en energiek als het trillende, machtige leven zelf. De morgen stond gespannen van heerlijk, overstelpend leven en Rudolf voelde plotseling de vlam op zichzelf overslaan. Rechts van hem lag op een terp het gehucht Dorkwerd en iets verder de uitspanning Blauw Borgje, tegen de dijk van het Reitdiep aan. Een ooievaar vloog plotseling van dichtbij, met brede vleugelslagen op. In de verte kwam iemand aanwandelen, een bedelaar of een ventjager.

Rudolf boog zich over de nek van het paard heen, beklopte het zachtjes en fluisterde het iets in de oren. In galop joeg het toen voorwaarts; stofwolken zwaaiden traag op, krulden als struisveren en zegen neer over het elzenhakhout. De ventjager sprong achter een boom en schold op de rijke lui, die de wegen verontreinigden met het opgejaagde stof.

Tot Nieuwklap behield De Mepse deze draf, dan toomde hij in en verviel andermaal in zijn eierzuchtige fantasieën. Wat een opluchting dat hij de stad voorlopig achter zich had en ook de studie, welke hem niet de voldoening had geschonken, die hij er eenmaal van verwacht had. Zeker, ook de studie is een weg naar roem en macht, maar zij is er een van geduld en bovenal, zij is passief. Is het niet meestal in de ouderdom, dat de geleerde zijn levenswerk erkend ziet en dan nog dikwijls is zijn beloning zonder materiële baten. De diplomatie daarentegen is actief, zij vestigt de aandacht op zich van bredere volkslagen en heeft meer directe macht. Zij handelt met het lot van zielen en goederen, als met de stukken van een schaakspel, zij is vol hoogtepunten en spanningen en bovendien: zij levert geld op en wat kan een mens met geld al niet doen. Het zijn de financiers, die koningen op de troon helpen en hen daar bestendigen, die oorlogen doen ontbranden in 't geheim en in 't openbaar vredesverdragen tot stand laten komen, die den brutale volgzzaam maken en den koppige gewillig, die woestijnen in vruchtbare tuinen kunnen veranderen

en die zeeën overbruggen met zeilrede, snelle schepen. Rudolf de Mepse klemde de knieën tegen de flanken van zijn paard en zijn handen werden vuisten, toen hij zich verloor in deze wellustige overpeinzingen. Macht, macht, macht, het woord kwam in elke klank tot hem, het ruiste in de bomen en het stond brandend geschreven aan de hemel.

Rudolf ademde zwaar, beklemd bijna en zijn gezicht vertrok tot een ziekelijke uitdrukking van begeerte. Zelden liet hij zich zo gaan, zelfs wanneer hij alleen was, wist hij zich nog te beheersen, maar deze morgen, nu hij afgerekend had met zijn opvoeding en zelf de breidel van zijn leven in handen zou nemen, braken de dijken door en schuimde de stroom, die zo lang heimelijk gegist had en gekolkt, over. „Rudolf de Mepse,” zei hij enige keren luidop en beluisterde de klank van het woord. Nu klonk het nog zwak, als de slag van hout op hout, maar eenmaal zou het klinken als metaal op metaal: „Rudolf de Mepse”; de klopp van de paardenhoeven spelde het woord: Ru-dolf de Mep-se, Ru-dolf de Mep-se...

De veerman bij Briltal groette hem onderdanig, maar hij zag het niet. Als een ruitersstandbeeld stond hij op de platboomde veerschuit, met in zijn ogen nog de dwepende, afwezige glans.

„Wie is die vermoemde Jezuïet?” vroeg een Hollandse vee-koper, die mee overgezet werd, aan den veerman, toen De Mepse reeds de weg opdraafde naar Faan, tussen de rijen glinsterende, hoge populieren door, die als een dubbele wacht van lanciers stonden opgesteld.

De veerman spuwde over zijn kant. „Hoe bedoel je dat, Jezuïet? ’t Is onze Heer van Faan, Rudolf de Mepse. Misschien doe je er nog wel eens zaken mee.”

„Nou, ’t lijkt me geen gemakkelijk heer,” besloot de vee-koper, „en een Jezuïetenkop heeft hij in elk geval.”

VII

Het was een der laatste Augustusdagen, dat De Mepse vroeg in de morgen uitreed, vergezeld van zijn lievelingshond Castor. De lucht was doortrokken met een kruidige koelte en een bijna onzichtbare nevel. De reuk van de herfst zat plotseling in de atmosfeer. De dag te voren, een Zondag, was het nog zeer heet geweest, maar tegen de avond werd de volle maan bedekt door een vreemdsoortig kruis van lange wolkenbalken en deze morgen wist men dat de herfst begonnen was. Het oog viel op de vele, kleurige dahlia's en goudsbloemen en langs de bermen lag een smalle zoom van eerste gevallen gele bladeren. De verrichtingen van stalknecht en tuinman waren stiller en ingekeerder, als zagen zij de tippen van het geweldige doodslaken reeds, dat over de natuur werd uitgerold.

De Mepse maakte, tegen zijn correcte aard en gewoonte in, geen plannen voor de dag. Niet als op andere ochtenden inspecteerde hij het hoevewerk, noch ging hij uit voor de jacht of bezoek aan vrienden. Zijn handen hielden werktuiglijk de teugels op en een lichte druk van zijn knieën stuurde het paard als vanzelf in de richting van Zuidhorn. Hij wist achter zich het Hillebrandsbos, waar nu de reuk van uitgeputte aarde van de bodem opsteeg en de zon een reuzenweb van stralen tussen de bomen hing. Hij wist links en rechts de van dauw gewassen weilanden, waardoorheen het Hoendiep met zijn smalle zijarmen kronkelde. Hij wist boven zich het tumult van een vlucht kieviten op de trek, die het gebied van een kraaienkolonie kruisten en luidruchtig verjaagd werden. Hij wist dat van tijd tot tijd een boerenarbeider of handwerksman hem passeerde en beleefd de muts afnam. Hij wist al deze dingen vaag en gelijktijdig, als zag hij ze samengebracht op een spitspunt, maar daardoorheen werd hem bewust en bewuster het beeld en de naam van een vrouw, die hij enkele weken te voren ontmoet had: Ada, de zuster van Clant van

Hanckema. Clant was met een nicht van hem getrouwd en op de bruiloft, waar hij ook een der genodigden was geweest, had hij de zuster van Clant voor 't eerst na vele jaren, welke het meisje in Holland had doorgebracht, ontmoet als een zeer schone, jonge vrouw. Zij verenigde in zich de voornaamheid van Suzanna en de gezonde levenslust van Dieuwertje en deed hem die beiden geheel vergeten. Schertsend en vriendelijk was zij zijn verlegen stugheid tegemoet getreden en zelfs Maurits Clant was hartelijk geweest. Die avond had hij zich een ander mens gevoeld, minder vermoeid en betrokken, nauwelijks meer haatdragend tegen de altijd hem omringende schimmen van vijanden. Wanneer hij haar woorden niet dadelijk verstond, gaven ze hem toch niet het gevoel van achterdocht, dat hij bij anderen ervoer. Hij kon zelfs glimlachen om geringe misverstanden en komische klankverwisselingen, die zijn doofheid veroorzaakten. Het was niet te ontkennen dat ze veel aandacht aan hem besteed had onder het talrijke gezelschap. Hij had de dingen anders gezien, die avond: wel, hij had moeten erkennen dat genoeglijke omgang, scherts en jolijt geen zonden behoeven te zijn, maar verder dan dit negativisme kwam hij toch niet. Geen zonde, maar wat dan wel! Was het nodig? Hij herinnerde zich de keren dat ze met andere mannen had gepraat, gelachen, gedanst, dat ze met haar waaier hier een speels tikje gaf en met haar ogen daar een lonkje. Wanneer ze zijn vrouw was, zou dat afgelopen zijn. Aan hem en voor hem alleen zou ze leven en haar vrolijkheid en onschuld mogen spullen. Hij zou zich koesteren in de ganse warmte van die zon en hij alleen. Waarom zou het zover niet komen? Hij was een edelman met een oude naam en ambities. Met ijver en harde arbeid zou hij zijn invloed uitbreiden tot in het landsbestuur. De arme zou zijn naam noemen met haastige eerbied en de rijke met hoffelijke onderworpenheid.

Rudolf de Mepse streelde de nek van het paard en ademde korter toen hij de burcht naderde, waar Maurits met zijn jongeren broer Edzard en zijn zuster Ada woonde. Er was kennelijk een sfeer van rust en geluk rondom die burcht, om-

geven door oude, gevorkte iepen en in de brede gracht dreven zwanen. Naar de laatste mode geschoren hagen paalden aan gladde gazons en de gestoofde-appelengeur van egelantier doordrong de lucht.

Zou hij binnengaan? Langs de weg kwam een groepje kinderen draven. Ze zochten naar eikels en beukenootjes en hun uitroepen droegen ver in de dunne, gulden lucht. Rudolf de Mepse aarzelde nog, toen Maurits en Edzard over de brug kwamen. Zij waren in druk gesprek en zagen den zwarten Heer van Faan op zijn zwarte paard niet. Een plotselinge ingeving deed De Mepse zijn paard in de droge sloot langs de weg drijven en zo liet hij, beschut door meidoorn, braamstruiken en elzenstruweel, de beide Clanten voorbijtrekken. Waarom hij als een verspieder handelde, wist hij niet, misschien lag het in zijn aard, misschien ook vermeed hij opzettelijk het gezelschap van zijn aangetrouwden neef en verheugde zich op een kans Ada alleen te ontmoeten. Hoog en streng reed hij vervolgens over de brug en het binnenplein op. Het huis was fraaier en monumentaler dan het zijne, hij constateerde het misnoegd, maar zijn gezicht verried niets aan den stalknecht, die zijn paard overnam. Op zijn vraag of de juffer aanwezig was, werd hij naar de hof verwezen, waar zij naar afgevallen appels en peren liep te zoeken. Hij wandelde, met de ogen neergeslagen, in het voornemen zich niet te laten ophouden door zijn nicht, wanneer die mogelijk in een vensterbank van hofkamer of bibliotheek zat.

Hij trof Ada aan bij een bloembed, waar zij zorgvuldig enkele rozen uitsneed. Alvorens haar te naderen, sloeg hij haar een ogenblik gade. Hij stond, als in zijn loop gestuit, met het linkerbeen iets naar achter en met de handen opgeheven naar de veerkrachtige takken van laagkruinige beuken, die aan weerszijden van het pad groeiden.

Het meisje was gekleed in wit keurslijf en wijde, witte rok. Haar blote onderarmen schoven voorzichtig tussen de doornige ranken door, terwijl zij neuriede, wat hij niet horen kon, maar opmerkte uit het even bewegen van haar lippen. Het

haar stroomde los en overvloedig over haar schouders en maakte haar hoofd fijn en ovaal. Zij bezat werkelijk een ongewone schoonheid en voorname tederheid, die, zo zij zelf het al wist, haar niet trots en hardvochtig maakte, maar een charme verleende, die iedereen waarmee zij sprak voor zich innam en het gevoel gaf een bevoorrechte te zijn.

Onbeweeglijk stond Rudolf tussen de beschutting van het lover, voor de tweede maal een verspieder, als een opgetorende slang, die zijn argeloze prooi beziet en geduldig wacht op het moment, waarop hij die kan naderen. Zo sterk was de uitstraling van zijn begeerte en de koude hartstocht van zijn ogen, dat Ada geleidelijk van zijn nabijheid doordrongen werd en terwijl zij eerst ophield met neuriën, tastten haar handen nog werktuiglijk naar de rozen, tot zij zich terugtrok uit het bloembed en opkeek naar het pad, dat van de binnenplaats naar de hof leidde. Zij werd bleek, want een ogenblik had zij de gestalte van De Mepse gezien, als een zwart kruis tussen het van zonlicht doorfonkelde groen, een zwart kruis als de schaduw van noodlot en verderf. Het was maar een ogenblik, want hij, zich ontdekt ziende, trad naar voren en groette haar beleefd. Ze overwon haar ontsteltenis en glimlachte naar hem over de sterke bloemen. „Wel, dat is een verrassing,” zei ze en de dubbelzinnigheid van deze woorden ontging haar.

„Ik hoop een aangename,” antwoordde De Mepse en bezag haar zo doordringend, dat zij verlegen werd en zacht met haar bovenlijf begon te wiegen. De morgenlucht werd blauwer, het herfstwaas trok weg als een oogvlies en in de zon glinsterden de herfstdraden, die subtiel brugden van bloem naar bloem en van boom naar boom. Zij vonden geen van beiden de woorden voor een gesprek, want Rudolf was overrompeld door haar schoonheid en bleef met moeite zichzelf meester, terwijl Ada een onbewuste dreiging aanvoelde, die zij slechts verdrijven kon, door in haar wiegende beweging te volharden.

„U bent mooi,” zei Rudolf en het was méér dan een compliment, het was een belijdenis, maar hij sprak het zo somber

en nadrukkelijk uit als een vonnis. Hij naderde tot vlak voor haar en haar vreemde wieging hield aan; zij had een verbaasde, verdrietige trek in de ogen, terwijl haar mond nog naar een lach plooid. Voor Rudolf ging het heelal rondom in een draaikolk onder; een groene wieling werd zij, opgaande naar een vurige gele lucht en in die beweging nam zij Ada op. Hij perste de lippen stijf op elkaar en drukte de kin op de borst. Onder zijn wankelen herstellde de wereld zich langzaam. Met een gerekte zucht bevrijdde hij zich van zijn duizeling en voelde naar zijn natte voorhoofd.

„Wat scheelt u . . . u ziet wit als . . .” hoorde hij haar ontselde, heldere stem en hij zag, dat ze stilstond; vreemd, ze stond stil, stil . . . stil.

„Er scheelt mij niets . . . geloof ik,” zei hij vaag, „ik heb toch niet gezegd dat mij iets scheelde . . . ik geloof dat ik dorst heb.”

„Laten we dan naar binnen gaan, ik zal u een kroes koel bier geven.”

Vlug liep ze voor hem uit en verloor daarbij een roos, welke hij oppakte en op zijn baret stak, maar een seconde later weer weggooide, ten slotte toch weer opdraapte en in de zak stopte.

„Wat is er gebeurd?” tobdde hij en bekeek zijn handen, die klam waren. „Wat is er daarnet gebeurd . . . Iets . . . iets moet er daarnet gebeurd zijn en ik weet niet meer wat. Ik weet niet of ik van haar houd, maar ik begeer haar. Ik wil haar hebben om haar blanke huid, om haar fijne geur, om haar onschuld . . . ik wil met de vingers langs haar hals strijken en ik wil . . .”

De duizeling trok weer door zijn bloed, maar hij hief de elleboog, zoals men die heft bij het afweren van een slag, en toen hij opkeek, was zij hem ver vooruit. Alles is anders dan op de avond, dat ik haar hier ontmoette,” erkende hij. Zij is anders en ik ben anders. Toen was het goed en het had beter kunnen worden. Nu heb ik ontdekt, dat ze bang voor mij is en mij liever niet ziet. Maar dat maakt alles erger, want ik moet haar hebben. God in de hemel, zij moet, want er zal geen keus voor haar zijn, wanneer ik met Maurits gepraat heb.

In de stemmige hofkamer dronken De Mepse, Maria, zijn nicht en Ada een kroes bier, waarna hij vertrok, zonder een boodschap verzonnen te hebben, waarmee zijn bezoek verklaard kon worden.

Ada antwoordde niet op de schertsende vraag van Maria, haar schoonzuster, voor welk feest Rudolf haar een uitnodiging gebracht had. Ze stond bij de haard, op welks zwarte vuurplaat houtresten lagen en frommelde aan het satijn van haar japon.

„Ik ben bang voor hem,” bekende ze met bevende lippen en haar ogen werden groot en wanhopig.

„Bang voor hem?” verbaasde Maria zich en zij bevochtigde de draad van het spinnewiel met haar natte duim. „Hij is toch een aardige jongen en zeker iemand die wat bereiken zal. Bovendien, hij is mijn neef.”

Ada keerde het gezicht naar haar toe en zei: „Jij begrijpt het niet, Maria.” En de handen op haar hijgende borst leggend, zei ze: „Ik kan er niets aan doen, maar ik kan hem niet weer zien. Jij moet hem zeggen hier niet weer te komen.”

Maria haalde ongeduldig de schouders op, ongeduldig en ook iets verontwaardigd. „Je bent nog een preuts gansje,” zei ze. „Men heeft niet voor een man, maar haat hem of heeft hem lief... en laat zich in elk geval door hem zoenen.”

Dieuwertje ging uit met haar vrijer Harm Arents, een boerenzoon uit Niekerk, maar zij had er niet het rechte plezier in. Ze deed kribbig als hij haar aanraken wilde en afwezig als hij haar iets vroeg. De goedige bonk van een jongen — hoe zwaar stapte hij en hoe kinderlijk licht waren zijn ogen — wist geen woorden te vinden om haar te veranderen in de vrolijke, schertsende meid, die zij geweest was, toen hij verliefd op haar werd, een lente-avond op het plein voor de kerk, toen vleermuizen tussen de kastanjabomen het onzichtbare web van hun vliegkunst weefden en de lucht overstroomd werd van aarde- en bloemengeur, als een heidens reukvat. Ze was vreemd geworden, onbegrijpelijk veranderd deze laatste dagen,

sedert de Heer van Faan terug was gekeerd op de burcht. Zou de trotse jonker haar slecht behandelen? Dan was het beter, dat ze bij hem op de boerderij kwam. 't Was een goed renderend spul en hij woonde er alleen met zijn ouden vader. Zij zouden ook best kunnen trouwen. Eigenlijk hadden ze al lang getrouwd moeten zijn. Dieuwertje was een meid die van aanpakken wist en daarbij bleef ze mooi en gaaf. Hij zou nog harder werken dan tot nog toe. Hij zou een der paarden kunnen verkopen en zelf met de andere in het span lopen voor de ploeg. Hij was enorm sterk en geducht om zijn kracht.

Dieuwertje liep een eindje van Harm af, in de schuinte van de karrespooren, tegen de berm aan. Ze liep wat ongemakkelijk zo, maar ze had iets waar ze zich op concentreren kon en in elk geval wilde ze de onhandige arm van haar vrijer vanavond niet om haar middel voelen. Ze keek soms om zich heen en naar boven, want de nacht was van een zilveren schoonheid. De populieren stonden in rillende lichtglans langs de weg en over de weilanden lag een raggen nevel. Het bos van Faan was overhuifd met een druivenwaas. De maan werd nietig in haar eigen licht en loste de omliggende sterren op. Dieuwertje rilde voortdurend en beet op haar lip. Plotseling, nog voor ze het veerhuis van Briltel bereikt hadden, bleef ze stilstaan en zei dat ze terugging naar het schathuis. Hij moest er zich maar niets van aantrekken, maar ze kon er haar hoofd vanavond niet bijhouden. Harm bleef naast haar staan en vond nog altijd geen woorden om haar aan te spreken. Hij streek een kriebelende herfstdraad van zijn gezicht weg en niesde.

„Doe niet zo gek,” viel Dieuwertje onrechtvaardig uit.

„Nee,” zei Harm verbluft en niesde een tweede maal.

Dieuwertje stampvoette en zei dat hij haar treiteren wilde, om het nu juist wel weer te doen.

„Dat kan ik toch niet helpen,” verweerde hij zich zwak en kwam voor haar staan.

„Je moet van mij afblijven hoor?” dreigde ze en keek hem kleinerend, uit de hoogte aan.

„Heb ik soms iets gezegd, dat niet goed was?” vroeg de reus van een jongen met de stem van een kind, terwijl hij naar haar laag uitgesneden keurslijfje keek.

„Had je maar wat gezegd. Je zegt de hele tijd niets en dat ergert mij. Daar kan ik niet tegen, dat weet je toch.”

„Ik heb nooit veel gezegd, dat weet je ook. En daar zeurde je vroeger ook niet over.”

„Zeur ik? Nu nog mooier. Wat doe je met een meisje dat zeurt. Ik ga weg.”

Harm sloeg zijn armen om haar heen. Hoewel rijzig, was ze tenger in vergelijking met zijn reuzengestalte. Hij voelde haar rillend tegen zijn borst leunen. Haar blonde haren glinsterden als pas gesponnen vlasdraad. Hij herademde, ze leek opeens rustig geworden en hij bukte zich naar haar over om haar op de mond te kussen. Nog dromerig en leunend tegen zijn Romeinse krijgsmansborst, zei ze: „Jij stinkt naar koemest en hij ruikt naar bombazijn en fluweel.”

Ze had hem niet wreder kunnen terugstoten. Zijn armen lieten haar los en hij hijgde reutelend als een uitgedroogde pomp.

Fijntjes glimlachend keek ze schuin naar hem op en plukte een verdroogd elzekatje, dat ze stukwreef tussen haar vingers.

Hij antwoordde niet, maar zocht de lucht, waar de onbetreden woestijn van de melkweg de hemel overspande.

„Nou, dag dan maar,” zei ze luchtig en draaide zich om.

Hij bleef staan en beluisterde haar wegstervende voetstappen. Toen draaide hij zich om en rukte een taaie elzestruik uit de grond. Grommend brak hij de kleine stam in tweeën.

„Daar zit jij achter,” steunde hij met een vloek, „daar zit jij achter, De Mepse!”

In de herberg van het veerhuis „Voor Anker” sloeg hij die avond de rekken met kroezen van de muur en vocht met een half dozijn schippers, tot men hem buitenwierp.

Dieuwertje liep alleen en snel de weg terug naar de burcht. De opwindung deed haar hijgen, maar ze bleef toch nog eenmaal staan om bedroefd naar haar klompen te kijken en het

ruige baai van haar rok te voelen tussen duim en wijsvinger. Misschien, dacht ze, verder lopend over de mulle zandweg, zal hij daar niet aan hechten. Hij is geen gewone man, en we zijn samen opgegroeid. Maar heel zeker was ze toch niet en ontevreden verwenste ze haar nederige stand. Maar ze was een vrouw en ijdel en ze herinnerde zich de vele keren dat hij op een begerige, troebele manier naar haar gekeken had, haar omarmde en nam in gedachten, wist ze en haar zoende op haar mooie, hongerige mond. Er was iets in hem van een heimelijk branden, een niet te verzadigen gloed. Tot de dood toe moest men hem beminnen of haten. Het was beter door hem geseld dan vergeten te worden.

In de haast struikelde ze. Waar was ze terecht gekomen en wat zat er rondom haar enkel gekneld? Onthutst vond ze zich, half liggend, half zittend op de grond getrokken. Zonder het te merken, had ze de ondiepe, hier en daar vertreden greppel overschreden, die links van de burcht zandweg en koolvelden scheidde. Met de vingers trachtte ze zich van de hennepdraad te bevrijden en mompelde: „Een hazestrik zo dicht bij de burcht ... dat moet een brutale kerel zijn.”

’t Gelukte haar niet het vlijmende snoer los te krijgen en hulpeloos bleef ze zitten, woedend op den onbekenden stroper, die zeker verrast zou zijn een schone hinde te vinden in zijn strikken.

„Ik moet toch weg,” praatte ze in zichzelf. „Rudolf wandelt of zit nu misschien in de hof, want gisteren deed hij dat om-trent deze tijd en verleden week enige keren. Ik zal hem opzoeken en hij kan over mij beschikken. Als hij me niet hebben wil, mag hij me trappen en slaan, maar hij zal me aanraken. Harm is maar een domme boer, daar heb ik schoon genoeg van, dien wil ik niet meer zien.”

Ze begon haar nagels te bebijten van ergernis en keek over het koolveld. De kroezige en gladde blaren glinsterden in het leiblauwe, waterdunne maanlicht; het holle zandpad liep als een uitgedroogde kreek tussen de ruisende, glinsterende populieren door. Een koppel wilde eenden vloog met driftig vleu-

gelzwiepen over de burcht heen, die duidelijk uitkwam in de heldere nacht.

Ze zuchtte en keek potsierlijk, alsof ze een keuze maakte tussen huilbui en lachbui.

Toen kwam over de weg, met de doffe dreun van paardenhoeven, een late ruiter en Dieuwertje wist bij ingeving dat het De Mepse was. Hij hield zijn paard in aan de andere kant van de greppel en zijn gemelijke stem riep: „Wat is dat daar ... ben jij het ... wat doe je dáár in 's hemelsnaam?” Hij was ten hoogste verbaasd.

„Vraag dat den stroper, die hier zijn strikken uitzet,” antwoordde ze.

„Dat is geen scherts voor een vrouw als jij ... kom hier!” zei hij, nog niet begrijpend en achterdochtig. De telganger sloeg met de hoeven in 't zand en De Mepse herhaalde: „Kom hier ... ik zal je straffen voor die onbehoorlijke vertoning.”

„Als je me straffen wilt, dien je hier te komen,” daagde ze brutaal uit.

Rudolf negeerde de toon waarop ze hem aansprak, een toon zoals geen van zijn onderhorigen tegen hem zou durven aanslaan.

Hij liet zijn paard over de greppel springen en dreef het tot vlakbij haar; de voorpoten van het dier raakten haar in de rug. Ze kromde zich en viel driftig uit: „Je bent een bruto, je ziet toch dat ik niet weg kan.”

Hij sprong op de grond, nog steeds achterdochtig en boos over de vergalde avond bij Clant van Hanckema, waar hij uren op Ada had zitten wachten en ten slotte vertrokken was zonder een tipje van haar rok gezien te hebben. Het convenieerde haar niet, liet ze hem weten zodra hij zich meldde aan de poort.

Hij boog zich over Dieuwertjes voet en zag dat ze de waarheid gesproken had. In hevige drift ging hij rechtop staan en bezwoer haar, den brutalen stroper te zullen afranselen als een schurftigen, bedelzieken hond.

„Je moet hem eerst zien te vangen,” zei Dieuwertje op een toon die veel te familiair was, maar die Rudolf om de een of

andere reden van haar verdroeg, waar hij er ieder ander uit 't gemeen, zo mogelijk, voor aan de galg gebracht zou hebben. Hij nam zijn jachtmes en sneed het koord door.

„En nu, sta op en weg van hier!” beval hij, maar zij bleef zitten, terwijl ze verleidelijk naar hem opkeek.

Hij echter stak bedachtzaam zijn mes op.

„Als een goed ridder zou je me overeind moeten helpen, edele Heer van Faan,” spotte ze teleurgesteld.

„Steek uit dan je hand,” zei hij, maar toen hun handen ineen waren, trok ze hem sterk en onverhoeds over zich heen. Aan zijn oren hijgde ze: „Zo hebben we ook eens eerder gelegen. Toen heb je me pijn gedaan. En toen heb ik je Judas genoemd. Nu ben je mijn lieveling en mijn heer.”

Zwaar lag hij op haar, verward, en de zuurzoete geur die opsteeg van haar lichaam bedwelmde hem. Hij sloot zijn ogen en zocht lager en lager met ongeduldige, klamme handen, terwijl zijn mond haar hals raakte.

„Ada,” kreunde hij, „Ada.”

„Wat is er met Ada?” fluisterde de stem aan zijn oor en er sloeg een giftige trilling in. „Vertel mij eens wat heb je met haar? Heeft ze, als ik, dezelfde moedermelk gedronken met jou en heeft ze, als ik, op je gepast toen je klein was, met je gespeeld toen je groter werd en op je gewacht toen je een jonker was en naar de stad ging, waar mooie vrouwen zijn, die dure kleren dragen?”

Maar hij zweeg en zijn handen zochten.

Het paard was aan de koolblaren beginnen te knabbelen en op een der hoeven in de buurt huilde een hond om de kramp in zijn bloed. De maan, stijgend uit haar nevelsluiers, kromp tot een heldere, kleine bol en in de stille nacht leefde alleen het gerucht van vogels op de trek.

Er volgden dagen waarop de Heer van Faan zijn vetweidersplichten vergat. Hij was prikkelbaar jegens de pachtboeren, die herendiensten kwamen verrichten, en legde hun onverdiende en zware boeten op. Het eerste proces met Eppo Rijnders

had hij gewonnen; er volgde nu een tweede over een stuk dijk langs het Hoendiep, welks eigendomsrechten hij betwistte aan vier eigenerfden. Het leek er ditmaal op, dat hij zou verliezen, maar voorshands dreef hij een gedeelte van zijn vee er heen en liet de beesten van de vier eigenerfden verjagen. Hij ging ter verstrooiing op de vossen- en eendenjacht, maar zijn hand was minder vast en zijn oog wispelturig. En de herfst vorderde. Een natte wind woelde in de boomkruinen. Kastanjeblaren verschrompelden als smeulend papier en de ronde berkeblaadjes verkleurden.

Ada stelde De Mepse keer op keer teleur en 's avonds wreekte hij zijn onbevredigde verlangens op Dieuwertje met liefkozingen en slaag. Maar zijn onrust groeide en zijn wrevel nam toe, zodat het niet lang duurde of hij werd in stilte verwenst en in 't openbaar gemedend. Het ontging hem niet dat er bij zijn verschijning iets in de mensen veranderde, maar hij was niet bevreesd voor boze blikken en gesiste dreigementen. Hoog op zijn paard vertrad hij privileges en slangachtig gaande te voet geleeke hij den worgengel, die op viltten zolen vreugde nadert en neerslachtigheid achter zich laat.

Enkelen waren er, die hem niet uit de weg gingen en hard tegen hard stelden. Eppo Rijnders, die even lustig procedeerde als De Mepse en elke gelegenheid aangreep om hem voor schending van zijn grondgebied aan te klagen, en Harm Arents, die De Mepse ontmoette op onverwachte tijden en stille plaatsen. 't Kon voorkomen, dat hij hem de weg versperde met een boomstam of een verraderlijke kuil. 't Kon ook gebeuren, dat hij op een smal bospad van de tegenovergestelde kant kwam en niet uitwijken wilde. De houding van den eerste begreep De Mepse, die van den tweede begreep hij niet. Hij wist niet waarmee hij den kerel had dwars gezeten. Op eigenerfden had hij slechts zijdelingse invloed en de duidelijke, opgewonden haat, die de reuzenkerel jegens hem aan de dag legde, prikkelde hem. Tot op het ogenblik, dat Dieuwertje hem van haar vroegere verhouding met den man vertelde en van toen af keerden de rollen om. De Mepse glimlachte koud

en boosaardig en maakte kwetsende opmerkingen, die de goedge, maar zwaar van tong zijnde boer niet gelijkelijk pareren kon. Dat leidde tot een conflict.

Op een avond toen Harm Arents zwaar gedronken had, om dat het sjagrijn hem de baas werd, begaf hij zich, gewapend met een geduchte doorntak, naar de burcht van Faan. De Mepse was thuis en zat in de hofkamer werkeloos voor het haardvuur. Hij hoorde 't gerucht van kijvende stemmen op het voorplein en ging ongewapend naar het bordes. Het was lichte maan en hij zag hoe zijn stalknecht en tuinman Harm Arents trachtten te verwijderen. Een ogenblik keek hij toe, met de handen slap langs zijn lichaam. De boer, die schreeuwde dat hij Dieuwertje kwam halen en genoegdoening eiste van den „zwarten rover“, kreeg hem in 't oog en de beide bedienden met een krachtige zwaai ter zijde gooiend, wankelde hij aapachtig naar het bordes, waarop De Mepse roerloos stond. De doorntak in zijn hand was bebloed, want hij had er De Mepse's lievelingshond Castor de schedel mee verpletterd.

Vlak voor het bordes bleef hij staan en lachte honend, waarbij het zweet langzaam zijn voorhoofd kwam bedekken en zijn nek opzwol. Hij hief eenmaal de stok en liet haar, nog altijd lachend, neerdalen, terwijl hij De Mepse dichter en dreigender naderde. Maar die bleef staan, even gebogen en scheen langs den woesteling heen te staren naar iets in de verte. Het effect dat deze blik had, was verrassend. De dronkemanslach ging over in een zware hik en Harm draaide zich om, ten einde te zien wat De Mepse's blik zo strak gevangen hield.

Voor den tuinman en den stalknecht was deze enkele seconde van een ongelooflijke spanning. Later vertelden zij, dat de duivel op De Mepse's plaats had gestaan, met een rood gezicht en ogen als vlammen. Zij waren er zeker van, dat Harm Arents De Mepse vermoord zou hebben, als de Boze zelf De Mepse niet geholpen had, want terwijl hij den jongen boer het hoofd deed omdraaien, ontrukte hij hem de stok en met een slag, die een os de rug gebroken zou hebben, ranselde hij hem het bordes af en keerde zich zwijgend om.

Het was omtrent het gehucht Gast en op een schemeravond, dat De Mepse de karos van Clant aanhield. De dichte, fijne regen dreef in wolken over het land en verduisterde vroegtijdig de horizon. Ada, die op weg was naar een vriendin, stak haar hoofd buiten het portier en vroeg den koetsier op de bok, waarom hij zonder bevel stilhield. De Mepse bracht zijn paard naast de koets en groette met een buiging en het afnemen van zijn steek.

„Freule,” zei hij, „de weg is verderop onbegaanbaar voor een koets. Mag ik u op mijn paard doen plaats nemen en het als uw nederigste dienaar aan de teugel leiden tot aan de plaats van bestemming?”

Er was iets dringends, iets van een sarcastisch bevel in zijn toon, in komische tegenspraak met zijn opgeblazen, hoffelijke woorden.

Ada keek tot den zwarten ruiters op en vroeg zich af, waarom hij nooit anders dan in zwart laken of fluweel, met als enige versiering een gordel van goudbrocaat, gekleed ging. In deze beschouwing ontging het haar, dat zij hem het antwoord schuldig bleef.

„Uit uw zwijgen maak ik op, dat ge toestemt,” vervolgde De Mepse, die afsteeg en de kruk van het portier greep.

„Nee, nee meneer, uw aanbod is vriendelijk en ik neem aan, belangeloos, maar wij zullen proberen of de koets verder kan en zo niet, dan keren wij naar ons huis terug.”

Ada antwoordde hem op dezelfde wijze, als ingaande op een grappig duet, maar de wenk er in was duidelijk.

De Mepse keek op zij, de donkere weg af. Verlaten en slijkerig kronkelde hij tussen de grauwe weilanden door. De koetsier zat afzijdig, geduldig op de bok. De Mepse ging met een voet op de treeplank van de schommelende koets staan en boog zich naar het huiverende meisje over.

„Je handelt als een struikrover,” zei ze, weggedoken in een hoek en vervallend in onconventionele toon. „Als je iets van me wilt, vraag dan belet, zoals het een edelman past en betaamt.”

„Ik wou je alléén spreken. Op de burcht ben je nooit alleen als ik kom, stel dat je er al bent. Daarom heb ik op een gelegenheid als deze gewacht.”

Ada beluisterde de koude, snijdende klank in die emotionele woorden en voelde zich onaangenaam getroffen door deze tegenstelling. Hij dwingt, dacht ze, om iets waar hij zijn zinnen op gezet heeft. Hij heeft mij niet lief, niet wezenlijk lief. Hij houdt slechts van zichzelf. Ik ben bang voor hem.

„Ik ben ook nu niet alleen,” zei ze, naar de bok wijzend, maar ontsteld bemerkend dat haar wijzend gebaar verstijfde. Haar rechtervoet stond ongemakkelijk, maar zij had niet de kracht die te verzetten. Benauwend ervoer zij, hoe elk deel van haar lichaam onder zijn invloed kwam te staan. 't Was of zij teruggedrongen werd in een donkere doos; alleen de twee vlammen van zijn ogen werden fosforiserende driehoeken, waaromheen vaag het bleke masker van een gelaat, dat boosaardig glimlachte. Zijn stem klonk veraf, als gefiltreerd door wol. Haar borst zwoegde. „Wat gebeurt er?” dacht ze en trachtte met ontzettende inspanning van hem los te komen. Maar het was vergeefs en zij moest toelaten, dat zijn handen de hare namen en vasthielden.

„Je wordt mijn vrouw, Ada,” hoorde ze hem zeggen. „Zeg dat je niet zult weigeren als ik officieel om je hand kom vragen.”

De woorden doordrongen haar als een soort glasachtige koude, waarin haar hele wezen geleidelijk overging, waaruit haar wil wegvloeide en waardoorheen de zijne stroomde.

„Zeg dat je mijn vrouw wilt worden, Ada.”

„Ik wil je vrouw worden,” zei het meisje langzaam.

Rudolf boog zich iets naar achter. Zijn voorhoofd was nat en zijn mond glimlachte, maar vreugde voelde hij niet. Hij boog zich iets terug om zijn paard bij het bit te grijpen, maar toen hij opkeek, stond Harm Arents naast hem. Het gezicht van den forsen boer was grauw en vertrokken; het lange, sluke haar boven het lage voorhoofd doornat en verstrengeld.

„Zwarte vrouwenrover,” zei hij schor en greep De Mepse bij de mantelkraag. De Mepse's hand gleed naar het degengevest, maar Harm pakte zijn bovenarm en vermorzelde die bijna in zijn grove vuist.

Grommend van pijn kromde De Mepse zich naast de koets en toen hij los was, greep hij de teugel van zijn paard. Hij scheen de lust verloren te hebben, zijn voornemen tot het einde te volbrengen. Hij besteeg zijn paard en zich vluchtig naar den boer overbuigend, zei hij: „Daar zul je voor sterven, hond!”

In de natte schemer reed hij spoorsslags de weg terug.

De bediende was van de bok gesprongen en opende het portier. Ada zat nog met starre ogen en verstijfd in dezelfde hoek weggezakt. De bediende raakte haar aan en riep: „Juffer, 't is tijd om verder te rijden.”

Ada liet het hoofd vallen met een huivering. „Heb ik gedroomd, Cornelis?” vroeg ze met angstige hoop.

„De Juffer heeft niet gedroomd, maar hij is nu weg,” zei de bediende.

„Keer maar terug naar huis,” zei Ada en sloot de ogen.

In het voorjaar dat volgde, trouwde Rudolf de Mepse met Suzanna en er werden grote feesten gegeven op kosten van den schoonvader, maar Rudolf keek somber, al de tijd, als een door jicht gekwelde, oude man en terwijl hij de huwelijkskus gaf aan zijn bruid, zag hij in zijn verbeelding Ada voor zich uitwijken tussen de bloemen van haar hof en hoorde hij de stoutmoedige lach van Dieuwertje en toen de dominee het huwelijksformulier voorlas, blasphemeerde hij in stilte.

TWEEDE DEEL

Het Proces

Tamme Jans stond op van de berm. Hij rukte de gordel van zijn versleten, verstukte kuitbroek over de heupen en kauwde breed op de stengel van een rode zuring. Henrik Leeuwes kon hem niet meer ontwijken en angstig voelde de verklikker zich, terwijl hij haastig probeerde den kleinen, oersterken snikkejong voorbij te komen. Hij zocht tegelijk naar een leugen, maar die dubbele opgave verstrikte hem en zo kwam hij hulpeloos tegenover Tamme Jans te staan.

„Wat had je daar te maken?” vroeg deze, of eigenlijk vroeg hij het niet, maar beval den ander te spreken, op den man af.

„Ik moest een boodschap doen . . . voor dominee Van Bijler.”

Tamme Jans kauwde op de zuring, die hij heen en weer bewoog van de ene mondhoeck naar de andere, maar hij gooide haar weg, voor hij opnieuw begon te spreken en veegde met de rug van zijn hand langs de lippen.

„Als je niet zegt wat je daar te maken had, dan gooi ik je in de tocht.”

Bange Henrik keek naar beneden, in de diepe, brede sloot, waarover een vage avonddamp lag en het water met de weerspiegelde, schemergrauwe lucht, doods als beslagen venster-glas maakte.

Tamme Jans volgde zijn blik, gevoelloos, overmachtig. Hij bukte zich naar een klaverbloem en gaf Henrik een kleine kans te ontvluchten. De jongen nam die kans waar, maar Tamme Jans trok hem bij zijn buis terug.

„Hé . . . waarom wil je er tussen uit? Je hebt toch niks gedaan zeg je. Nou dan . . . laat me die hand eens zien!”

Hij rukte met een kunstgreep aan Henriks rechterarm en wrong hem de vuist open. Een paar duiten rolden in het zand, dat purperkleurig was van de warme middagregen. Tamme Jans raapte de duiten op en stak ze in de zak. Gemeen en koud keek hij naar het rode woedegezicht van Henrik, die niettemin vreesachtig voor hem stond. „Ik heb op je gewacht,”

zei Tamme Jans. „Ik zag dat je 't huis van De Mepse binnen ging. Ik dacht, de schelm is weer aan 't klappen en klikken.”

„Wie is er aan 't klappen en klikken?” viel een mannenstem in en de jongens draaiden zich om naar Jan Pot, die over de zandweg was komen aanlopen.

„Hier... hij!” Tamme Jans wees met een hoofdknik naar Henrik.

„Hij heeft mijn geld gestolen!” verdedigde Henrik zich.

„Is dat waar?” vroeg Jan Pot en greep Tamme Jans bij een oor. „Heb jij weer een schavuitenstreek uitgehaald?”

„Au, verrekte schapenboer, laat me los,” knarste Tamme Jans en schopte naar de schenen van Jan Pot.

„Pas op. De Mepse komt er aan,” waarschuwde Henrik, tegelijk spijtig dat hij het gezegd had. De hoefklop van twee paarden kwam naderbij. De boer en de beide jongens lichtten hun mutsen, maar Tamme Jans grijsde nog, toen de burchtheer voorbijreed zonder groet, met grimmige, vooruitziende blik. De wedman, Harm Jacobs, vergezelde hem. Zijn ploertig gezicht, blauw van onmatig drankgebruik, was nog trotser van uitdrukking dan dat van den grietman.

„Waar gaan die twee nog heen?” peinsde Jan Pot hardop en krabde met zijn stok de natte zandklonters van zijn klompen.

Tamme Jans was snugger genoeg om een zeker verband te leggen en bedachtzaam keek hij naar Henrik, die stond te draaien om weg te komen.

„Weet jij daar meer van?” vroeg Jan Pot hem.

„Hij is op Bijma geweest,” verklaarde Tamme Jans wraakzuchtig. „'k Heb hem er heen zien sluipen als een diefjesmaat. Onhandig genoeg. Hij had beter achterom over 't land kunnen gaan. Maar hij is bang om in een sloot te vallen.”

Jan Pot greep nu het oor van Henrik. Hij had er zo'n handje van, jongens bij de oren te grijpen en ze dwars voor 't hoofd te draaien. Het was een goed middel om appel- en perendieven aan 't spreken te krijgen. Het middel kon in dit geval ook zijn deugdelijkheid bewijzen, want hij was ongerust;

om een of ander dat wellicht geen naam mocht hebben, was hij deksels ongerust. De Mepse was een kwaadaardige grietman en in het afgelopen jaar waren er al heel wat gevallen van overtreding in de jurisdictie Oosterdeel-Langewold voor de rechterstoel van De Mepse gebracht en met ongemene strengheid behandeld. Het was nu de twee en twintigste April en precies twee maanden na St-Petri, de tijd waarop de nieuwe ambten vergeven werden. De Mepse ging het tweede jaar in van zijn grietmanschap. Nog tien maanden zou zijn tyrannie duren.

Henrik, de zoon van een arme werkvrouw uit Niekerk, verdedigde zich, maar het maakte Jan Pot, noch Tamme Jans veel wijzer. Hij had, als men hem geloven zou, een missive van dominee Van Bijler naar De Mepse moeten brengen, met uitdrukkelijk bevel, het in alle heimelijkheid te doen.

„Wat zei De Mepse toen hij 't briefje aannam?”

„'k Heb 't aan den wedman gegeven.”

Jan Pot liet den jongen los.

„Pas op als ik merk dat je een achterbakse streek uitgehaald hebt. Je hebt er al heel veel bijgelapt, dat weten we allemaal. Ruk nou maar in.”

„Welja, schiet maar op,” voegde Tamme Jans er aan toe en nadat hij eens flink aan zijn broek gesjord had, gaf hij den bangen verklikker een trap, die deze maar halvelings ontwijken kon.

„'t Wordt donker, ik ga op huis aan,” zei Jan Pot en keek over de velden, waar het gras zwaar en geurig opschoot en de koeien verspreid lagen en stonden, tot aan de bossen links en tot over het Hoendiep, aan de verduisterde einder rechts.

„'n Avond,” zei hij langzaam en Tamme Jans zei ook: „'n Avond,” terwijl hij wegsloenterde in de richting van Briltel.

Jan Pot liet zijn klompen buiten staan, terwijl hij het binhuis inscharrelde. Maar eerst keek hij nog eenmaal om naar de burcht aan de overzijde van de weg. Achter enkele der hoge ramen brandde een zachte kaarsgloed, maar het geheel maakte een sombere indruk: er zat iets laags, iets wreeds in de wonderlijk gebouwde burcht. Hij schudde zijn hoofd en keek, om op

vrolijker gedachten te komen, naar de perebomen, die zwaar van schuimgrijze bloei stonden te pronken in de hof. Een vleermuis vloog als de schaduw van een zwaluw over de witte muur van het koehuis en onder de populieren klonk het piepen van een paar steenuiltjes.

Het was niet lang na de avondpap, dat Jan Pot geruchten meende te horen. Hij legde zijn stenen pijp neer en keek naar Anje, zijn vrouw, die zijn onrust al lang had opgemerkt en nu in het bijna donkere vertrek naar de zware gestalte van haar man keek, waar hij voor een der ramen ging staan, starend naar de burcht, die ingekapseld stond in de duisternis. Hij hoorde verwarde stemmen, jongensstemmen, die iets riepen in angst of woede, wat, kon hij niet verstaan, en dan de luid en dreigend gesproken woorden „Stil, zeg ik!” van Harm, den wedman.

„Daar heb je 't al,” zei hij hoofdschuddend. „'t Is toch te erg, dat er geen week voorbij kan gaan, zonder dat er iemand opgebracht wordt. De Mepse rijdt er achter aan als de duivel achter de zieltjes der gelovigen.”

Anje stond van haar stoel op, waar ze even had zitten bekomen van dagtaak en maaltijd. Ze redderde wat met het steengoed en haar sloffen slifferden over de geboende stenen vloer. Deze intieme geluiden braken de gespannen stemming. Anje sprak niet, maar deed de daad, de simpele daad van gewone dingen te verrichten, alsof er geen wereld bestond buiten de wereld van huiselijke vrede. Ze wist hoe haar man zich het afgelopen jaar aanhoudend geërgerd had aan de handelingen van den onbarmhartigen grietman en zijn rode-roeden: den wedman en diens bijsjagers. Hij meende een boosaardig genoeg te ontdekken in dat najagen en oppakken van wetsovertreders. Als een zwarte roofspin schoot De Mepse uit naar elk vliegje, dat schuldig of onschuldig de wisselvallig gespannen draden van het web invloog. De kleinste boeten en revenuën waren welkome buit voor den zwarten roofridder.

Jan Pot was dus, als overbuurman, gewoon aan en dikwijls

getuige van het ijveren van den grietman, maar deze avond sloop er iets binnen in zijn ziel van een beklemmend voor-gevoel. Ten slotte draaide hij zich zuchtend om en maakte met zijn vrouw aanstalten om naar bed te gaan. Hij kleepte zich het eerst uit, op de tast, in de donkere kamer en schoof het trapje voor de hoge bedstee, waarvan Anje de bebloemde gordijnen reeds terzijde had geschoven. En juist toen hij gereed was en de slaapmuts over de oren trok, werd er tegen een der ramen geklopt en de jachtige, hese stem van iemand, die buiten adem was, zei: „Jan Pot, doe eens open . . . ik ben het.”

Jan Pot en Anje naderden tot elkaar, in zwijgend beraad. „Maak dan toch open om Godswil . . . gauw, ik ben het, Cornelis Klaassen van Oudekerk.”

„Cornelis Klaassen,” herhaalde Jan Pot en hoorde voetstappen rond het huis gaan tot aan de deur van het binhuis. „Maak eens licht, Anje . . . wacht, geef mij eerst mijn kousen en mijn broek.” Hij trok gehaast de kledingstukken aan, terwijl de vrouw de tondeldoos nam en vuur sloeg. Met een brandende kaars in de linkerhand opende Jan Pot enkele tellen later de deur op een kwart, waardoor de brede gestalte van Cornelis Klaassen zich heenwong. De boer was ontdaan en hijgde, terwijl hij met een bonte neusdoek voortdurend over zijn voorhoofd en ogen wreef.

„Cornelis,” zei Jan Pot verbaasd en misschien niet al te vriendelijk, want hij wist dat de boer zich in 1721 met meerderen had laten omkopen door De Mepse, om zijn stem ten gunste van hem uit te brengen, waardoor De Mepse een der drie Ommelander afgevaardigden naar de Staten-Generaal was geworden. Zij waren bovendien geen vrienden, omdat de hoeve van Cornelis zeker tweemaal zoveel grazen land telde als die van Jan Pot, wiens veestapel gehalveerd was door de veepest.

Cornelis keek Jan Pot onderzoekend aan: aan weerskanten van de kaarsvlam speurde een verweerd boerengezicht. Dreef de nood hen samen, of slechts een zelfde voorgevoel? Zouden zij eerst klaarheid willen brengen in hun politieke kwesties? Jan Pot liet het grootmoedig na; hij wist dat hij grootmoedig

was door het na te laten, want het feit alleen dat de rijke, trotse Cornelis hem kwam opzoeken, moest hem vernederend toeschijnen en zwaar vallen.

„Kom binnen,” zei hij, „en vertel ons precies wat er aan de hand is. Mijn vrouw en ik waren juist van plan naar bed te gaan, de kinders liggen al onder de wol.”

Cornelis volgde Jan Pot met een soort hulpeloze gejaagtheid. Hij ging niet op de aangeboden stoel zitten, maar bleef staan bij de ronde tafel en zei pardoos: „Die jongen van mij is opgepakt.”

De kaarsvlam was maar een geringe verlichting in de grote kamer, de schaduwen verwarden zich aan de zoldering en in de hoeken. Een nachtvlinder tikte ergens tegen het eiken achterbeschot.

Jan Pot gaf geen antwoord. Hij keek zwijgend voor zich heen tot Cornelis vervolgde: „Hij zou morgen vroeg met een paar koppels koeien naar Holland gaan, maar nou hebben ze hem gepakt, met dien schelm van een Jan Beerents en met Willem Jans of Renger Jans, hoe heet die jongen . . .”

„Renger Jans, die blinde halfmal van de diaconie?” vroeg Anje, die binnenkomend de deur achter zich sloot.

Cornelis antwoordde niet, maar Jan Pot knikte zwaar met zijn hoofd. „Ja, die is het, die blinde halfmal.”

Cornelis stond daar maar bij de ronde tafel en perste er zijn bevende, natte hand op. De kaarsvlam trilde en de schaduwen veegden als molenwieken langs zijn brede gestalte. De blauwe ogen in zijn rode gezicht stonden zorglijk, meer dan zorglijk.

„’t Zal wel niet veel te beduiden hebben,” zei Jan Pot, maar hij beluisterde de zwakheid van overtuiging in zijn eigen stem.

„Heb je gezien dat ze naar Bijma gebracht werden?” vroeg Cornelis, die verward met zijn zorgen tobde. „Ik begrijp het niet van De Mepse,” vervolgde hij, nog voordat Jan Pot hem kon antwoorden.

„Wat heeft de jongen dan uitgevoerd?” informeerde Jan

Pot en dacht aan de missive waarvan Henrik Leeuwes gesproken had, maar hij aarzelde om dat in ’t geding te brengen. Een heel klein beetje ondeugend leedvermaak was er ook in hem om de angst van den trotsen boer, maar hij was zijn beklemmend voorgevoel van daarnet nog niet vergeten. De doffe verlatenheid kwam terug en onrustig stond hij op.

„Je kunt hier natuurlijk niet veel zien of horen van Bijma,” vorste Cornelis met steeds nijpender angst in zijn stem. „O, als de deugniet maar niet . . . maar geen . . .” Jan Pot, die zich omgekeerd had, om door het hartje van een der luiken te kijken, nutteloos naar hij wist, maar om het effect van een daad, hoe gering ook, te suggereren, luisterde scherp, getroffen toe. Hij wist, daar had je ’t. De onuitgesproken naam voor zijn angst. Het trilde tussen hen beiden; de vrouw had wellicht geen vermoeden, maar zij, beide mannen, zij voelden om hun luid kloppende harten de angst samentrekken.

„’t Zijn kinderen,” zei Jan Pot ten slotte, „en bovendien, wij weten niets, wij weten immers niets met zekerheid.”

„Maar je zegt het daar zelf!”

„Wat zeg ik daar zelf? Ik zeg toch niets?”

„Jawel, je hebt het gezegd. Je denkt dus ook dat het dat is?”

Er was een dwingende vraag in de uitval van Cornelis, den fors en boer met het rode, trotse hoofd, waarin de blauwe ogen zijn afhankelijke aard verrieden. Er was een smekende vraag in naar ontkenning. Ontken het toch alsjeblieft, wou die uitroep zeggen. Waarom denk je dat het dat is, wou hij zeggen en zijn stem sloeg hees over. „Waarom . . .”

„Kijk eens hier Cornelis Klaassen, wij moeten kalmer zijn en de dingen overgeven. We winden ons onnodig op. We weten niets. Nog eens, ’t zijn kinderen, kwajongens. Vanavond of morgen stuurt De Mepse ze weer naar huis terug en dan lach je er om, ja, dan lach je er om dat je hier bij Jan Pot geweest bent, die de helft minder land heeft en vee, die maar een schijneigenerfde is en herendiensten moet verrichten, zo zwaar dat ’t God geklaagd is en dat alleen, omdat hij niet op den beul van Bijma gestemd heeft.”

Jan Pot had zich in één adem laten gaan. Het was niet verstandig van hem zich zo bloot te geven tegenover een vader, die in angst zat over zijn zoon, tegenover een boer, die hem altijd vanuit de hoogte behandeld had. Het was waarachtig niet goed, maar wat doet een mens, als hem een kans van vereffening geboden wordt! De vlam van de kaars wrong zich moeizaam op tussen de borrelende vetkraag. De schaduwen sloegen waaivormig over de tafel, waarop de huisvrouw stilzwijgend iets te beredderen vond. Angst om de woorden van haar man, boog haar hoofd neer.

„Als ik De Mepse vertel, wat je daar zei, dan hang je vóór de eerste hooioogst,” dreigde Cornelis. „De beul van Bijma, zei je. Dat zal ik onthouden! Maar mijn God, je hebt gelijk... hij is een beul... hij heeft mijn... ik heb op hem gestemd...”

Jan Pot voelde zich verslagen, na de woorden, die hij beter onuitgesproken had kunnen laten.

„Luister nou eens, Cornelis,” zei hij, „Jij gaat zelf naar De Mepse toe. Je hebt op hem gestemd. Hij zal je willen aanhoren. Je mag hier ook gerust wachten op je jongen als je terugkomt.”

De machtige boer tilde zijn vuist van de tafel en drukte zijn muts met beide handen voor de borst. Zichzelf overschreeuwend viel hij uit: „Hou toch eens op over dat stemmen, stemmen, stemmen. Wat kan mij dat stemmen schelen! Als mijn Henrik aan sodomie gedaan heeft, dan maken ze hem dood. En als ze hem doodmaken dan... dan... ik, mijn vrouw en ik hebben acht jaar op hem gewacht, acht jaar, dat begrijp jij niet.” Anje, de zwijgende huisvrouw van Jan Pot, kwam bij hem staan, toen hij een stoel naar de tafel rukte en het hoofd liet zakken na zijn hese uitval. Ze legde haar hand op zijn schouder, vlak onder zijn haar, alsof hij haar grote zoon was.

„Dat begrijpen wij wel, Cornelis,” zei ze. „Wij hebben onzen eersten jongen naar het graf moeten dragen, jaren voordat God ons de andere kinderen schonk.”

Jan Pot was naar de deur gelopen. Hij hoorde stemmen buiten van her en der lopende mensen. Hij maakte de deur

open en stapte in zijn klompen. De lucht was nog bewolkt, maar nu en dan blonk even een ster en een lichte damp hing vochtig glanzend over al het jonge blad. De stemmen klonken luider, verstaanbaar waren welhaast de woorden. Hij riep iemand aan, het was de tolbaas van Noordhorn, die blij was zijn verhaal voor de zoveelste maal te kunnen vertellen en het al fraaier maakte. Wat er eigenlijk precies aan de hand was, wilde Jan Pot weten. Wel, de tolbaas had met eigen ogen gezien, dat De Mepse en zijn wedman drie jongens ingerekend hadden; dezen waren Malle Renger Jans, Jan Beerents en Hendrik Cornelis. De jongens waren er onnozel ingelopen. Iemand had ze betrappt op de stomme zonde, niemand wist recht wie en waar, maar bij het tolhuis had De Mepse ze opgewacht. Hij was voornemens het helse kwaad streng te straffen en de jongens hadden dat zeker zien aankomen. Malle Jans was er natuurlijk onschuldig aan, maar Jan Beerents was over de sloot gesprongen en probeerde een snel en veilig heenkomen te vinden. De wedman had hem nagezeten en 't niet moeilijk gevonden hem te pakken. Hendrik Cornelis was begonnen te huilen. Hij had De Mepse bij de knieën gepakt en gejammerd dat hij niets met het geval te maken had. Hij, de tolbaas, had hem nog een opstopper verkocht, omdat hij zich zo aanstelde. Krekt zo was het gegaan. Malle Jans had lopen te grinniken en te raregezichten. De stakker besepte niet eens wat de heren doende waren. De wedman was niet benauwd geweest om er op te slaan. Vooral aan Jan Beerents had hij de handen vol. Die trapte en sloeg en schold, ja, die had zich ten slotte als een man gedragen. Van Hendrik Cornelis werd je miserabel. Die lamenteerde al maar door over zijn koeien, waar hij mee naar Holland moest, en over zijn vader, die dit zou doen en dat zou doen.

Er waren meerdere avondgangers rondom het tweetal komen staan. Daar was een kreupele speelman onder hen, met een doornenstok in de hand. Hij vertelde van de strenge straffen, die te Utrecht hadden plaats gevonden. Men had het moeten meemaken. De daders van het crimen nefandum, zo heette dat

kwaad met een deftig woord, waren onthoofd. En niet alleen in Utrecht, maar ook in Delft en Zwolle en Leiden en noem maar op waar nog meer. In Rotterdam ook, wist een der omstanders aan te vullen. In Rotterdam ook, ja, herinnerde zich de speelman, ook voor het crimen nefandum, zei hij en keek vragend de kring rond of er iemand was, die wilde weten wat dat woord betekende, maar niemand vroeg er naar, want zij waren vervuld van ongerustheid en begaan met het lot van de drie gevangenen; ook waren er die huiverden voor het mysterieuze kwaad, dat als een pest door het land liep, dat alle standen aanvrat, dat den edelman niet spaarde en den bedelman niet.

De jonge ondermeester van Zuidhorn vertelde, dat hij het boek van dominee Van Bijler gelezen had. Hij had het thuis liggen. 't Was gedrukt in Groningen bij Jacobus Sipkes, boekverkoper in de Heerestraat, en handelde over de „Helsche Boosheit of Grouwelijke zonde van Sodomie”. De jonge ondermeester sprak nadrukkelijk en keek de toehoorders in het rond oplettend aan. Men mompelde hier en daar. Hadden nog anderen het boek gelezen, dat zeer godvruchtig was en scherp gesteld? Neen, niemand had het buiten hem gelezen, maar daar waren er uit Niekerk en Oudekerk die pastor Van Bijler er over hadden horen preken. Geen straf kon zwaar genoeg zijn, had hij gezegd. Een zieke plek, een rotte wond moet men uitbranden, zal niet het gezonde vlees aangetast worden. Geen straf kon zwaar genoeg zijn om het kwaad uit te roeien, waar het zelfs de gelovigen aantastte. Velen hadden het kwaad nooit te voren horen noemen. Het klonk als melaatsheid, maar was besmettelijker, het klonk als hoererij, maar was afgodischer. Dominee had de gemeenteleden verwezen naar Lev. 18 : 22 en Lev. 20 : 13, alwaar geschreven staat: „Bij een manspersoon zult gij niet liggen met vrouwelijke bijligging: dat is een gruwel,” en vervolgens: „Wanneer ook een man bij een manspersoon zal gelegen hebben met vrouwelijke bijligging, zij beiden hebben een gruwel gedaan; zij zullen zekerlijk gedood worden: hun bloed is op hen.” Dominee had met de ontstelde

gemeente gebeden dat God hen genadiglijk mocht bewaren voor besmetting en bederf, want Hij zou hen zeker Zijn toorn niet sparen. Beklemd was de gemeente naar huis gegaan... en de geruchten werden geboren. Men noemde de naam van den steenbakker Sicco Arends en van den Liplander en men kende voldoende den onbarmhartigen grietman en nu was de eerste arrestatie, nog geheel onverwacht, verricht. Drie jongens, kinderen nog, waren op heterdaad betrapt, drie jongens die men kende en toch blijkbaar niet genoeg. Men trachtte zich symptomen te herinneren, gezegden die op hun verdorvenheid wezen, men bedacht hoe hun spraak was, hun gang, hun oogopslag, hun gebaar, maar men zweeg voor elkander; alleen de jonge ondermeester met de nadrukkelijke stem en eigenwijze ogen zei, dat hij tegen een der arrestanten reeds lang verdenking koesterde, maar dat hij gezwegen had in naam der barmhartigheid. Daarna sprak men er over wie de gevangenen aangebracht kon hebben. Er moest een verklikker geweest zijn. Ieder begon heimelijk den ander te verdenken en een enkele beschuldigde in 't openbaar een afwezige. Maar Jan Pot zweeg al die tijd en luisterde en dacht aan de missive, die Henrik Leeuwes voor dominee Van Bijler naar De Mepse had moeten brengen. Hij zou er achter zien te komen of er werkelijk sprake van een dergelijke missive kon zijn. Dan was de tijd gekomen om te spreken; nu zou hij nog zwijgen en luisteren naar het opgewonden gepraat van de mensen, dat soms luid en soms gedempt opsteeg in de dampige lucht, waarboven nu en dan de stille getuige van een bleke ster stond tussen de grijsblauwe, doorschijnende wolken.

Toen hoorde men lawaai in de korte oprijlaan van de burcht en de aandacht van al de mensen werd daarheen getrokken.

Cornelis Klaassen, die gestemd had op De Mepse in stroperig eigenbelang en hooghartig neerkeek op ieder die minder Karolusguldens bezat dan hij, werd door de bijsjagers Pieter Nannes en Jan Engberts van de burcht verdreven. Hij ging te keer in razernij en schreeuwde om zijn zoon, dat men er ellendig van werd. Hij had onmiddellijk na Jan Pot de kamer

verlaten en was naar de burcht gerend om De Mepse te spreken. Hij werd toegelaten bij een ijzigen burchtheer, die zonder enig begrip voor de situatie van den vader, met zwarte onverschilligheid naar hem geluisterd had, dan opgestaan was en de bijsjagers een teken gegeven had, den smekenden en dreigenden boer buiten de deur te zetten. Hier schreeuwde hij met de koppige regelmaat van een ijlenden zieke: „Mijn Hendrik is geen booswicht, hij is geen sodomiet.” Het gevreesde woord ging als een spook tussen de mensen rond en sloeg hen met stilzwijgen en ontzetting. De bijsjagers moesten den rampzaligen boer, die zich beurtelings weerzinwekkend vernederde en overspannen dreigde, met geweld verwijderen. Plotseling holde hij de weg af naar Niekerk, roepende dat hij naar pastor Van Bijler ging.

De wedman begaf zich onder de mensen en verzocht hun heen te gaan of te blijven op poene van opgepakt en beboet te worden wegens samenrotting.

Anje kwam achter haar man staan. Ze hield met de linkerhand de omslagdoek bij de punten vast en met de rechterleidde ze zacht haar man naar de kamer terug, waar de vluchtende kaarsvlam spetterend ineenkromp en uitdoofde te midden van geluidloos ineenzijgende en vervloeiende schaduwen.

In het donker kleedden man en vrouw zich opnieuw uit. Jan Pot sloot de deur en luisterde met het oor naar de weg gekeerd. Daar was het stil geworden. De tere roep der steenuiltjes wekte de dampige, zoele lentenacht tot bovenaards leven; zon en groei lokten in 't verschiets, maar Jan Pot voelde de beklemming killer spannen om zijn hart en hij kon geen woorden vinden voor het avondgebed.

II

Toen Cornelis Klaassen bij de pastorie van Van Bijler kwam, moest hij horen dat dominee juist vertrokken was en de huishoudster wist niet waarheen. Cornelis, uitgeput door het snelle lopen en de angst om zijn zoon, zei dat hij de terugkeer van den dominee zou afwachten. Het liep toch tegen de nacht en dus kon het niet lang meer duren.

Maar te zelfder tijd dat de trillende, vermoeide boer met de knieën tegen elkaar gedrukt, zittend op de punt van een stoel, in steeds weëer wordende angst Van Bijler's terugkeer afwachtte, betrad zijn eerwaarde de bibliotheek van de burcht Bijma en vond er De Mepse in nauwsluitend, zwartlakens kostuum; waarboven de Jezuïetenkop smal en bleek stond, en Menno Alting, rond en blozend, met een zekere boerse gemoeidelijkheid, gekleed in een oud jagerspak, dat de geur van wild en bos verspreidde. Op het zacht gevlamde mahoniehouten tafelblad stond een zevenarmige kandelaar, waarin slechts drie kaarsen brandden. Een zwak schijnsel van de laagbrandende haard lichtte als een Rembrandtieke verf op de vloer.

De Mepse en Alting zaten in twee hooggerugde stoelen van het langwerpige kloostermodel tegen het eiken beschot geleund. Tegen die zwartglimmende achtergrond leken hun gezichten op basreliefs, in onveranderlijke rust gebeiteld.

Van Bijler naderde met de zalvende waardigheid van den afhankelijken predikant. Meer dan den God van Israël vreesde hij den Heer van Faan. De geestelijkheid van die dagen was volkomen afhankelijk van den adel, en de classicale vergaderingen, zowel als de algemene synodes werden kunstig en tegelijk belachelijk naïef gedirigeerd door de adel. Van Bijler was een gecompliceerd mens. Door hun vroegere omgang in de studententijd had De Mepse hem laten beroepen als predikant van Niekerk, Oudekerk en Faan, geen grote gemeente weliswaar, maar juist wat Van Bijler, die in de eerste plaats

theoloog en in de tweede plaats herder was, wenste. Hij beschikte daardoor over voldoende tijd om zich aan zijn studie te wijden, stichtelijke en sociale verhandelingen te schrijven. Een nationaal succes was zijn bundel „Heilige Mengelstoffen” geworden, die in 't begin van 1730 verschenen en opgedragen was aan de HoogEdele, HoogWelgeborene, Godvruchtige Mevrouw Suzanna Elisabeth De Mepse, geboren Alberda, gemalin van Rudolf de Mepse, Heer van Bijma tot Faan. In April 1731, nauwelijks een maand geleden, had een ander opzienbarend boek van zijn hand het licht gezien; het boek waarvan de jonge ondermeester gesproken had en dat nu voor De Mepse op tafel lag: „De Grouwelijke Zonde van Sodomie.”

De Mepse keek naar Van Bijler, die het ronde, maar ietwat vermoeide gezicht had van den man die veel zit en 's nachts studeert. Hij keek naar de sobere ambtskleding, maar ergerde zich aan de kostbare doekspeld en de ringen aan de dikke vingers. Hij kende den man toch altijd nog onvoldoende, maar kon geen vat op hem krijgen. Anderen kon hij met zijn stekende ogen vernederen en beheersen, maar deze man was met een soort botte eigendunk gepantserd. Er zat iets irriterends in zijn vriendelijkheid en iets onbehaaglijks in zijn zalvende preekstem. Wanneer hij iemand gelijk gaf in een gesprek, wist men toch dat hij niet capituleerde, maar zweeg omdat het nutteloos is een leek te overtuigen. Dit voelde men duidelijk aan: hij had gelijk, zelfs wanneer hij beleefd ongelijk bekende. Ondanks al zijn vroomheid en studie-ijver, die bij hem pasten als zijn sobere ambtskleding, was er iets in zijn geest dat op de doekspeld en de ring geleek. Men kon hem nergens van beschuldigen, maar overal van verdenken. Er gingen geruchten, angstvallig buiten hem om weliswaar, maar zij bestonden en niemand kende hun oorsprong. Hij was ongetrouwd en liet zich er op voorstaan de gave van onthouding te bezitten, maar hij werd te veel samen gezien met de gemalin van De Mepse. Natuurlijk spraken zij over godsdienstige onderwerpen, of liever Van Bijler sprak en Suzanna luisterde, maar er was iets in de ogen van den dominee dat aan de doekspeld en de ringen

herinnerde en Suzanna luisterde toe, met juist iets te veel geduld en adoratie.

De Mepse wist dat en meer, of hij moest De Mepse niet geweest zijn, maar hij zweeg, want weten en zwijgen schenkt overmacht en pijnigt. Toch had hij het nodig geoordeeld Suzanna onder een voorwendsel het grootste gedeelte van 't jaar in de stad te laten wonen en dat ook nog om andere redenen. Want nog altijd woonde Dieuwertje op het schathuis, waar zij de meesteres was, nadat de boer en zijn vrouw gestorven waren en weinig had ze aan frisse bekoring ingeboet, hoewel men in de dorpen rondom haar naam met voorzichtige verachting op de lippen nam.

Van Bijler keek naar de tafel, maar men kon moeilijk raden of het de kroonluchter, de wijnkruik of het exemplaar van zijn boek was, waar hij naar keek. Achter zijn ootmoedige houding verschool zich met moeite de geestelijke hoogmoed en hij liet de blik van De Mepse geen kans over, hem van zijn stuk te brengen. De Heer Alting schatte hij op de juiste waarde, hij nam zoveel notitie van hem als de beleefdheid eiste, maar verder bestond deze edelman niet voor hem.

„Ik heb je laten roepen naar aanleiding van je missive van deze middag,” begon De Mepse en keek op zijn handen neer, die los op de leuning lagen. „Mede dank zij je boek is het mij duidelijk geworden, dat ik in 't Noorden van ons geplaagde land een dam moet opwerpen tegen de wassende vloed van de gruwelijke zonde. Met den edelen heer Alting en nog iemand uit de stad... is het niet... eh...”

„Froon, de advocaat en procureur van de Vismarkt,” vulde Alting officieel de vragende zin aan, even goed wetend als Van Bijler dat De Mepse dezen beruchten rechtsgeleerde zo goed kende als wie ook.

„Juist, met Froon dus, tussen haakjes een man met grote bekwaamheden,” vervolgde De Mepse alsof hij zich verontschuldigde, „zullen wij met nietsontziende ijver dit vervloekte kwaad tot staan trachten te brengen en ten minste voor zover het in onze jurisdictie woekert, uitroeien. Dank zij jouw mis-

sive van deze achtermiddag, waardoor het ons mogelijk was twee overtreders op heterdaad te betrappen, kunnen wij een aanvang maken met onze van God geboden rechtsvervolging. Er zal een lijst worden opgemaakt van personen, verdacht van het gruwelijk kwaad, en God zal ons helpen en voorlichten.”

„Zo zij het,” besloot Van Bijler in stijl en zijn oog ging naar de kruik op tafel. De Mepse deed alsof hij dat niet opmerkte, maar juist van zins was de glazen, de zijne en die van Alting, vol te schenken. Pas daarna schoof hij een glas bij voor Van Bijler. Er glom iets van verachting in de groene diepten van zijn ogen, toen bij de nauwelijks beheerste haast zag waarmee de arme dominee het glas naar de mond bracht en zichtbaar genoot van de sterke, zoete geur.

Nadat de glazen geledigd waren, verzocht De Mepse Alting op te staan en in het bijzijn van den vertegenwoordiger der Kerk, zijn eed van getrouwheid aan de zaak van God te willen afleggen. Alting, die, hoewel juridisch goed onderlegd, allereerst vetweider en jager was en bij een zekere standentrots een kinderlijke afkeer van moeilijkheden had, vond dit uur toch uiterst gewichtig en zwoer plechtig onder „lijfelijken ede voor God Almachtig”, De Mepse bij te staan en uiterste geheimhouding te bewaren ten opzichte van alle te behandelen rechtsgedingen.

Daarna kwam er plotseling een nerveuze stugheid in de houding van De Mepse. Hij schonk een weinig onbeheerst de glazen opnieuw vol en leunde achteruit in zijn stoel, terwijl hij over zijn kroes heen naar het portret van zijn grootvader Johan keek, aan wien hij zich meer verwant voelde dan aan zijn eigen vader. Tegen het broeiende, teerachtige bruin van de achtergrond, doemde het geelachtige gezicht van den edelman als zwevende op en dat verleende het een suggestie van werkelijk leven. Er vormden zich onuitgesproken woorden achter de verbeterde lippen en de blik van de ogen drong vast in de zijne.

Alting voelde dat de plechtige roes vergloeide. Aan de zijde van De Mepse besloop hem een lichte onzekerheid. Had hij

zich wel voldoende rekenschap gegeven van de dingen die te wachten stonden? Hij werd vóór alles nog steeds in beslag genomen door de jacht. Daar het in de broedtijd was, verveelde hij zich maar braaf, hoewel hij getrouw elke morgen de wind, gunstig of ongunstig, vaststelde en de delen van zijn jachtroeren schoonmaakte. De Mepse had niet op een onwelkome tijd zijn medewerking erlangd en het was op zichzelf verheugend dat hij een invloedrijk man als De Mepse van dienst mocht zijn; er zat trouwens ook nog altijd iets in hem van een blind gehoorzamen, een wederstrevend toegeven aan de duistere invloedssfeer, die van De Mepse uitging en waaraan hij zich overgaf als aan een geheime zonde. Nu, voor het eerst voelde hij zich vermoeid en bevend na de opwinding van de plechtigheid. Hij had trouw gezworen aan De Mepse en aan God . . . en hij vreesde ze beiden met een animistische vrees. Hij was niet bijzonder kerkelijk, maar voelde toch een soort bijgelovige, minderwaardige angst voor dominee Van Bijler. Dit was dus het begin van de grote campagne tegen een kwaad, waarvan hij de sinistere aandrift niet kon doorgronden. Het was een zonde, veel bedreven in Spanje en Italië, en tegenwoordig ook in de Zeven Provinciën, maar hij kon zich geen concrete voorstelling maken van het verloop van zulk een delict. De kwajongens die hij vanavond gezien en met De Mepse een bekentenis ontworpen had, waren dus homoseksuelen, zij waren besmet met een zonde, die giftiger was dan welke zonde of ziekte ter wereld en daarom had hij een streng gezicht tegen hen getrokken, ondanks de meelijdende verbazing in zijn hart. De blinde halfmal overigens, die De Mepse wenste achter te houden, was als getuige een juridische aanfluiting, maar de verbeterde, onbarmhartige manier, waarop De Mepse een der beide andere jongens, die 't meest hardnekkig was, tot spreken dwong, was niet bepaald verkwikkend geweest. Nogmaals, in de eerste roes van eer en ijver, had Alting zich laten meeslepen, maar nu, na de eed, stokte er iets in zijn denken. Hij bleef zitten met de gevulde beker in de hand en zag zijdelings, maar onbewust hoe Van Bijler de zijne, geledigd, met een

zucht op het tafelblad schoof. Hij kromp onwillekeurig wat in elkaar, als was er iemand, die hem in de rug duwde, voortduwde naar een donkere tunnel. Ware zijn eed een belofte geweest van man tegen man, hij zou haar herroepen hebben, nu echter lag hij vastgeketend als een bruikbare speurhond, aan de ketenen van zijn eed, een eed aan God en De Mepse, die hij beiden vreesde. Ik moet mijn glas leegdrinken, besloot hij en zuchtte beklemd, terwijl de geur van de wijn hem van zon vervulde herfstbossen voor ogen toverde en koele, uitgestrekte weilanden, waarover het heerlijk was te draven op een jong, wild paard.

Hij dronk en dronk en voelde zich steeds meer bestookt door gewetensbezwaren en vage voorgevoelens van onheil en ramp. Hij volgde woord voor woord de uiteenzetting van den plotseeling spraakzaam geworden Heer van Faan, maar de zin er van ontdeek hij opzettelijk. Hij wilde niet luisteren, maar de woorden beten zich in hem vast, regenden op hem neer, totdat hij weerloos en machteloos zich voor hun zin opende. Het ging over vele namen, een ganse zwarte lijst van verdachten. Er zat een weloverwogen lijn in, satanisch en geraffineerd. Het begon bij arbeiders en klom op tot de adel. Het waren politieke tegenstanders van De Mepse of vermogenden, van kinderen tot grijsaards.

„Grote goden,” dacht Alting, zijn al die mensen, die De Mepse daar noemt, schuldig aan het crimen nefandum? Het is een eindeloze rij, het zijn er tientallen, het zijn ganse dorpen en van al dat kwaad, waartussen ik leef, heb ik nooit het geringste bemerkt. Hij waagde een opmerking in die richting, maar De Mepse keek hem medelijdend aan en dominee Van Bijler, die aalgladde duivel, citeerde letterlijk gedeelten uit het boek Genesis, kapittel 19, waarin gesproken wordt over de zonde van Sodom. Er zat iets vernederends in de welwillendheid, waarmee hij deze teksten uitsprak, er stak een verwijt in over Alting's onkunde aangaande de Heilige Schrift. En De Mepse verklaarde fanatiek dat, waar God een hele stad met vuur strafte, zij niet milder mochten zijn.

Voorts ging het over de boeten en revenuen, die De Mepse naar evenredigheid onder zijn medewerkers zou verdelen. Hij kon maar nauwelijks passende woorden vinden, om aan deze verdeling van de buit een kleur van rechtvaardigheid te geven. Iets dreef Alting er toe, te vragen of de goederen van sodomieten mogelijk besmet konden zijn en of men niet beter deed de handen daarvan af te houden, maar uit de vermoeide, beleefde glimlach van Van Bijler en het ongeduldige stemverheffen van De Mepse maakte hij op, een stommiteit gezegd te hebben. Wel, hij zou dan maar proberen zijn inzicht te corrigeren. Wat bekreunde hij zich ook om een handvol gemeen volks. Hij ontdekte dat hij nog altijd zijn gevulde beker in de hand hield en ledigde die nu ad fundum. Met gesloten ogen en kloppende slapen bleef hij een moment teruggezaakt zitten en trommelde met de voeten een domme maat.

De Mepse hief de bijeenkomst op. Hij stapte driftig naar de haard en bleef er voor staan, het gezicht naar de vlammen gekeerd. Het schijnsel speelde over zijn schoenen en kousen en hij staarde er afwezig-geboeid naar.

Alting kwam zuchtend overeind en mompelde iets, waar hij geen antwoord op verwachtte, noch van De Mepse, die zijn bezoekers vergeten scheen, noch van dominee Van Bijler, die met een zalvende glimlach zijn mantel dichters om zich heen sloeg en met een groet de kamer verliet. Alting volgde hem luidruchtig, maar De Mepse keek niet meer naar hem om. Slechts een lichte trekking van de schouders bewees dat hij zich ergerde.

In de hal passeerden zij den wedman en zijn bijsjagers, die rondom een ton zaten met een pint bier voor zich. De wedman hield zijn vlakke hand ergens over uitgespreid en Alting vermoedde dat hij dobbelstenen verborg voor den dominee. Onderweg naar zijn burcht grinnikte hij daarover en dat knapte hem voor driekwart weer op.

De Mepse stond lange tijd voor het haardvuur. De warmte maakte hem soezerig na de ingespannen avond, maar zijn ge-

zicht trok strak, als zou het zich nimmer weer in slaap ontspannen. Eenmaal zuchtte hij diep, maar onderbrak de zucht half, wat klonk als een snik. Vele gedachten kruisten elkaar in zijn hoofd. Hij maakte een slordige balans op van zijn prestaties in de afgelopen veertig jaar van zijn leven. Hij trachtte zich te concentreren, maar bij elke post, debet of credit, raakte hij verward.

Met langzame, zoekende passen, als van een blinde, liep hij terug naar zijn stoel. Zijn ogen staarden naar niets bepaalds en tastend door de kamer, die toch voldoende verlicht was, bereikte hij zijn stoel, ging er onzeker in zitten en dacht verder, met de kin gedrukt op de borst. Hij had gedacht alles, ten minste veel, met geweld te kunnen winnen, zijn weg naar het doel was rechtlijnig geweest, maar een onzichtbare macht had die lijn rond gebogen en telkens wanneer hij dacht een heel eind verder te zijn, bevond hij zich weer aan 't begin. Hoeveel moeite had hij zich getroost als Ommelander afgevaardigde voor de Staten-Generaal gekozen te worden; hij had eigen-erfden omgekocht met beloften en geld en slechts één keer was hem de eer van gekozen te worden te beurt gevallen. Al de andere keren was Maurits Clant van Hanckema, die ongetwijfeld trotser was in zijn houding tegenover het gemeen, de winnaar geworden. Hij had weliswaar zijn bezit kunnen uitbreiden, maar met hoeveel moeite, processen en dreigementen was dat gepaard gegaan. Hij had slechts enkele vrienden op wie hij kon rekenen: Alting en Van Knyphuisen en misschien nog den Heer van Stedum, maar al de andere Ommelander edelen had hij overal en ten allen tijde tegenover zich gevonden, met Willem Lewe en de Clanten aan 't hoofd. Zijn dorst naar geld en aanzien was kwellender geworden, naarmate zijn kansen er op verminderden. Hij verstond het niet, gemene zaak te maken met het volk en het toch op een afstand te houden. Zij vreesden hem en hij hield die vrees levendig, maar in 't geheim stookte men tegen hem en waar hij de leiders van de adel kende, die tegen hem waren, kende hij beter nog den aanvoerder van 't volk, den Rekenmeester Jacob Bennema. Hij

had met den man te doen gehad, in het proces dat op de verkiezing van Maurits volgde en waarin hij de verliezende was geweest. Maar te voren reeds, herinnerde hem zijn goed geheugen, had hij den man ontmoet. Als jongen, dwalend in het Hillebrandsbos, was het die zelfde Bennema geweest, die hem koel en gelijkwaardig het hoofd geboden had. Hij haatte den blonden, rijzigen man, hij haatte zijn rust, zijn open oog, zijn beminnelijkheid. Hoe haatte hij hem en ieder ander! Maar eindelijk was zijn uur gekomen, het grote uur van zijn leven, waarin de vereffening mogelijk werd. Hij was clauwrechter geworden in de jurisdictie Oosterdeel-Langewold. Krachtens het beurtrecht en zijn „ware gereformeerde religie”, was hij door de classis daartoe aangewezen en mocht gedurende enkele jaren het hoogste recht spreken in alle voorkomende delicten. Zijn hang naar deze vervullende tijd was zo sterk geweest dat ze hem telkens weer over teleurstellingen en nederlagen had heengeholpen en toen het zover gekomen was, had hij met tyrannieke nauwgezetheid zijn taak ter hand genomen, maar het was alles nog maar kinderspel geweest. Er had geen bloed gevloeid en alleen bloed en tranen waren in staat zijn honger naar vergelding te stillen. Hij hoefde slechts te wachten op een aanleiding en deze was gekomen, een maand geleden. Het boek van Van Bijler wees hem de weg. Als uitroeier van het crimen nefandum zou hij zijn naam vestigen als een louterend brandmerk door alle eeuwen. Hij ontdekte een middel waaraan hij nog maar vaag durfde denken, maar hij onderging de sfeer van bloed en angst, die over zijn rechtsgebied zou broeden als een oordeel. Nu mochten al de toekomstige slachtoffers nog lachen en vrolijk zijn, onder hun vriendelijke daken, zij mochten nog schertsen en pret maken, maar de lach zou verstikken in tranen, onder de daken zou achterdocht wonen als een ziekte, boert en pret zouden verkeren in kreten van pijn en rouw. Hij zou slechts behoeven aan te wijzen en de onschuldigste boerenkinkel was getekend als een stuk vee, dat ter slachtplaats ging. Men zou smeken om zijn barmhartigheid. Eindelijk zou men hem smeken. Vertwijfelde vrouwen zouden

komen en voor hem knielen, schreiend om genade; verbitterde mannen zouden zich voor hem krommen, die hem eertijds, achter zijn rug om, bespot en belasterd hadden. Zijn ganse verleden van eenzaamheid en vernedering, van teleurstelling en achterdocht, zou hij oprichten als een zuil, die verpletterend over hen neer zou storten. En hij zou erven, na jaren van bezuiniging, geld en land en vee. Hij zag in overspanning de rij van vijanden geketend en handenwringend aan zich voorbijgaan, een défilé van ellendigen en vervloekten. Onder hen waren Maurits en Edzard Clant, hun trotse ogen rood ontstoken, en Ada, de mooie vrouw, die hem verstoten had, zou tot hem komen en om zijn knieën haar blanke armen leggen en haar hoofd er tegenaan drukken en hem bidden om genade, maar hij zou zitten, onbewogen, de handen vochtig, maar los op de leuningen van de stoel en hij zou glimlachen, voor het eerst na lange, eenzame jaren van miskenning; hij zou bedachtzaam glimlachen en haar daarmee hoop geven, zij zou zich oprichten, de volmaakte armen om zijn schouders leggen en de open mond dicht bij de zijne brengen en nog inniger smeken, maar hij zou, nog steeds glimlachend, zeggen dat er geen hoop bestond en wijzen op de brandstapel, waar de Clanten zouden hangen, gekromd als wormen.

Onder hen zou zijn Bennema, de eigengereide boer, die hem tegenwerken durfde in alle aangelegenheden. Zijn mooie, blonde baard zou onverzorgd blijven, zijn ogen doorwaakt en zijn vrouw en kinderen zouden komen voor zijn stoel en voor hem kruipen, maar hij zou zitten, hoog en onaanrandbaar en wijzen naar de derde brandstapel, en hij zou ruiken de vette rook van de mooie, blonde baard.

Onder hen zou Harm Arents zijn, de potige boer, die hem beledigd had keer op keer en die zijn naam als een vloek op de lippen nam. Zijn oude vader zou moeten toezien, bevend en leunend op een stok, hoe het schreeuwen van zijn zoon overstemd werd door het knetteren van de vierde brandstapel. Onder hen zouden voorts zijn de rijke Asinga Immes, de rijkere Eppo Rijnders, de stroper Jan Pot en tientallen anderen. Er

moest een ring van vuur staan rondom zijn jurisdictie en in het ganse land zou men zijn naam noemen met eerbied, als de uitroeiër van de stomme zonde. Predikanten zouden hem danken in hun gebeden en zwaarverzadigd zou hij zitten op zijn stoel, met nog de glimlach, de eerste glimlach na jaren van miskenning en eenzaamheid om de lippen...

De Mepse keek op en naar de eerste van de drie kaarsen die uitging. Hij glimlachte star en legde zijn handen op het mahoniehouten tafelblad, terwijl zijn rug zich kromde. Bedachtzaam spande hij zijn lange vingers en in de rode schemer, waar de kamer in onderging, werden lange, zakvormige, witte schimmen geboren, die horizontaal kwam aanglijden tussen zijn vingers en, kreunende door zijn dwaas geopende glimlachende lippen, kneep hij en voelde zijn handen vochtig en slijmerig worden, tot er niets anders meer was dan zijn eigen, hem altijd vreemd gebleven handen, twee kloppende, misvormde klauwen, die dropen van wasachtig slijm.

Met een rilling kwam hij tot zichzelf en zag dat er kaarsvet kleefde aan zijn handen, onschuldig kaarsvet dat afdroop van de zevenarmige luchter. Hij keek er naar met afgrijzen en stond op, opende de deur en voelde zich bedaren in de koele ganglucht. Hij luisterde scherp naar de geluiden in het huis, maar behalve de kibbelende stemmen van wedman en bijsjagers in de hal, was het stil. Maar neen, toen hij scherper luisterde, meende hij een klagende stem te horen, die opsteeg uit de vochtige kelders onder zijn voeten. Het klonk nauwelijks sterker dan het zuchten van een deur of luik op een winderige herfstavond, maar het deed hem trillen van ontroering. Hij glimlachte en stak geruisloos de gang over naar de hofkamer. Vandaar begaf hij zich ongezien in de tuin.

Dieuwertje hoorde zijn sluipende stap om het huis en het ingehouden, herkende grommen van de beide schaapshonden. Zij was een blonde, forse vrouw geworden, met een fris gezicht en jonge blauwe ogen. Haar ziel en lichaam had ze verkocht aan Rudolf De Mepse, dien ze kende vanaf het uur

zijner geboorte, dien ze liefhad, zoals een hartstochtelijke vrouw slechts eenmaal een man liefhebben kan. In het dorp gingen geruchten rond omtrent haar ongeoorloofde verhouding met De Mepse en eerder dan die geruchten tegen te spreken, versterkte zij ze, in haar trots de maîtresse te zijn van een invloedrijk edelman, maar niemand kende haar stille smart en wrok, veroorzaakt door een voortdurende jaloezie jegens Ada. De Mepse verborg het haar niet, dat het eigenlijk alleen Ada was die hij werkelijk liefhad. Het was een gewoonte geworden dat hij in haar armen zijn liefde voor Ada beleed en zo zij de vernedering daarvan al diep onderging, zij wachtte zich wel iets daarvan te tonen, maar niets zou haar liever zijn dan de voorname, mooie vrouw te zien lijden. Het was het uur van vergelding, waarop zij uiteindelijk hoopte. Nu droeg zij de groeiende haat in zich om, als de enige vrucht van haar vervloekte omgang met De Mepse, en in deze toestand, waarin zij alleen oog had voor haar eigen levensbestemming, speelde zij de tyran als boerin van het schathuis.

Haar ongenoegen en verbeterde haat keerde zij bij porties uit aan de arme sloebbers van landlieden, die de herendiensten moesten verrichten op de velden van Bijma en hun schatting betalen op het huis van „Dieuwertje-moei”. Zelf voortgekomen uit het volk had ze in haar gewaande opgang geen oog voor de ellende en de rechten van het gemeen. Elk woord van opstandigheid tegen het harde lot, hun opgelegd door den landheer, dat haar ter ore kwam, dat soms opgewonden en ten einde raad zijnde mannen en vrouwen haar toevertrouwden, bracht zij over aan De Mepse, liggend in zijn overspelige omarming. Zij wist veel en hoorde veel en de mensen geloofden dat zij alles wist en hoorde en vreesden haar als een heks. Zij was het ook die De Mepse verteld had van de vertrouwelijke omgang die er bestond tussen Van Bijler en Suzanna, daarmee de dubbele voldoening oogstend, dat De Mepse zich opwond over het verraad van den vromen Van Bijler en zijn vrouw wegzond naar de stad. Ze wachtte op hem, die late avond van een gedenkwaardige dag, en deed de deur open

toen ze zijn sluwe schuifelstap hoorde gaan rond het huis. Zonder groet ging hij haar voorbij en bij het licht van de brede haard keek hij haar opmerkzaam aan, met een trillende zucht, alsof hij na een diepe duik boven water kwam. Hij streek over zijn vochtige voorhoofd onder de zwarte haren en zij, volkomen op hem ingesteld, vroeg: „Begint het nu?”

„Het begint nu... eindelijk, Goddank!” zei hij en ondanks alles huiverde zij, een ogenblik niet meer wetend waar bij hem waarheid en leugen gescheiden waren.

„Wat doe je met de drie... deugnieten?” vroeg ze en ging op een stoel zitten bij de tafel en keek hem strak aan, terwijl ze het hoofd op haar naar onderen gebogen handen steunde.

Hij wachtte lange tijd met een antwoord en haalde dan ongeduldig de schouders op. Er was een zwarte voldoening in zijn ziel, maar hij was vermoeid en niet verheugd.

„Je vroeg of dit het begin was? Wel, dit is inderdaad nog maar het begin!”

Hij greep met de hand van zijn uitgestrekte linkerarm de schoorsteenmantel vast en sloeg het ene been over het andere. Zijn blik liep langs de rij wandborden boven zijn hoofd en vandaar naar het silhouet in zwarte ovale lijst, dat aan de muur tussen de beide ramen hing.

„Het begint pas,” herhaalde hij onzeker en ging weer gewoon staan, omdat zijn benen begonnen te trillen. „Ik doe een goed werk, door een eind te maken aan de gruwel van de sodomie, nietwaar?”

Dieuwertje knikte overtuigend en maakte een beweging naar haar losrakende, blonde haar.

„Die jongen van Cornelis Klaassen heeft bekend. Kun jij begrijpen dat een man tot zoiets komen kan? Het is toch een beestachtige zonde! Het is stinkend en gruwelijk!”

Dieuwertje bleef hem geboeid aankijken. Ze verwonderde zich er over dat hij nog bleker werd, maar zijn zwarte ogen schitterden als steenkool. Ze zou op dit ogenblik voor hem willen sterven, want wat ze nooit van hem gezien had, zijn twijfel aan zichzelf, werd haar nu geopenbaard, in een flits.

Hij kwam bij haar, Heer in de hemel! hij kwam bij haar om steun, om troost. En al voelde ze dat hij komedie speelde voor zichzelf en voor haar, om zijn geweten te sussen, ze zou hem ter zijde staan. Daarom bevestigde ze het hem, dat de sodomie een gruwelijk en godslasterlijk kwaad was, hoewel ze maar een flauw vermoeden omtrent het karakter van die zonde had. Hij kwam zwaar en vermoeid naar de tafel toe, liep er omheen naar haar stoel. Een ogenblik durfde Dieuwertje niet opstaan, bang dat hij zijn zwakheid zou herkennen en zich verharderen, maar dan deed ze het en legde haar naakte armen om zijn hals.

„Je hebt nog niet gezegd dat ik gelijk heb,” zei hij, koortsig en afwezig.

„Jawel lieveling, dat heb ik wel gezegd,” verklaarde ze nadrukkelijk, bereid alle consequenties te aanvaarden.

Hij liet haar armen van zijn schouders glijden en voelde zich weer overmand door de teerachtige, golvende roes. „Ik zal,” zei hij hees, „zo gauw mogelijk Asinga Immes gevangen laten nemen en Jan Pot en Harm Arents ook. Later komen Bennema en de Clanten aan de beurt. Het is hun tijd nog niet. Ze zullen eerst nog een poos in onzekerheid leven. Ze zullen elke dag angstiger opstaan en denken: „Vandaag nog niet, maar morgen!” Ik heb zo lang moeten wachten op dit uur. Ik begrijp niet dat ik zo lang heb kunnen wachten.”

Hij greep naar zijn smalle borst en zijn gezicht was loodkleurig onder de vochtige, zwarte haren. Zonder om te zien liep hij naar de deur, maar Dieuwertje smeekte hem, vanaf de tafel, de nacht bij haar te blijven.

Hij keerde zich om bij de deur en keek naar de vrouw, die tegen de rosse achtergrond van het haardvuur als enkel een schaduwbeeld bestond, en zei hees: „Zorg dat je de stallen leeghebt en het brouwhuis, want ik zal ruimte te kort komen.” Hij ging naar buiten en ervoer de tevredenheid als een oververzadiging in zijn ziel, maar hij voelde geen vreugde.

Het zachte roepen van nachtdieren en de zoele wind onder de grijsblanke nachthemel bestonden niet voor hem. Hij was eenzamer dan wie ook ter wereld.

III

Tamme Jans, die met zijn oude trekpaard rondstruinde in de buurt van het Aduarderzijk, in de hoop op een vrachtje, trof daar den schra-arbeider Hendrik Beerents Liplander aan. De forse kerel, met zijn grappig, platduits brabbeltaaltje riep hem aan en begon een praatje. De sluiswachter was in zijn huis, met een paar turfschippers, die lagen te wachten tot ze de sluis in konden gaan. De Liplander legde zijn schop neer en veegde met een blote, benige arm over zijn voorhoofd. Zijn lelijk gezicht vertrok in een grijns van genoegen en hij vloekte hartig. Tamme Jans liet zijn knol staan op het jaagpad, waar het zich rustig overboog naar het lekkere gras. „Sta hier,” zei hij en stapte naar den Liplander toe, met een soortgelijke grijns van genoegen. Geen van beiden maakte een opmerking over het verrukkelijke weer, over al het blauw en groen, dat oploste in oneindige ruimte en geurenzwane wind. Toch voelden zij zich prettig gestemd, onbewust als rondom de dieren, die behaaglijk en snuivend, hoog de koppen tilden in de glanzende lentelucht.

„Wat is 't laatste nieuws, kleine schelm?” vroeg de Liplander en haalde een stompe stenen pijp voor de dag, stopte het en stak het aan met zijn tondeldoos. Tamme Jans keek er jaloers naar, zo opvallend jaloers dat de Liplander wel moest begrijpen, dat Tamme Jans de pijp ook eens in de mond wou steken, maar hij grinnikte plagerig: „Kleine snikkejongens mogen geen tabak zuigen.”

„Ik ben om de donder niet klein meer,” zei Tamme Jans, vloekend, om dat te bewijzen.

„En ik breng je ook geen nieuws.”

De Liplander nam zijn pijpje in de vuist en keek door zijn strakke gaatjesogen, die als uitgeknipt waren in zijn lelijke, grinnikende bakkes. „Kom hier nou, vertel eens op,” zei hij en sloeg zijn vrije reuzenarm om de vierkante, kleine gestalte van Tamme Jans. Hij lachte daarbij zacht, achter in zijn keel,

met breed gerekte mond. Tamme Jans was sterk, maar kon niet uit de stalen band van de polderjongensarm breken. Bovendien zat die arm op een vreemde plaats. Tamme Jans trachtte hem ergens te bijten en kromde zich grommend. Hij probeerde de nare, sterke arm weg te duwen en hijgde: „Pas op, stinkende Liplander, ik laat je oppakken door de bijsjagers.”

„Ga mee,” grinnikte de Duitser aan zijn oor. „Ik weet hier dichtbij een nest met negen eendeneieren te zitten. Ga je mee als ik je loslaat?”

Tamme Jans wrong zich met een bloedrood gezicht en trapte wild achteruit, zodat de Liplander zijn pijp liet vallen.

„Schei nou uit met dat gedonder,” zei hij, „dan zal ik je vertellen wat ik weet.”

De kerel liet hem los, maar niet omdat hij nieuwsgierig was naar wat Tamme Jans hem vertellen zou. Hij pakte zijn schop op en keek naar de dijk, waar de bijsjagers Jan Engberts en Pieter Nannes stonden. Ze stonden naast het grazende paard en keken alsof ze er al een tijd lang hadden gestaan.

Tamme Jans sjoerde aan zijn broek en krabde op zijn hoofd. Hij keek meteen achter zich, in geval hij er vandoor zou moeten gaan, maar de Liplander stapte onveranderlijk grinnkend op de bijsjagers af.

„Wat hebben jullie daar te staan?” vroeg hij rondweg en keek hen beurtelings in de ogen.

Jan Engberts haalde stug een papier onder zijn huis vandaan en vouwde het open onder de neus van den brutalen Duitser, die er nieuwsgierig op neerkeek.

„Hier staat in dat we je moeten arresteren,” verduidelijkte Pieter Nannes welwillend.

De Liplander nam het papier uit de handen van Jan Engberts, keek er een poos naar en zei dat hij het niet lezen kon en er dus geen steek van geloofde. Hij draaide zijn hoofd om en riep Tamme Jans er bij, die aarzelend kwam.

„Wat zullen we hiermee doen?” vroeg de Liplander hem. „Verscheuren?”

Tamme Jans haalde de schouders op en keek afkerig naar de bijsjagers, die gebaren van ongeduld maakten.

„Goed dan, verscheuren!” zei de Liplander, als had hij een toestemmend antwoord gekregen.

Met de tanden scheurde hij het papier in stukken en spuwde de propfen voor de voeten van de bijsjagers, die in roerloze verbazing en verontwaardiging voor hem stonden. Toen klapte hij zijn handen schoon en draaide zich om. „Ga je mee?” voegde hij Tamme Jans toe, „ik zal je het nest laten zien.”

Maar Tamme Jans zag dat de bijsjagers, na een gewisselde blik van verstandhouding, vooruitsprongen en den Liplander in de rug aanvatten. Hij schreeuwde nog waarschuwend, maar het was te laat. Jan Engberts had zijn stok geheven en sloeg den man wreed en in 't wilde weg over rug en hoofd. Drift en angst las Tamme Jans in zijn ogen. De Liplander keerde zich naar zijn aanvallers om, maar een slag trof hem in zijn gezicht en het bloed vloeide hem uit de neusgaten. Terwijl hij verblind meeliep tussen de bijsjagers, riep hij Tamme Jans toe: „Pak mijn pijp op en bewaar 'm tot ik terug kom.”

Tamme Jans draaide zich om en keek met zwijgende ontzetting in de ogen van den toelopenden sluiswachter en drie of vier turfschippers. Eerst dacht hij opgewonden te willen spreken, maar met een verlamd gevoel zocht hij het stenen pijpje op en liep zwijgend naar zijn scharminkel van een paard terug, dat ongestoord het sappige gras van de berm graasde.

Tamme Jans zei tot zichzelf dat dit het werk was van Henrik Leeuwes en hij besloot den verklikker te zoeken. Hij bracht zijn paard naar de stal bij Briltel terug en begaf zich naar den meester schoenmaker Eysse Jans te Niekerk. Terwijl hij zonder dralen naar binnen stapte, wond hij zich op en zond zijn dreigementen vooruit. Maar hij was verbaasd de kamer vol mensen te vinden en niet den schoenmaker en zijn gezelschap Henrik Leeuwes op hun driepoten voor de werktafel. Hij stond overrompeld en een beetje belachelijk in de open portaaldeur, recht tegenover de grote, staande klok, die zijn

brede slinger als het zwaard van Damocles over de hoofden der bijeenverzamelde mensen zwaaide. Het trof Tamme Jans een ogenblik bijzonder sterk, dat het zwaaien van die slinger een noodlotsbeweging was boven de hoofden van deze mannen en jongens, die nog wel vrij rondliepen, maar voor hoelang!

Er viel een stilte in, toen hij verscheen en al de gezichten waren wantrouwend naar hem toegekeerd. De stilte die inviel, was zo vol argwaan, alsof ze hun gesprekken achter de rug verstopten en eerst toen hij onthutst naar Henrik Leeuwes vroeg, kwam vrouw Leeuwes, behuild, naar hem toe en tilde de vuist naar hem op. „Jij hebt mijn jongen aangebracht, jij duivelse booswicht, jij hebt hem altijd gesard en nagezeten, mijn lieven, zachten jongen.”

Tamme Jans stond daar met het gezicht van een getroubleerde, zo dicht bij de vuist van de radeloze moeder, dat hij er aan scheen te ruiken. De vreemde bulten boven zijn ogen maakten zijn gezicht dierlijk idioot. Hij begreep er niets meer van en keek de opdringende mannen rondom hem aan, alsof hij wilde zeggen: sta ik op de kop, of staat de wereld op zijn kop? De bedaarde Mindelt Jans Roll, die snijder was en in Zuidhorn woonde, was er en de reus Harm Arents, van wien ieder wist dat hij De Mepse dodelijk haatte, omdat die hem Dieuwertje afgenomen had. Gosen Hendriks was er en de goedaardige Asinga Immes. Jan Jans, vriend van Henrik en vrijer van Eysse Jans' dochter was er en meerdere vrouwen stonden er in de kring.

Tamme Jans keek naar de slinger van de klok die begon te reutelen voor de slag. Hij was nooit zo verbaasd geweest in zijn leven als op dit uur, waarin men hem voor een verklikker schold. Hij was een schelm, goed. Hij had gestolen en gevochten, was op zee geweest en had bij den boer gewerkt, haalde streken uit, die geen jongen hem na dorst doen, maar hij was geen verklikker en duldde niet dat men hem zo noemde. Hij rekte zijn hals, toen dit besef tot hem doordrong. Woorden van verdediging sprongen hem op de lippen, maar de argwanende, hatelijke gezichten blokkeerden zijn mond. Hij kon

niet onbevangen spreken en balde slechts de vuisten, om gereed te zijn tot verdediging.

Toen kwam Jan Pot binnen met Cornelis Klaassen, die heel de weg over schreeuwend naast zijn vroegeren vijand gelopen had en beurtelings onzinnig dreigde en weeïg lamenteerde, juist als zijn zoon in de kelders van het huis Bijma. Zij drongen achter Tamme Jans de kamer binnen en zodra Cornelis Klaassen vrouw Leeuwes voor zich zag, begon hij haar verwijten te doen. Of zij wist, dat haar ellendige, brave jongen iedereen aan de galg bracht. Maar de vrouw schreeuwde hem tegen, dat haar jongen een uur geleden zelf gepakt was door den wedman en anderen vielen haar bij en wezen op Tamme Jans: die was de schuldige, zeiden ze.

Toen kwam Jan Pot naar voren en vertelde wat hij wist van Henrik Leeuwes. Hij vertelde met grote ernst, maar bezwerend tevens en hij zocht en vond steun bij Asinga Immes, die niets liever wilde dan vrede en eensgezindheid onder de mensen bewaren. Mindelt, de snijder, zei daarop bedaar maar zwaarmoedig, dat hij van den wedman gehoord had, dat De Mepse geen genade zou betonen aan de gevangenen en dat er nog veel meer zouden gepakt worden. De wedman vertelde hem dit, toen hij een nieuwe mantel bij hem liet aanmeten. Dominee Van Bijler had gezegd, wist hij ook nog te vertellen, dat de halve wereld besmet was met de gruwelijke zonde, maar dat God De Mepse uitverkoren had om er een eind aan te maken. Eerst komen de jongeren aan de beurt en dan de ouderen. De bedaar uitgesproken woorden brachten grote verslagenheid teweeg en Asinga Immes suste dat het zo'n vaart niet zou lopen. Men moest trachten een voorspraak voor de jongens te vinden in, zeg maar, den rekenmeester Jacob Bennema. Tot zolang moest men alsjeblijft zijn kalmte bewaren en de dingen aan God overlaten.

Harm Arents mengde zich er in op zijn onbeheerste, harde toon.

„Waarom zullen we naar den rekenmeester gaan?” zei hij. „Die zal ons wel willen helpen, maar met woorden. En als je

met woorden begint, dan wordt het altijd te laat. We moeten vanavond samen naar De Mepse gaan en van hem eisen, dat hij de kinderen vrijlaat. Ik zal het woord wel doen, ik ben niet bang voor hem."

Asinga Immes trachte de ondoelmatigheid van dat plan te bewijzen en zocht op zijn beurt steun bij Jan Pot, maar die deed of hij zijn aandacht ergens anders had en Cornelis Klaassen schreeuwde dadelijk zijn bijval uit.

Tamme Jans sloop verveeld naar buiten. Uit zijn zak haalde hij het korte pijpje en begon er op te zuigen. Jammer dat hij geen tabak en vuurslag had; zo was er niet veel aan — bitter, bah! Hij vond het prettig zo maar een dag buiten te lopen, zonder te werken. De onrust die overal heerste, was als de onrust voor een grote gebeurtenis, een paardenmarkt of een deftige boerenbruiloft. Hij bleef staan in het opgewonden gevoel, dat deze heerlijke lentemorgen in zijn ganse wezen doorgedrongen was, als zon in water: een soort verliefdheid op het leven en op zichzelf. Hij zou naar de bossen kunnen gaan en in een boom klimmen, om dichterbij de blauwe lucht te zijn. Zoetjes wiegend was het een droom, uit te kijken naar de torens van de grote stad, met om je heen nestelende vogels en hongerige eekhoorns. Maar daar voelde hij zich toch te sterk en te levenslustig voor. Er waren andere mogelijkheden. Hij zou naar de Spanjerdijk kunnen gaan en eieren zoeken van watervogels, maar nog beter was het om te gaan zwemmen in het Hoendiep. Hij koos het laatste en was al op weg naar een mooi plekje. Na een flink eind gelopen te hebben over de dijk, die week was van gras en kleurig onkruid, zocht hij een plekje tussen de elzestruiken en gooide zijn armoedige beetje kleren af. De zachte, stromende koelte van de zuidenwind woei hem fris en met grote passen stapte hij vooruit en keek om zich heen. Het land, de boerenhoeven, de bosrand en het vee dreef als in een adem dunne nevel. De lucht om hem heen was als een lichtere vloeistof, die tot de randen van de hemel in trillende, doorschijnende klaarheid stond. Hij boog het dunne riet wat terzijde en liet zich rechtstandig zakken in

het water. Hij hijgde van genot en sloeg zich met sterke slagen naar het midden; hij zwom een paar honderd meter en liet zich voldaan weer teruggedrijven naar de plek waar zijn kleren lagen. Staande liet hij zich drogen en trok zijn broek en buis aan. De rest van zijn kleren nam hij in de hand, want ietwat in zijn vrij zuiver en scherp natuurinstinct waarschuwde hem voor naderend gevaar. Van de kant van Briltel zag hij drie mannen de dijk afkomen. Zijn eerste ingeving was, zich achter de struiken te verstoppen, maar het was mogelijk dat ze hem al gezien hadden. 't Kon ook best wezen, dat ze 't niet eens op hem voorzien hadden en dat, wanneer hij rustig ging zitten met zijn pijpje in de mond, ze hem voorbij trokken. Hij had toch niets op zijn kerfstok, daar was hij zeker van... Maar wacht eens, daar had je bijvoorbeeld Henrik Leeuwes, die hem volstrekt niet lijden mocht en die toch ook de anderen verraden had. Aan sodomie of hoe ze dat kwaad verder noemden, had hij zich niet schuldig gemaakt, dat kon hij afdoende bewijzen... en toch, twijfel en koppigheid duwden zijn heerlijke stemming omver en een angstige onrust stemde hem af op gevaar. Hij kende de waarde van voorgevoelens en, nog met tegenzin, stond hij op. De drie personen waren reeds veel dichterbij gekomen. Tot zijn schrik herkende hij in een van hen den wedman en in de twee anderen stadse soldaten. Dat was niet in orde. Hij keek of er zich buiten hem nog anderen op de dijk bevonden, maar behalve de sjouwerlui, die een eind verder voor de opslagplaats van den steenbakker Sicco Arents heen en weer liepen van schip naar wal met verse stenen op hun schouder, was er niemand te zien. De wedman had natuurlijk geïnformeerd waar men hem het laatst gezien had, dat was duidelijk. Wat had hij hier anders te zoeken? En met soldaten uit te gaan? Dat wees op ongehoorde dingen. En toch, misschien hadden ze 't niet op hem voorzien. Hij zou doodbedaard voor hen uitwandelen, met een onschuldige belangstelling voor rumoerende, tuimelende grutto's en gewichtig stappende kieviten.

Met de drie mannen niet ver achter zich, stapte hij over de

dijk; een paar minuten hield hij het vol gewoon te doen, maar dan meende hij verdachte geluiden te horen en keek om. De schrik drukte hem flauwtjes in de knieën. De blauwe, heerlijke zuil van de lentemorgen stortte in vlamrende, dovende schijven neer op een grauwe, morsige aarde. Nooit te voren had hij deze angst gekend, die als een zwarte, borende holte in zijn binnenste begon. De mannen liepen sneller en hij had den valschen wedman vooruit zien wijzen. Hij begon ook vlugger, maar nog normaal te lopen, totdat hij niet ver achter zich het gegons van hun stemmen hoorde. Het was alsof ze iets riepen, dat hem koud maakte. Schichtig keek hij weer om; daar had je 't al, ze liepen op een draf. Struikelend nam hij de draf over.

„Hé daar, wacht eens!” riep een stem over de dijk.

Verdoemd ja, hij zou netjes wachten en zich bedaard laten pakken. Met schrik bedacht hij dat de steenbakkerij hem de weg versperde en verward bleef hij staan. De mannen naderden snel. Nog vijf minuten misschien en alles zou voorbij zijn. Voorbij zijn jonge, avontuurlijke vrijheid en de mooie, wijde wereld, voorbij... Het water vóór hem lag vlak en blauw met hier en daar een zilver gekrookte schittering. Het water!...

„Blijf staan, jij daar!” riep de wedman, die voor de beide soldaten uitliep in zijn verdachte dienstijver.

„Dat zeg ik ook tegen mijn knol,” grinnikte Tamme Jans en meteen gooide hij zijn hosen en klompen neer en sprong in het diep.

De wedman vloekte. Hij greep naar het weggegooide bundeltje, spijtig als naar een leeg ei.

„Neem een boot bij gindsen steenbakker en zet hem na,” snauwde hij den soldaten toe die amechtig bij hem stonden.

Tamme Jans klauterde als een rat bij de andere oever op en stond een ogenblik kwaadaardig naar den wedman te kijken. Hijgend zocht hij naar het scherpste scheldwoord, dat hij den man als afscheidsgroet kon meegeven en riep dan met de handen voor de mond: „Zie maar dat je me krijgt, vervloekte sodomiet!”

Asinga Immes ging die middag bij den rekenmeester Jacobus Bennema op bezoek. Ieder die hem tegenkwam, groette vriendelijk en wisselde een paar woorden met hem over de plotselinge, onrustbarende talrijke arrestaties. Daardoor raakte Immes meer en meer in gedachten verdiept en verward. Hij geloofde dat het nu wel spoedig een einde zou nemen met de vervolgingen. Een half dozijn jonge kerels was toch ruim voldoende en wanneer er werkelijk sprake was van sodomie, dan moest er ingegrepen worden. Dat was niet alleen De Mepse's recht maar ook zijn zedelijke plicht. Toch was daar een aarzeling in zijn conclusie, want waar een beklagde is, moeten een beschuldiger en meerdere getuigen zijn, en waar waren die? Er stond iets op het punt verkeerd te gaan en De Mepse's strengheid was te bekend, om niet te zeggen berucht, dan dat men zonder vrezen het verloop van het te wachten proces tegemoet kon zien.

Het was een stevige wandeling naar Noordhorn en hoe prettig anders ook, nu was Immes blij de boerderij ten laatste te bereiken.

Jacob Bennema was een rijzige, blonde verschijning, met een wondermooie, saksische baard en heldere ogen onder een hoog voorhoofd, vanwaar het haar in een punt naar de slapen terugliep. Door zijn ontwikkeling en bereidsheid had hij het tot rekenmeester kunnen brengen, een ambt dat hem met veel mensen van allerlei slag en stand in aanraking bracht en door zijn eerlijk en ruim gemoed was hij een vraagbaak en hulp voor menig een in zijn omgeving.

Immes betrad het gastvrije, koele binhuis, met een gevoel van verlichting en liet zich een klein kopje koffie met kandy brengen. Het was een nog betrekkelijk nieuwerwetse drank, maar de rekenmeester was een vooruitstrevend man en introduceerde graag noviteiten.

Het gesprek liep eerst over allerlei betreffende de landbouw en Immes vergat bijna zijn voorgenomen vraag om hulp. De zon viel met een stil, helder licht op de geboende vloer, waarop de meid wit zand had gestrooid en de koffielaar was van een

indringende gezelligheid. Bennema legde Immes zijn plannen uit omtrent de aankoop van het grote braakliggende Humsterland en voorspelde daar een nuttig effect van. Daarna viel er een kleine, bezinnende stilte in. Immes dacht er over Bennema te vertellen van de vette jaren, die de Friese veefokkers beleefden. Stel je voor, de biggen werden verkocht voor een Karolusgulden per stuk. Een oomzegger van hem had een belangrijke uitvoer naar Holland. Maar hoe of wat, het feit leek hem onbeduidend en onrustig begon hij om zich heen te kijken. Daarop kwam Bennema met zijn vraag voor de dag: „Ik heb zo in de laatste dagen iets gehoord van De Mepse's arrestaties. Mij dunk, dat gaat daar een rare koers uit, denk je ook niet?”

Immes antwoordde dat hij dat ook dacht en dat hij hem daarom opgezocht had. Nu de beide mannen tot de zaak gekomen waren, achtten ze het onnodig lang om de kern heen te draaien. Immes vertelde haarfijn wat hij wist en Bennema luisterde. In dat luisteren, met heel zijn intelligente kop, lag zijn succes bij de mensen. Elk woord dat een bezoeker sprak, verkreeg het volle accent. Immes besprak het voor en tegen van de kwestie en Bennema knikte maar nu en dan. Hij was het over 't geheel eens met Immes en gedeeltelijk eens met de handelwijze van De Mepse. Hij had gereisd in Italië en wist tot welke excessen de sodomie kon leiden, maar in de overhaaste, willekeurige weg, die De Mepse volgde, stak een groot gevaar, dat bovendien te denken gaf. Tegen een eerlijk proces kon niemand bezwaren maken. Tegen preventieve hechtenis van nog zo'n groot aantal verdachten evenmin, maar er waren geruchten en uitspraken, dat De Mepse andere beweegredenen had dan de voorgewende en dat er lieden gevaar liepen gepakt te worden, die even onschuldig waren als de grietman zelf. En ook al waren al de arrestanten schuldig, dan nog moest er gewaakt worden tegen te wrede, mensonterende straffen. En ten slotte was er nog een punt. Immes vertelde van de zenuwachtige stemming onder het volk en van het plan om De Mepse's burcht een bezoek te brengen in de avond. Dat vooral

moesten zij samen verhinderen. Baldadigheid en aanranding van het gezag zou een averechtse uitwerking hebben en De Mepse slechts verbitteren en verharden.

„Bedaar de mannen,” smeekte Immes den rekenmeester. „Voor jou hebben ze ontzag. Ze luisteren naar mij alleen in kalmer tijd, maar naar jou zullen ze zeker ook nu willen luisteren. Ze komen na de vesper bij elkaar in de herberg „Voor anker” bij Briltel. Harm Arents is hun aanvoerder en je weet even goed als ik en ieder ander dat het dan de verkeerde kant uitgaat.”

Bennema bedacht zich niet lang voor hij zei: „Goed, kom me vanavond halen met de tilbury. We rijden dan regelrecht naar Briltel en misschien kunnen we verhoeden dat er ongelukken gebeuren.

Maar het was niet nodig die avond Harm Arents van dwaze dingen af te houden, want aangeklaagd door zijn broer Sicco, den steenbakker, dien men in de voormiddag gearresteerd en naderhand zo lang geranseld had, dat het was of men een ploeg over zijn rug trok en hij schreeuwend van pijn uitriep: „Hou op, Harm is schuldig,” werd de potige boer bij de avondtafel gegrepen en weggevoerd.

Rudolf de Mepse, de meedogenloze grietman van Faan, hield zitting in het brouwhuis van moei Dieuwerts boerderij. De hoge ramen waren van onderen beluikt en het licht viel schuin naar binnen en schiep een eigenaardige sfeer van geheimzinnige strengheid. Ter rechterzijde van De Mepse zat zijn mederechter Alting, die niet ophield wijn te drinken, om zijn beangstigend heldere gedachten te benevelen en ter linkerzijde zetelde Froom, advocaat te Groningen, iemand die voor geld alles deed en bereid was zijn moeder er voor te verkopen. Dit driemanschap zou recht spreken in het grote zedenschandaal en een driemanschap werd alleen gevormd dan, wanneer er sprake was van de zwaarste misdaden, als zodanig gekwalificeerd in het zevende boek van het Ommelander Landrecht. Ook en alleen was in dit geval het gebruik van de pijnbank gepermitteerd en deze stond in verschillende vormen opgesteld in de hoeken, nevens de grote deur: het rad, de duimschroeven, het blok en de geselpaal.

Rudolf de Mepse liet Sicco en Harm Arents binnenbrengen door Jan Engberts en Pieter Nannes. De broers waren barrevoets en beider gelaat droeg duidelijke tekenen van pijniging en slapeloosheid. Maar een norse onwilligheid en dierlijke haat broeiden in hun ogen.

De Mepse zat rechtop, vastberaden en triomferend. Zijn wrede blik speelde met de machteloosheid van de gevangenen. Op de tafel voor hem stond een zandloper en zijn vingers streelden het voetstuk.

Froom keek geamuseerd-onverschillig, men kon zien dat hij niet geheel zonder interesse was en Alting trachtte misdadigers in de voorgeleide mannen te zien. Dit waren geen kwajongens meer, had hij de avond te voren kunnen vaststellen. Vooral de steenbakker met zijn rossige kop en platte neus had hem respect ingeboezemd, meer dan de forser gebouwde, maar enigszins snoevende boer.

De Mepse trok zijn blik samen op Harm Arents en er zat meer in dan de minachting van den edelman voor den boer. Hij herinnerde zich de avond, dat deze man zijn hond had doodgeranseld en zijn vingers sloten zich om het voetstuk van de zandloper. Hij herinnerde zich de talloze onbeleefdheden van den groven, zinnelijken boer en schaamde zich met nerveuze overgevoeligheid, dat zij rivalen waren in hun hartstocht voor dezelfde vrouw. Hij herinnerde zich de schaamteloze interventie van den man, toen hij op het punt had gestaan Ada te schaken. Al deze haatgedachten trokken zich als een brandpunt samen in de blik, die hij op Harm Arents gericht had, en schroelden den man in zijn diepste wezen. Harm Arents begon zacht te hijgen onder de onuitgesproken haat, die hem tegenstraalde. Hij voelde zijn weerstand verslappen en toen zij geheel brak, had hij het gevoel in een open oven te storten. Alting en Froom, die toch reeds enkele dagen gewoon waren aan de zwijgende monsterring, waarmee De Mepse elken beklagde ontving en van zijn stuk trachtte te brengen, verbaasden zich nu meer dan ooit over de schier fysieke kracht, die De Mepse's ogen uitstraalden; zij zagen het bovenlijf van den boer bewegen als stond hij in een zuigende wind of maalstroom. Alting voelde gelijk met den boer het zweet op zijn slapen komen en Froom vloekte tussen de tanden en verzette zijn voeten om de ban te breken. De vorige dag hadden zij hetzelfde toneel beleefd, maar toen was het slachtoffer Sicco Arents geweest, die echter weerstand had kunnen bieden en slechts door een strikvraag verlokkt, zijn broers naam genoemd had.

De Mepse sloeg de blik neer, zijn vingers lagen los om het voetstuk van de zandloper en hij gaf Alting een wenk om de beschuldiging tegen Harm Arents voor te lezen. Alting was hiermede kort en las haperend, want in zijn jacht-manie had hij sinds jaar en dag geen boek meer ter hand genomen, de plechtig gestelde zinnen voor en daarna besloot De Mepse: „Bekent gij schuldig te zijn aan het crimen nefandum?”

Harm Arents, die min of meer ontredderd tot zichzelf ge-

komen was, vermande zich en zei moedig: „Je weet dat ik onschuldig ben en ik weet heel wel waarom je mij hier hebt laten brengen.”

De Mepse keek hem ongeduldig en minachtend aan en keek dan een moment naar den grinnikenden Froon, alsof hij zeggen wilde: een ander antwoord had ik niet verwacht. Sicco zei vanaf de plaats waar hij stond: „Je kunt hem niet veroordelen want er zijn geen getuigen.”

„Jij zelf bent het die tegen hem getuigd hebt,” repliceerde De Mepse in stille drift.

Sicco Arents rukte zich los uit de greep van Pieter Nannes en sprong naar voren. „Dat lieg je,” schreeuwde hij „Dat heb ik niet gezegd. Ik weet niet wat ik gezegd heb. 't Is mij op een duivelse manier afgeperst.”

De Mepse stak over de tafel zijn degen naar hem uit. De punt raakte zijn borst en De Mepse zei: „Kom niet te dicht bij ons, vuile, stiekume aanstoker. Je weet wel dat we jou als hoofdsodomiet beschouwen en daarvoor hebben we zoveel getuigen, dat je broer er wel een paar overnemen kan. Vergeet niet, dat je gisteren bekend en de naam van je broer genoemd hebt. Deze edelman tekent elk woord op dat je zegt.”

„Diel!” schreeuwde Sicco woest en draaide zich om naar Alting, die met een streng gezicht aan zijn ganzeveer sneed.

„Genoeg,” zei De Mepse, nu ook schreeuwend. „Is je broer schuldig of niet? Het wetboek dwingt ons, dit te vragen, wanneer de beklagde pijnvrij is en reeds eerder op de pijnbank bekend heeft. Als je niet goedschiks wilt, dan weet je dus wat je te wachten staat.”

„Ik klaag mijn eigen broer niet aan. Dat is een gemene truc en geen eerlijk verhoor.”

Op een zwijgend teken van De Mepse sleurden Jan Engberts en Pieter Nannes den razenden man achteruit en bonden zijn polsen vast aan de paal. Jan Willems scheurde hem zijn buis aan de rug open en greep naar een „Lange Hillebrand”, een eiken telg, van schil ontbloot, een zweep, die feller trof dan leder.

De Mepse keerde de zandloper en bewoog flauwtjes de hand. Froon leunde terug in zijn stoel en keek laconiek naar de bruine zolderbalken, terwijl Alting onbeheerst zijn ganzeveer versneed.

Jan Willems sloeg met kracht op de ontblote rug, hij keek naar niets anders dan naar die rug en sloeg daar plichtmatig stijf op.

Sicco kreunde met korte heftige stoten en verloor zijn houvast, maar zijn zinnen niet.

De Mepse bestudeerde de zandloper, die langzaam leegstroomde, en luisterde naar het kreunen met bevende voldoening.

Toen Jan Willems moe was, zakte Sicco door in zijn knieën. Hij lag schuin tegen de paal aan met de gebonden handen naar boven. Allen zagen dat hij zijn lippen tot bloedens toe bebeten had.

„Kranig gehouden,” mompelde Alting en schonk zich haastig een kroes wijn in. De Mepse hoorde het niet, noch zag hij de trek van opluchting op het gezicht van Froon. Hij ging staan, voorover gebogen, de handen op de stoelleuning en zei kort, befloerst: „Doe hem de duimschroeven aan.”

De roderoeden maakten den ongelukkige los van de paal. Hun handen kleefden van bloed, toen zij hem overeind hielpen.

Maar Harm strompelde tot voor de tafel en smeekte De Mepse zijn broer niet langer te pijnigen. Hij beloofde uit zichzelf alles te bekennen wat De Mepse maar wenste, maar zijn broer was onschuldig, bezwoer hij.

De Mepse keek hem lang aan, met een tergende glimlach. Tevreden zag hij den vernederden reus voor zich en hij wilde daarvan genieten, door hem in 't onzekere te laten. Ten laatste herhaalde hij zijn bevel. „Doe hem de duimschroeven aan.”

„Is het niet genoeg voor vandaag?” zei Alting, maar toen De Mepse hem dreigend aankeek, liet hij er op volgen: „Natuurlijk, als jij denkt van niet,” en nam schouderophalend een teug wijn.

Het was niet meer nodig 't bevel uit te voeren, want Sicco

hing bewusteloos in de armen van Jan Engberts en Pieter Nannes.

„Breng hem weg,” zei De Mepse geërgerd en Froon vroeg hem spottend, terwijl hij nog steeds naar de zoldering tuurde: „Teleurgesteld?”

Sicco Arents kwam tot bewustzijn toen de chirurg Questius zijn ontvleesde rug met zalf bestreek en zijn gestriemde polsen verbond. De chirurg was een lange, benige man met een geel gelaat en sjofele kleren. Hij verrichtte zwijgend maar kundig zijn werk en ging heen, nadat hij nog even bij Henrik Leeuwes had stilgestaan. Hij zei geen woord, noch schudde hij zijn hoofd, toen hij de zes gevangenen daar zag liggen in de ont-reimde stal, want hij had te veel ellende gezien om er uiterlijk door bewogen te worden.

Sicco probeerde zich op te richten, maar zijn rug voelde als gebroken en met de handen klauwend in het stro, rolde hij zijdelings terug en kreunde. „Heb je erge pijn, Sicco?” vroeg Henrik Leeuwes, die naast hem lag en, toen hij geen antwoord kreeg, vervolgend: „Je denkt zeker dat ik de schuld van alles ben, nietwaar? Dat denken ze hier allemaal en daarom wil er geeneen met mij praten. Maar jij wil wel met mij praten hè?”

Sicco Arents drukte zijn kin op de rechterarm en beet in de mouw van zijn buis. Nog steeds voelde hij de kloppende scheuten in zijn rug en zag de rode gloed voor zijn ogen, deinend als rijzend en dalend water. Hij voelde dat hij zijn helderheid van geest opnieuw zou verliezen en gaan ijlen, maar dat wilde hij niet.

„Wil jij ook niet met mij praten Sicco... Sicco? Waarom wil er geen mens met mij praten!” schreeuwde de rampzalige jongen en rukte met zijn voeten aan de ketenen. De bijsjager Jan Willems beval hem zijn mond dicht te houden, maar hij bleef doorjammeren, terwijl hij Sicco bij de schouders pakte.

„Weet je niet dat ze mij ook geslagen hebben? Mij nog veel erger dan jou. Ik moest plat op mijn buik gaan liggen en toen hebben ze mij op mijn rug geslagen of ik een adder was.”

Jan Willems schopte hem wreed tegen de schenen en dreigde hem dood te slaan als hij zich niet aanstonds rustig hield. Zacht bleef hij klagen met de handen voor het gezicht.

De Liplander riep hem iets toe, dat hard en spottend was en Hendrik Cornelis vervloekte hem eerst, om weinige minuten later met zijn gelamenteer in te stemmen. Maar Harm Arents lag op zijn rug, een kolos, een gevallen boom, en begreep niet wat er met hem gebeurde, wat er met de anderen om hem heen gebeurde, wat er met de hele wereld aan de hand was. Hij voelde zijn kracht klein worden en zijn moed in vrees verkeren. Zij aan zij lagen zij hier, hij, zijn broer, die altijd vrolijk was en welgezind, die graag stoeide met jonge kerels, maar zonder andere bedoelingen dan om zijn kracht te meten, en vier jongens, waarvan drie nog kinderen waren. Waarvandaan kwam dit onrecht zo plotseling? Waarom werden zij van het veld en uit hun werk gehaald om hier te liggen als beesten, erger nog, want zij waren geketend. Hij verstond er de zin niet van. In de nauwe cirkel van zijn trouwhartige gedachten was geen plaats voor diepzinniger onderzoek. Hij kon recht en krom onderscheiden en was altijd in de weer geweest om wat klein en zwak was te helpen en in bescherming te nemen. Het was toch ook niet te denken dat Dieuwertje van alles de oorzaak was! Er bleef maar één mogelijkheid: deze man, deze De Mepse was waanzinnig geworden. Het zou niet lang kunnen duren of zij werden verlost uit deze zotte, onrechtvaardige gevangenschap. Hij tobde maar en keek naar de kleine, halfronde raampjes, waarachter de blauwe lucht stond te trillen en met een kleine wending van het hoofd keek hij naar de grote, vierkante vloertegels, waarop het zonlicht scheen, zo kalm en gewoon als dag aan dag in zijn eigen stal. Vermoeid sloot hij dan de ogen en trachtte alles te vergeten: de kettingen om zijn enkels, het stro waarop hij lag, de lotgenoten om hem heen, maar het afgebeten kreunen van zijn broer deed een beven in zijn lichaam beginnen, dat al heviger werd, tot het niet meer te stillen was als in toenemende koorts.

Asinga Immes bracht een bezoek aan dominee Van Bijler. Er was een plotselinge drift in hem ontwaakt om de arme gevangenen tot voorspraak te dienen en daartoe bezocht hij den man, van wien hij hulp verwachtte, als den enige die hulp kon geven. „Er staat geschreven”, zei Van Bijler, nadat hij den goeden Immes had laten uitvertellen en hij somde tientallen teksten op, met de vingers bladerend over de bruine snede van zijn Statenbijbel en de zalvende glimlach niet van zijn lippen. „Er staat geschreven,” was het refrein na elke tegenwerping van Immes, die volhield dat er toch waarachtig ook andere teksten in de bijbel stonden dan zulke, die van recht en verdoemenis spraken. Hij was niet dom, deze Immes, en hij stelde den dominee de vraag wat Christus zou gedaan hebben met de zondaren. Zou Hij hun de zonden niet vergeven hebben en hen mild behandelen? Hij zou ze vergeven hebben, indien zij hun zonden bekenden, gaf dominee toe, maar hij, die dagelijks de gevangenen bezocht, wist hoe zij hun harten verhardden, ja meer dan dat; de hemel beware hem er voor te herhalen wat deze gevangenen hem, een bedienaar des Goddelijken Woords, naar het hoofd wierpen. Vóór alles houdt het recht de wereld in stand, zei hij. Waar zou die wereld heengaan, wanneer het recht verkracht werd! Met zachtheid bereikt men niets bij onwillige en verharde zondaars. Of wilde Immes misschien, dat De Mepse, die van God over dit district aangesteld was, het kwaad ongehinderd liet voortwoekeren? Verwijderde men niet een rotte appel van het gave ooft? Hoeveel te meer moest men dan zorg dragen voor de gaafheid van het mensdom, dat toch al aan zoveel verderfelijke invloeden blootstond!

Immes keek rond, een enkele seconde, in het met boeken opgevolde studeervertrek en voelde zich beklemd en niet opgewassen tegen de lucht van wijsheid, die hier waarde; hij zocht zich daarvan te bevrijden om rechtuit als man tot

man te kunnen spreken en niet als leek tot theoloog.

„Dominee begrijpt mij niet goed,” waagde hij te zeggen. „Ik wil niet, en al de anderen in het dorp willen niet, dat de schuldigen ongestraft blijven, maar... ik weet niet of het onvoorzichtig is dat te zeggen: wij vrezen voor de strengheid van De Mepse. Men hoort zo wel eens wat, nietwaar, en nu gaan er geruchten, dat er geen eerlijke getuigenverhoren zijn en dat De Mepse folteringen toepast, die alleen geoorloofd zijn in gevallen waar de doodstraf op volgt.”

Van Bijler knikte glimlachend, alsof hij zeggen wilde: „ga door, ga door,” wat Immes de moed gaf te vervolgen: „Wij moeten ook niet vergeten dat de gevangenen jong zijn, eigenlijk nog maar kinderen zijn, en kunnen die kinderen aansprakelijk gesteld worden voor een zonde, waarvan zij misschien de boosheid niet eens kennen? Ik voor mij bijvoorbeeld geloof stellig dat Harm Arents onschuldig is. Ik ken hem al jaren en ik weet dat hij, afgezien van kleine ruzietjes en dronkenschap, waar negentig procent van onze mannen zich aan schuldig maakt, een goedhartige, hulpvaardige kerel is, die een uitstekend huisvader had kunnen worden, als hij de vrouw, waarop hij zijn zinnen gezet had, tot de zijne had kunnen maken. Dat men den Liplander gevangen neemt, wil er, onder ons gezegd, bij mij in. Over hem gingen verhalen, die ik niet ongegrond acht. Maar de geruchten, die de ronde doen over Sicco Arents, spreek ik, als zijn persoonlijke vriend, tegen. Ik noem ze leugenachtig en schandelijk...”

Immes pauzeerde een ogenblik. Het heldere Meilicht viel in bundels naar binnen door de kleine ruitjes en beroerde de lederen boekenruggen. Een staande klok sloeg het half uur, waarvan Immes schrikte. Het was kinderachtig daarvan te schrikken, maar nooit te voren had de slag van een klok hem zo koud en onbarmhartig in de oren geklonken als hier, op dit ogenblik en in deze kamer. Het geluid gaf hem een sensatie, alsof hij tegen beter weten in geredeneerd had; zo hulpeloos en onzeker voelde hij zich, dat het zweet hem uitbrak. Hij keek naar Van Bijler, die met zijn duim de bladen van

zijn bijbel liet waaieren. Rrrrt, klonk het enige keren. Toen stond de predikant op, glimlachte nog altijd en zei: „U moet het mij niet kwalijk nemen, Immes, dat ik openhartig met u spreek. U hebt het met mij gedaan, ik doe het met u. Laat ik u dan mogen zeggen, dat uw warme woorden mij verdacht voorkomen. U bepleit hier een zaak, die u niets aangaat, met een ijver, die werkelijk verdacht is . . . op zijn zachtst gezegd. U critiseert bovendien de daden van den edelen Heer De Mepse, die door God boven u gesteld is en dit houdt in, dat u de daden van God zelf critiseert.” Hij liet de bijbel met rust en keek met een plotseling strenge blik naar den zachtzinnigen boer, die de handen op zijn stok steunde. „Mag ik u ernstig raden, u niet verder met deze zaak in te laten? Er kan een uur komen, waarop het u zou spijten deze woorden gezegd te hebben. Ik hoop niet, en God verhoede het, dat uw consciëntie u tot dit bezoek dreef.”

Immes was een zachtzinnig en bedaard man, maar hij was rechtschapen en stoof op, toen deze beledigende woorden hem toegevoegd werden. „Dominee, wat zegt u daar! U moet wat anders bedoelen. Ik ben getrouwd en vader van een dochter. Kan dat rijmen met wat u daar zegt en wat klinkt als een halve beschuldiging?”

„Ik beschuldig half noch heel,” antwoordde Van Bijler met een vette glimlach weer op zijn lippen, maar ik wil ter verduidelijking van het crimen nefandum wel zeggen, dat homosexualiteit zich dikwijls vermomt in bisexualiteit.”

Asinga Immes stond bleek naast zijn stoel. De knop van zijn stok lag los in zijn brandende vuist. Hij herinnerde zich een geval, dat iedereen bekend was in het dorp, een geval dat vijf of zes jaar geleden gebeurd was. Toen had deze zelfde zalvende dominee Van Bijler, deze huichelachtige prediker, zijn dochtertje Leen met mooie praatjes trachten te verleiden. Zou hij zich nu door dezen man laten beschuldigen van iets, dat even ver van hem verwijderd lag als het Westen van het Oosten? Was deze man herder en leraar van de gemeente des Heren, deze onwaardige ogendienaar? Hij beheerste zich met

moeite en liep zonder een woord te zeggen naar de deur. Daar gekomen keek hij om naar Van Bijler, die nog in dezelfde houding op zijn stoel zat, maar nu met de rug naar hem toe. Hij keek het vertrek rond, waarin hij het plotseling te benauwd kreeg, en zocht naar een scherp woord, waarmee hij den man kwetsen kon, maar vond er geen en zwijgend verliet hij de kamer.

Asinga Immes voelde zich niet gerust, toen hij, de pastorie verlaten hebbende, onwillekeurig de weg naar Commerzijl opwandelde. Het was stil om hem heen. De weilanden aan weerszijden waren op hun mooist. Pinksterbloemen lagen in paarse wolken langs de slootkanten en de lucht was vol leven en beweging van vogels. Maar Immes, die toch altijd een open oog had voor het schoon van veld en bos, voelde nu dat zijn rust hem verlaten had. Het maakte hem wrevelig en gehaast. Zonder opzien liep hij over het verharde zand van de karresporen en zag niet den man, die plotseling voor hem stond; hij zag hem niet direct, maar werd hem gewaar, zoals men een schaduw of een voorgevoel gewaar wordt. Hij keek op en bevond zich tegenover Pieter Nannes, den bijsjager met het grote lichaam en het belachelijk kleine hoofd. De man was een komische samenvoeging van barsheid en verlegenheid; in elk geval was hij de schappelijkste van de drie roderoeden, die in deze tijd als bloedhonden de omliggende dorpen afstroopten. Hij was op weg naar dominee Van Bijler, vertelde hij beleefd en vertrouwelijk, want hij had grote achting voor Asinga Immes, die zoveel mensen in nood geholpen en uitgered had, waaronder hij zichzelf mocht rekenen. Hoe zou hij kunnen vergeten dat Immes op een donkere herfstavond met hagel en vliegende wind, hem naar de stad gereden had, toen de barbier het nodig vond een stadse chirurg te consulteren en dat wel zonder verwijl. Hij had tevergeefs bij drie of vier vrienden aangeklopt, maar gekomen bij Asinga Immes had hij dezen onmiddellijk en opgeruimd bereid gevonden de tilbury niet alleen af te staan, maar om zelf mee te gaan bovendien.

Daarom loog hij nu misschien, toen hij zei, een boodschap voor dominee Van Bijler te hebben, want met nadruk zij vermeld, dat de weg een verlaten en aan het oog onttrokken weg was.

Immes schrok toen hij den bijsjager plotseling voor zich zag staan, maar hij overwon het sterker wordende onrustgevoel en zei den man ernstig maar vriendelijk goedendag.

Pieter Nannes was verlegen en niet gemakkelijk in zijn spreken. Daarom klonk het bot en bijna dreigend, toen hij Immes waarschuwde met de woorden: „U mag wel oppassen met wat u zegt en doet, want men houdt u in 't oog.”

„Wie „men”, wie houdt mij in 't oog?” vroeg Immes onthutst. „De Mepse is toch niet gek geworden!”

Pieter Nannes maakte een verschrikt gebaar en keek om zich heen. „Roep toch niet zo hard. Ik zeg het alleen maar om uw bestwil en meer kan ik niet zeggen. 't Is beter dat u in de stad gaat wonen of nog verder weg, in Holland.”

„Maar m'n beste man, wat betekent dat allemaal? De Mepse zal toch wel wijzer wezen dan mij te laten arresteren. Hij noch ik, noch iemand anders zou weten voor wat of voor wien. Dit is de tweede maal vanmorgen dat ik beschuldigd word.”

„Daar weet ik niets van,” zei Pieter Nannes. „Ik beschuldig u niet. Ik heb u gewaarschuwd, omdat ik het vreselijk zou vinden u nog eens gevangen te moeten nemen. Ik ben ook maar een arme bijsjager, die voor een stuk brood moet doen wat er van hem verlangd wordt, zonder naar de reden te vragen. Maar daarom hoef ik niet helemaal te vergeten dat ik mens ben. Ik probeer het toch al zoveel mogelijk te vergeten.”

„Maar Pieter,” zei Immes, die het persoonlijk gevaar al weer vergat, nu hij een medemens in zwarigheid zag, „luister nou eens.”

Pieter Nannes wilde niet luisteren. Hij schudde zijn hoofd en bevrijdde zich van de hand, die Immes op zijn arm gelegd had. „Ajuus,” zei hij, „ik heb haast. Ik heb een nieuwe dagvaarding in mijn zak voor ... nee, dat doet er ook niet toe ... nou, ajuus dan maar ... en ...”

De mannen stonden een ogenblik zwijgend tegenover elkaar.

„... en vergeet niet wat ik u verteld heb. Ik zou u niet graag aan de galg zien.”

Immes wandelde verder naar Commerzijl en werd daar aangehouden door Foppo Pieters, den waard van „De Bloeiende Linden”, die over de onderdeur van zijn herberg hing. De kwast van zijn muts bengelde over zijn blozend gezicht en zijn vette handen trommelden op het hout.

„Kom je een pint bier bij me drinken, boer?” riep hij opgeruimd den peinzenden Immes toe. Hij noemde alle platte-landers boer en al de stadslui burger, zonder onderscheid. Hij was de meest geliefde, praatgrage en royale waard van het Westerkwartier. Hij mocht Immes graag lijden en juist de dag te voren had hij nog een heel gesprek over hem gevoerd met Jan Douwes van Warfum, die zijn hele opkomst aan Immes te danken had. Er was geen hulpvaardiger en bescheidener Christen in deze contreien dan Immes.

„Wel ja, kom binnen,” nodigde Foppo Pieters en opende de onderdeur naar de koele schemer van de lage gelagkamer. „Kom binnen,” herhaalde hij dringender, toen hij Immes' aarzeling zag. „Wie zijn laatste oortje versnoept heeft, kan nog voor een lach en een kwinkslag een pint bier bij Foppo Pieters kopen.”

Immes glimlachte en volgde den waard naar binnen, die met zijn gemoedelijke, bezige gebaren en drukke praten een eigen, gezellige sfeer schiep in de brandheldere gelagkamer, waar het koperbeslag op de biertonnen altijd blonk en glansde en de vloer immer helder geboend was.

De waard tapte twee kroezen vol en zette zich daarmee naast Immes op een bank. „En nou, raad eens wien ik hier een uur geleden op bezoek heb gehad.”

Immes z'n hoofd stond niet naar raadseltjes oplossen, maar hij noemde goedwillig een paar namen.

De dreunende stem van Foppo Pieters zei na iedere naam „nee” en na de laatste: „Schei maar uit, ik zal het zeggen. Pieter Nannes is hier geweest.”

„Pieter Nannes?” Immes voelde dat hij dwaas verschrikt de naam uitsprak. „Wat zou dat?”

„Wat dat zou? Niets. Maar ik heb hem eens uitgehoord over alles wat er de laatste weken op de burcht van De Mepse gebeurd is. Ik schonk hem ter aanmoediging brandemoris in, omdat hij daar zijn eerstgeboorterecht zelfs voor verkoopt.”

„En wat zei hij?” vroeg Immes dringend.

„Haha, ik zie dat je nieuwsgierig wordt, boer,” lachte Foppo Pieters en keek met zijn stralende ogen naar het zoekende, bleke gezicht van Immes.

„Maak er alsjeblieft geen gekheid over,” smeekte Immes in alle ernst. „Wat ons te wachten staat, geeft ons reden genoeg, meer dan bezorgd te zijn. Wie zegt mij bijvoorbeeld dat jij niet eens aan de beurt komt.”

Nee maar, dat vond de oubollige waard een kolossale grap. Hij lachte schuddend en veegde zijn oogjes uit.

„Wat denk je, dat iemand mij verdenken zal van...? Allee, kijk eens hier!” Hij ging staan en schreeuwde met zijn luide stem een dertiental namen naar achteren en klapte daarbij in de handen. In minder dan een minuut was de gelagkamer gevuld met zijn vrouw en twaalf kinderen, waarop hij wees met een aartsvaderlijk gebaar, en nog altijd lachend zei hij: „Denk je, dat er een beter bewijs voor mijn onschuld te vinden is?”

Immes kon onmogelijk langer ernstig blijven en lachte met den waard mee, die met een paar grappen vrouw en kroost weer wegjoeg en naar de tapkast stapte om de kroezen opnieuw te vullen.

„Men kan met jou niet ernstig redeneren,” zei Immes glimlachend en hoofdschuddend, toen de waard hem een heildronk wijdde, maar hierin vergiste hij zich, want het gezicht van den waard verstrakte plotseling en hij liep naar de deur om uit te kijken, maar op de zonnige, stille weg niemand ziende, behalve een enkelen landarbeider die huistoe ging, kwam hij terug bij Immes en zei: „Je weet wel beter, boer, maar ik moest mezelf eerst even opvrolijken, na wat ik van dien vervloekten

bijsjager gehoord heb. Dat zat me nog dwars voor m'n hoofd als een visgraat voor de keel. Maar nou zal ik je dan krekt vertellen wat ik van de zaak afweet en dat is meer dan menig-een denkt. Ik weet dat vandaag of morgen gepakt zullen worden: Eysse Jans, Jan Jans, Gosen Hendriks en... laat 's kijken... Jan Braaker en Hans Engelberts. Pieter Nannes heeft me de lijst in vertrouwen getoond; zie, als ik er goed in kom, dan begin ik te malen en daarom moet ik van tijd tot tijd een opfrissertje hebben. Nog een pint bier?”

Immes bedankte, maar zich het zweet afwissend van ont-zetting vroeg hij: „Op welke gronden kan De Mepse in Gods-naam dan al die brave kerels laten inrekenen? Ik begrijp er geen steek van; dit is je reinste willekeur, dit is... dit is...”

De waard boog zich iets meer naar Immes over. „Ik weet wat je voelt, boer, ik heb het zelf gevoeld. Ik vroeg aan Nannes, hoe ze aan al die namen kwamen. Hij zei dat de gevangenen ze genoemd hadden, maar je begrijpt toch wel dat zoiets niet langs de natuurlijke weg gaat. Ik keek hem aan alsof ik hem een slimmen kerel vond en vroeg hoe ze het dan klaar speelden om die jongens te laten zeggen wat ze wilden. „Wel,” zei hij: „dat is heel eenvoudig. Wij slaan ze, tot hun de duivels aan beide einden uitvliegen!” Ik mag sterven, boer, als hij niet dezelfde woorden gebruikte, ik heb er geen enkel aan toe- of afgedaan.”

Immes legde zijn stok op de bank. Met zijn grote neusdoek veegde hij zijn voorhoofd af en mompelde: „Als ik het niet gedacht had.” Daarna stond hij op.

„Trek het je niet te erg aan, boer,” zei de waard. „'t Kan verkeren,” zei Breëro, weet je? Iedereen spreekt er van. Je moest eens weten, hoeveel burgers hier tegenwoordig komen. Ze denken hier allemaal een soort Sodom en Gomorra te vinden. En dan zijn ze nog boos op me, dat er net zulke brave lieden wonen als bij hen in de stad... Wat nou boer, ga je op stel en sprong weg? Moet je werkelijk mijn nieuwe brandemoris niet eens proeven?”

Immes schudde van neen en nam afscheid van den waard.

„Probeer de bijsjagers aan 't lijntje te houden,” zei hij. „'t Kan ons te pas komen wanneer we wat op de hoogte blijven met De Mepse's streken.”

„Laat dat maar aan mij over,” lachte de waard grimmig en keek Immes aan. In gedachten bleef hij staan turen over de weg, waarlangs de meidoorn volop bloeide en mompelde: „'t Is toch verdomme treurig, meer dan treurig!”

Asinga Immes keerde terug in Niekerk en dacht er over, Jan Pot een bezoek te brengen voor hij naar huis zou gaan, toen een oploop van mensen voor het huis van den keuterboer Jans Harm Braaker, een achtenswaardig man, hem van zijn voornemen afleidde. Hij was er getuige van hoe Jan Willems en Jan Engberts den geheel verbluftten boer tussen zich in namen en hoe buurlieden zijn huisvrouw tot kalmte trachtten te brengen, want zij schreeuwde als een waanzinnige en zou zich zeker de haren uit het hoofd getrokken hebben. Een teruggedrongen haat sprak uit de ogen en gebaren van de kleine schare en Jan Willems zei tegen zijn collega: „Waarom laten ze ons deze karweitjes 's nachts niet opknappen? De lieden kunnen ons nog wel stenigen op een goeie keer.” Maar Jan Engberts maakte zich daarover geen kopzorgen; hij hanteerde zijn roede zonder scrupules.

„Niemand schijnt meer veilig te zijn,” zei een stem aan Immes' oor en opkijkende zag deze den jongen dominee Metelerkamp van Zuidhorn naast zich staan, met bleek gezicht en ongeruste blik. „Dat kan toch zo niet langer voortgang vinden.”

Immes zuchtte en zei dankbaar te zijn, dat uit de mond van een predikant te vernemen, want hij had een paar uur geleden zijn vertrouwen in de kerk bijna verloren. Hij begon te vertellen van zijn bezoek aan Van Bijler, maar de predikant onderbrak hem met de woorden: „U moet mij niet kwalijk nemen, maar die arme vrouw heeft mij nodig. Ik zal u graag op de pastorie ontvangen. Er moet paal en perk gesteld worden aan deze onzinnige arrestaties. 't Is niet te geloven dat

de meeste mensen van deze streek zich schuldig gemaakt zouden hebben aan dit feit.”

De vrouw van Jan Braaker lag op de grond te gillen en te schokken. „Hij maakt hem dood, de antichrist!” riep zij aanhoudend en weerde de mensen die haar te hulp snelden van zich.

„Je hebt gelijk moeder, hij handelt als de antichrist,” zei de moedige pastor Metelerkamp, die onbevreesd knielde naast de arme vrouw, waar de duivel in gevaren scheen, „maar wij mogen God bidden ons daarvan te verlossen. Sta op moeder en denk aan je schapen van kinders.”

Immes vervolgde zijn weg in een gedrukte gemoedsstemming, zoals hij die in zijn leven nog niet gekend had. Bij de uitgang van het dorp, op de weg naar Briltel, werd hij aangehouden door de bestemoer van Tamme Jans. Het kleine, verkommerde vrouwtje, dat met haar omslagdoek en kromme stok een plaatjesheks geleeke, vroeg hem of hij den jongen ook gezien had. Hij was al veertien dagen van huis en zij wist niet waar hij uithing. Immes keek haar meewarig aan, wetende dat zij dit elke dag aan iederen voorbijganger vroeg en dat niemand haar een antwoord kon geven.

Maar de volgende dag, des morgens om zes uur, werd Tamme Jans, moegelopen en verrinneweerd, bij de Poelepoortenboge gezien, ten Oosten van de stad, door een zekeren doctor Luidolphi en den koetsier van Rudolf De Mepse. Hij had een zwerftocht gemaakt door Friesland, Holland en terug door de Noordelijke provincies, opgejaagd en nimmer veilig, overdag zich verbergend en 's nachts lopend of rijdend, naar het uitkwam. De koetsier van De Mepse zette hem na en greep hem bij Oosterhogebrug, na een wilde vlucht over landerijen en door boomgaarden. Men vond niets op hem dan een korst droog brood en een doorgerookt, stenen pijpje.

Midden Mei had De Mepse een dozijn jonge mannen als gevangenen in de koestal van het schathuis. De kelders van de burcht gebruikte hij wegens 't ongerief niet meer en over deze triest symbolieke verwisseling verheugde hij zich met boosaardige spot. In het rapport over de handelwijze en het voorkomen van zijn arrestanten schreef hij dat „de gevangenen wèl eten en drinken en goed groeien”. Hij merkte met vreugde, dat zijn daad beroering verwekte in het ganse land. Hoe verder af de lieden woonden, hoe gunstiger zij hem gezind waren, maar ook de stad Groningen betuigde hem haar adhaesie. Gisting bespeurde hij slechts onder de edelen van de Ommelanden, enkelen als de Heren van Nienoord en Stedum uitgezonderd, maar hij wist zich machtig in zijn rechterschap en volgde de eigen weg, bijgestaan door zijn trawanten Van Bijler, Alting en Froom, die ieder hun eigen motieven meenden te hebben om hem ter zijde te staan, maar in wezen naar zijn pijpen dansten. Arglistig had hij de weg uitgestippeld, die hij volgen moest, en het schamele hoopje mensen in zijn stal was slechts een inleiding op de vette buit, die spoedig zou volgen. Wat deerde het hem, dat een enkele als Jacob Roelofs gevlucht was. Hij zou hem laten opsporen en terugbrengen, zo goed als hij dien kleinen duivel, dat „extract van gruwelen”, Tamme Jans, had teruggebracht. Dat was een prettig ogenblik geweest. Wat had het kleine, lelijke ventje gescholden en gevloekt in een taal, zoals hij nauwelijks wist dat er bestond. De verwensingen hadden hem niet gestoken, hij had ze nauwelijks verstaan en was alleen benieuwd geweest, hoe lang het kereltje dat zou volhouden. Hij had moeten denken aan zijn kinderjaren, toen hij de meid in de keuken gadesloeg, wanneer zij palingen bereidde. Hoe intens had hij zich verwonderd over het langzame afsterven van de taaie beesten, die zelfs in stukken gesneden nog leefden. Dat beeld was hem voor ogen gekomen, toen hij zijn bijsjagers bevel gegeven had, het ventje te ranselen, want hij kon hem jammer

genoeg niet laten vierendelen. Het was volgens zijn verwachting gegaan en het beeld van de palingen in mootjes had zich mysterieus vermengd met dat van den schreeuwenden en langzaam murw geslagen jongen. Hij was opgestaan en wadend door de lucht, die gloeiend en zwaar scheen, had hij den jongen op de armen genomen als een pas gebaard kalf, dat nog in slijm en bloed ligt, en hem de stal ingedragen. Het grommen en sissen van de gebondenen kwam uit de diepte als het borrelen van teer. Licht en verheugd had hij daartussen en daarboven zijn last gedragen en bijna teder neergelegd op wat stro in een hoek. Het had hem opnieuw een moment opgeheven uit de knagende onvrede, het was een kleine post geweest op de creditzijde van zijn leven. Maar de grote afrekening zou komen, zou spoedig komen en hij kon stil staan, rechtop, alleen in zijn kamer en zijn wezen voelen als een spiraal, die hoger en witter werd en reikte tot in duizelende hoogte. Het hinderde niet, dat hij daarna moe en gebroken tot zichzelf kwam, als een morfijnist ontwaakte uit zijn bloed- en gelddromen, hij wachtte slechts op een sterkere prikkel.

Wanneer De Mepse uitreed op zijn paard, hetzij voor een rondrit, hetzij voor een bezoek aan een zijner weinige vrienden, dan scheen hij hoog en teruggetrokken de mensen voorbij te gaan, die zich haastten ter zijde van de weg met ontblote hoofden te wachten, maar innerlijk beleefde hij zo sterk zijn machtswellust, dat hij later, in de beslotenheid van zijn kamer teruggekomen, rilde en lachte.

Het gebeurde dat hij van een bezoek aan den Heer van Nienoord weerom kwam, waar hij zich een dag vertreden had, omdat de last van zijn zelfopgelegde taak hem plotseling te zwaar geworden was. Het was in de late namiddag en de hemel boven de zonnestrook in het Westen koepelde zich diep en groen. Het gras kleurde een tint bruiner dan overdag en het verspreide vee accentueerde de ruimte en rust van het land. Er was geen wind en de bomen geurden voor de nacht.

Op de weg naar Faan, niet ver van de burcht Bijma, liep

hem een boer tegemoet, langzaam en met het hoofd gebogen. De Mepse liet de lichte draf van zijn paard overgaan in parade-pas. De nerveus-hoogmoedige trek van zijn gezicht werd vastberadener, sluwer. De boer zag hem niet; hij wandelde daar zo rustig midden over de weg alsof hij gans alleen over zijn akkers liep. De Mepse hield zijn paard in en eerst op drie pas afstand bleef de boer staan, hief zijn hoofd naar hem op en week bedaard uit, maar vergat de muts af te nemen.

De beide mannen, De Mepse en Jan Pot, namen elkaar op en dachten beiden, maar geheel verschillend, aan dezelfde dingen. Een paar reigers vlogen terug naar de kolonie in het Hillebrandsbos achter de burcht. De hemel spande er groen en eindeloos boven.

De Mepse nam zijn rijzweep en wipte Jan Pot de muts van 't hoofd. Hij zweeg daarbij en haatte.

Er was niets deemoedigs in de houding van den boer, toen hij zwaar en met een rood hoofd de muts opraapte, het zand er af sloeg en hem kalm en nadrukkelijk weer op zijn hoofd zette. Er zijn ogenblikken in het leven, waarop een mens impulsief behoefte heeft roekeloos te doen. Jan Pot had zulk een ogenblik. Het gevoel dat hij nu toch verloren was, verstoutte hem tot deze daad.

„Zet die muts af en ga daar staan,” gebod De Mepse, kinderachtig geïrriteerd. Jan Pot keek naar hem op en bleef op dezelfde plek staan, met slaphangende armen en glimlachte.

„Daar moet ik om lachen,” zei hij.

De Mepse voelde de roes, de gevaarlijke zwarte roes naar zijn hoofd stijgen. Hij wist dat hij straks dezen man vermoorden zou, zo hij zich niet beheerste. Hij zwiepte luchtigjes met zijn rijzweep naar de dansende mugjes onder het neerhangende, roerloze lover. Deze brutale kerel zat hem overal en altijd dwars. Een half jaar geleden had hij hem laten beboeten voor het uitzetten van strikken op zijn bezittingen. Er was niets bewezen, maar hij veroordeelde den man tot een flinke geldboete. De kerel was op de burcht gekomen en had hem honend het geld voor de voeten geworpen.

Dacht ook Jan Pot hieraan, toen hij met die drieste grijs om zijn lippen bleef staan kijken naar den verbolgen burchtheer op zijn hoge paard?

De Mepse kon die botte lach niet langer verdragen en boog zich naar Jan Pot over. „Weet je wat jij verdient?” zei hij.

Jan Pot bleef hem zwijgend, glimlachend aankijken.

De Mepse sloeg zijn zweep uit en trof den boer recht in 't gezicht. De huid barstte paars open, lippen en neus zwollen op, maar er kwam geen zucht van pijn of verrassing.

„Dat is de voorlopige streep door de rekening,” zei De Mepse, die met moeite het trillen van zijn hand beheerste.

„Lafaard!” zei Jan Pot roekeloos en voelde zich onpasselijk worden achter de brand van zijn gezicht.

De Mepse gaf zijn paard wreed de sporen. Het dier steigerde en schoot vooruit. Een wolk van stof krulde tot de boomkruinen omhoog. Jan Pot volgde de stofzuil met de ogen en ontdekte een kleine heldere ster aan de hemel, een ver punt van stralende rust, dat hem plotseling eenzaam en verdrietig maakte. De moed waarmee hij dit afschuwelijke ogenblik doorstaan had, sloeg om in angst. Hij tastte naar zijn gezicht en voelde de stekende, natte wonde. Hij keerde zich om en liep de weg terug naar huis, aarzelend eerst, maar langzaam aan sneller. De natuur achter hem begon te leven en zat vol gefluisterde dreigementen en verzuchtingen. Onzichtbare armen strekten zich naar hem uit. De dampen boven de sloten werden kwaadwillige witte wijven. Sneller, struikelend sneller liep hij, als een angstig kind, dat door een klein geluid op de vlucht gejaagd is. Hij schold zichzelf kinderachtig, maar het angstgevoel maakte hem bezeten. Huiverend rende hij ten laatste het erf op van zijn woning en voelde zijn gezicht sponsachtig, brandend en nat. Hij vergat zijn klompen uit te doen en tuimelde naar binnen.

Uit het duister schoof troostend zijn vrouw naar hem toe.

De eerstvolgende dagen liet De Mepse nog vier gewaande overtreders arresteren. Men sprak er heimelijk schande van, want drie waren nog kinderen. Claas Sipkes, een diaconiekind van

veertien, kon toch waarachtig niet aansprakelijk gesteld worden voor wat de Liplander hem misschien geleerd had en Thomas Jacobs, een zachtaardigen Mennoniet van zestien jaar, trof in geen enkel opzicht enige blaam. De derde die gepakt werd, was Jan Idzes, die er achter gekomen was, dat hij op de lijst stond en naar Ulrum vluchtte, waar men hem na veel tegenstand vatten kon. De Mepse zei, toen hij het hoorde: „Al is de leugen nog zo snel, de waarheid achterhaalt haar wel,” en met die waarheid bedoelde hij ongetwijfeld zichzelf. De vierde, die 's nachts uit zijn bed gelicht werd omdat men anders te veel opzien verwachtte, was de dertigjarige Jan Jacobs van Dunderen. Deze voortgaande arrestaties sloegen de bevolking met schrik. De dorpen waren overdag als uitgestorven. Men dorst nauwelijks met elkander spreken uit vrees voor verraad en de winkeliers sloten een groot gedeelte van de dag hun neringen. Alleen in de avond, onder de schut van schemer en boomkruinen, werd over de verschrikkelijke feiten gesproken. Het was of de engel des verderfs de huizen der veroordeelden aanraakte en lid na lid van de bevolking wegnam. Er krioelden meer zwervers en ventjagers door de streek dan ooit te voren. Zij waren de nieuwsdragers en vertelden dat men in het hele gewest en in het ganse land verwikkeling en afloop van het proces met spanning volgde. Over de wreedheden, die in het huis Bijma met de gevangenen gepleegd werden, durfde men slechts vragenderwijs, schuchter te spreken, maar het medelijden met de verslagen achtergeblevenen was algemeen, zo niet openlijk.

De moeder van Jan Beerents wist met slimme vrijpostigheid tot de stal, waar haar jongen onder de gevangenen lag, door te dringen. Ze geloofde misschien nog — maar wellicht was er ook opgezweept angst bij — aan de schuld van haar zoon en maakte hem luide verwijten. De andere gevangenen evenwel getuigden van zijn onschuld en verzekerden haar, dat zij allen onschuldig waren, maar dat er een boze geest in De Mepse gevaren was. Zij verklaarden briefjes te ontvangen, vóór de aanvang van elk verhoor, waarop de namen geschreven waren

van de verdachten, die zij aldus gedwongen moesten aanklagen. Toen de vrouw dit hoorde, hilde zij en wilde, ontsteld, haar zoon meenemen, zodat de bijsjagers haar met geweld moesten verwijderen.

De schoonmoeder van Jan Harms kwam fris ondergoed brengen en zij kreeg bebloede kleren mee terug, die overtuigender spraken dan vele geruchten. Zij liep er dreigend en klagend mee het dorp rond van den een naar den ander en zei dat haar dochter ziek lag van ellende. Zij stond een half uur aaneen voor de pastorie van Van Bijler te schreeuwen en te dwingen, omdat hij 's Zondags in de kerk God dankte voor Diens voorlichting bij De Mepse's moeilijke arbeid en voor de wijze waarop Hij de gemeente verlost van haar schande.

Toen het aantal gevangenen steeds toenam, waren drie bijsjagers niet meer voldoende voor de bewaking en daarom besloot De Mepse krachtens een of ander duister artikel van het Ommelander Landrecht, wakers te pressen uit de mannelijke bevolking van zijn jurisdictie. Zo nam schier de gehele bevolking deel aan het monsterproces en daar het een jaar was van grote vruchtbaarheid, werkte dit zeer nadelig op de welvaart van de streek.

Onder de eerste van deze bewakers, die gedwongen waren vier en twintig uur achtereen de gevangenen te bewaken, bevond zich de landarbeider Gerrit Freeriks. Zonder vermoeden van wat hem te wachten stond, begaf hij zich des avonds na de vesper naar de burcht, maar daar gekomen, grepen de bijsjagers hem aan en sleurden hem voor den grietman, waar hij zich, geheel overstuur, zwaar beschuldigde en op de meest vernederende manier smeekte om genade.

In de nacht die daarop volgde, was er het gedempt gerucht langs de wegen van zachtjes aangezette paarden en knerpande wagenwielen. Velen die zich bedreigd voelden, zochten een tijdig heenkomen naar familie in Friesland en Holland.

Maar Jan Pot bleef. Hij zwichtte niet voor het dringen van zijn vrouw, noch voor het smeken van zijn kinderen. Hij voelde

zich onschuldig en in boerentrots weigerde hij als een schuldige te vluchten. Liever zou hij de dood ingaan, zei hij. De bloedige striem op zijn gezicht was genezende, maar telkens wanneer hij in een spiegel keek, schoot de woede in hem op en in zulke ogenblikken zorgde zijn vrouw dicht bij hem te zijn en zijn opgewondenheid te kalmeren. De angst en onrust die zij uitstond om der wille van haar trouwen, maar overmoedigen man, bracht ze over in haar gebed. Als er hier iemand helpen kon, dan God alleen. De nachten waren het ergste nog, want, nimmer zonder onbestemde geluiden, verborgen zij altijd dreigende gevaren. Zij liet den waakhond los rondlopen over het erf en zijn geblijf begeleidde vast haar toegespitste aandacht. Zij zat bij 't minste verdachte geluid rechtop en voelde naar haar man, die voorwendde te slapen aan haar zijde. Het waren dagen en nachten boordevol vrees en onrust. Wanneer Jan Pot uit was in het veld, zat zij werkeloos neer en huilde langer achtereen, dan zij gedacht had dat een mens zou kunnen huilen en zij was niet eerder gerust, dan wanneer zij de langzame, nadrukkelijke stap van haar man hoorde aan de deur van het binhuis.

En de maand Mei was stralender dan in jaren het geval was geweest. De pere- en appelbomen wiegden hun grijze en roze bloesems in de zoete wind en de klaver geurde zo sterk over de velden, dat men soms de ogen moest sluiten van verrukking.

Op een der laatste dagen van de maand kwam Immes in de vroege morgen bij Jan Pot binnenlopen. Hij nodigde hem uit voor een bijeenkomst ten huize van den rekenmeester Bennema, die het initiatief voor een verzoekschrift aan den Stadhouder had genomen en tevens de Hoofdmannenkamer van Groningen zou trachten over te halen om ten gunste van de gevangenen op te treden en in elk geval het schromelijk misbruik van de pijnbank tegen te gaan.

Jan Pot beloofde te komen. Men had het avonduur gekozen, om de zaak geheim te houden. Diep in de nacht kwam Jan Pot van Noordhorn terug. Het was een vredige, verkwikkende wandeling, want de nacht was licht van de maan: alle kleur was glans geworden, alle substantie doorschijnend.

De opwindung van de avond met zijn gesprekken verzachtte tot een vroom willen en hopen. Alles zou weer goed worden. De donkere reuzenschaduw van den burchtheer zou opgeheven en de druk van zijn gierige hand verlicht worden. Jan Pot voelde zich sterk en bereid, toen hij de deur van zijn huis opende. Dan stokte hij en keek hulpeloos achter zich, waar de hond mocht zijn; die was weg. Op de tafel brandde een lantaarn. Aan weerskanten daarvan stonden de bijsjagers Pieter Nannes en Jan Engberts. Op een stoel in de hoek bij de haard hing, meer dan zij zat, half bewusteloos naar het scheen, zijn vrouw.

„Wat is er?” vroeg Jan Pot, die de wereld om zich heen voelde instorten.

„Dat zal je wel duidelijk zijn, dunkt mij,” zei Jan Engberts en legde hem een hand op zijn schouder.

Jan Pot keek van den een naar den ander en ten slotte naar zijn vrouw. Hij schudde zijn hoofd alsof hij iets onbegrijpelijk vond en deed een stap vooruit. Met zijn vuist maaide hij de lantaarn van de tafel en kreunde als een dier. Een wild gevecht volgde, maar de wedman en Jan Willems kwamen hun collega's te hulp. Gebroken en versuft liet Jan Pot zich ten slotte naar de burcht brengen. Zijn van te voren bruut neergetrapte hond rolde zich zwak kermend op zij en lekte met de tong het spoor van zijn meester.

Asinga Immes vernam met schrik en ontroering, evenals de meerderheid der bevolking, het bericht van de gevangenneming van Jan Pot. Zo iets, dan moest dit feit wel een overtuigend bewijs zijn van De Mepse's willekeur en drijfverij. Hij begaf zich onmiddellijk naar dominee Metelerkamp en Bennema. Geen van beiden geloofde dat De Mepse nog verder zou durven gaan en zijn hand uitstrekken naar de voornaamste ingezetenen, maar wanneer Immes waarde hechtte aan de waarschuwing van Pieter Nannes, dan deed hij verstandig, uit te wijken naar Holland, al was het alleen voor het welzijn van zijn gezin. Gosen Hendriks en Eysse Jans hadden zich onder de bescherming van den Heer Willem Lewe gesteld en deze weigerde hun uitlevering. Immes begreep dat zijn beurt thans gekomen was en besloot, hoewel in onmacht en spijt, voorlopig aan zijn eigen veiligheid te denken. Geboortig uit Holland, kon hij daar ten allen tijde zijn intrek nemen op een van zijn pachthoeven. Maar allereerst zou hij naar Groningen gaan, om enkele zaken te regelen.

„Er kan mij niets gebeuren, moeder,” zei hij geruststellend tot zijn vrouw, „en over een week zijn we helemaal veilig.”

De trekschuit bracht hem naar de stad en door zijn besluit in een grotere gemoedsrust dan hij de laatste weken gekend had, wikkeldde hij zijn zaken af. Na het noenmaal besloot hij naar Zuidhorn terug te wandelen, omdat het weer vast en zonnig was. Voordat hij de tocht aanvaardde, besloot hij zich te versterken met een kop koffie in herberg „De Zwaan”, even buiten de Der Apoort. Er heerste daar een betrekkelijke drukte van vrachtschippers en slepers in de gelagkamer en Immes groette hier en daar een bekende, terwijl hij doorstapte naar een lege bank nevens de schouw. De waard kreeg hem aanstonds in 't vizier en riep hem een vrolijk goedendag toe, over 't geroezemoes der aanwezigen heen. Immes wachtte op hetgeen hij besteld had en keek dromerig naar de enkele bekende en vele

onbekende gezichten om hem heen. Zijn aandacht werd gescherpt, toen hij vernam dat de gesprekken liepen over De Mepse en Faan. Er waren zovele meningen als mensen, maar Immes voelde zich niet geroepen tussenbeiden te komen met de zijne.

Een man met een slappe, breedgerande hoed op het hoofd en een afgedragen predikantenmantel om de schrale schouders had zich verwijderd, zodra hij Immes over de drempel had zien stappen; dat was echter niemand opgevallen, want er kwamen en gingen voortdurend mensen. De herbergier had het ook niet gezien, want het zou zijn argwaan zeker gewekt hebben. Nu begon hij een gesprek met Immes, van tijd tot tijd onderbroken door het uitvoeren van een bestelling.

„Ik vertrek overmorgen naar Holland,” deelde Immes den waard, dien hij goed kende en vertrouwde, mee. Die knikte en verzekerde dat het hem zou spijten, want hoewel Immes niet onmatig was, had hij een geregelden en correcten klant aan hem op de veemarktdagen.

„Wel, daar roepen ze mij nou al een keer of drie, zonder dat ik er acht op sla,” zei de waard, die juist bezig was zijn mening ten beste te geven over den advocaat Froon, die zeer ongunstig bekend stond in Groningen. „Ik zeg maar, als de hoge heren met zoéén beginnen, dan is er een luchtje aan de zaak,” riep hij, naar de tapkast gaande, over zijn schouder Immes toe.

Immes knikte en maakte zich gereed heen te gaan. Hij wachtte tot de waard gelegenheid had om af te rekenen en vertrok, hier en daar vriendelijk een groet beantwoordend. Bij de deur wenste de waard hem nog een „goeie voyage”.

„Dank je,” zei Immes en stond buiten in de frisse lucht. De hemel was van een kleurloze, tintelende diepte, nu de zon in het zenith hem geheel beheerste, en de vele wimpels van de boten in het Hoendiep bewogen levendig als een vlucht duiven. Het groenland strekte zich trillend rechts van hem uit. Toen bemerkte hij plotseling de geopende koets, die voor het stenen straatje, dat naar de deur leidde, wachtte, en de drie mannen, die ongeduldig en nors naast hem stonden.

„Stap maar in,” wees de verklikker met zijn slappe hoed en afgedragen mantel.

Immes kon geen woord uitbrengen, noch vond hij de macht te gehoorzamen. Verlamming maakte al zijn leden krachteloos.

„Ziehier, een bevel van den schout,” zei de lange en duwde hem een papier onder de neus.

Twee boeren kwamen naar buiten en bleven staan kijken.

„Maak wat haast,” drong de man aan, „we hebben geen uur de tijd.”

Immes vond zijn zelfbeheersing terug, hij draaide zich om en schreeuwde: „helpt . . . burgers, vrienden helpt!”

Een der rakkers stompte hem in de rug, zodat hij, snakkend naar adem, voorover tuimelde, maar de twee anderen vingen hem op en duwden hem de schommelende koets in. Het volk drong de taveerne uit; men riep opgewonden door elkaar, maar de koets rolde weg in de richting van de Stadsgeweldige.

„Wie had kunnen denken, dat hij een boosdoener was?” zei een der gasten hoofdschuddend.

„Hou je stil en stap anders op,” beet de waard, die zijn handen aan een doek afdroogde, hem toe en zei tegen een ander met deernis en verwondering: „En dan te denken dat ik hem een goeie reis wenste.”

Zo de arrestatie van Jan Pot opzien had verwekt, de gevangenneming van Asinga Immes, die nog dezelfde dag naar Faan werd getransporteerd, bracht een ontroering teweeg, die De Mepse er toe dreef, krasse maatregelen te nemen. Hij verzocht burgemeesters en schepenen van de stad Groningen hem een aantal regeringssoldaten te sturen, die hij zou laten inkwartieren naar behoren.

Toen Van Bijler het bericht hoorde, schoof hij zijn bijbel ter zijde en zuchtte van verlichting. Hij was blij van den man, wiens verschijning hem altijd gehinderd had, verlost te zijn.

Maar zij, die tot nog toe De Mepse's streven hadden goedgekeurd, werden nu verontwaardigd. Immes bleek algemeen bemind te zijn. Zijn kinderlijke, pretentieloze manier van helpen,

zijn blijmoedige geest, al de goede gaven van zijn onzelfzuchtig hart kwamen plotseling in het helderste licht te staan. Het ontbrak zijn vrouw en dochter niet aan troost en meeleven.

Bennema en pastor Metelerkamp waren meer dan verontwaardigd en lieten zich zo spoedig mogelijk aandienen bij Maurits Clant van Hanckema. De trotse, maar strikt rechtvaardige burchtheer stond hen te woord en hoewel hij aanvankelijk niet beloven wilde zich in de aangelegenheden van zijn neef te mengen, de kwestie werd anders, toen Bennema hem kon overtuigen dat zijn eigen leven gevaar liep en ten slotte sloot hij zich bij hen aan, daartoe overgehaald door zijn zuster Ada. Zij kwamen overeen de hulp in te roepen van de Ommelander edelen en het advies in te winnen van Dr Van Venhuizen, een betrouwbaar en rechtschapen jurist te Groningen.

Toen De Mepse dit bericht uit zijdelingse bron vernam, lachte hij met de kalme zekerheid van den jager, die weet dat het wild hem niet meer kan ontkomen. „Laat ze maar spartelen, de goudvisjes,” zei hij tegen zijn spiegelbeeld. „Het net wordt langzaam maar zeker toegehaald.”

Hij zat voor een der ramen van zijn bibliotheek en keek in de schemerende avond uit over zijn goed onderhouden hof. De jasmijnlaan bloeide met zijn geurende melkweg van duizenden bloemesterren en de rozestruiken werden broeiende plekken tegen het lichtere groen van de vlier. Hoe beklemmend en vreemd waren hem de schoonheid en vrede van zijn eigen tuin; het maakte hem onrustig en onzeker. Hij haatte vertedering in elke vormomming waarin zij tot hem kwam. Zij dreigde aan het einde van elke weg en het leek hem onmogelijk haar in 't lange lest te ontlopen. Hij wendde zijn hoofd af van het raam en keek in de kamer rond. De oude boeken stonden langs de wanden in 't gelid. Zij draaiden hem alle hun ruggen toe, gehoorzaam, maar gesloten. En hij wist plotseling niet meer of hij de mensen haatte of liefhad, want zij allen stonden naar hem toegekeerd, argwanend met de ruggen, juist als deze boeken, gehoorzaam, maar gesloten. Hoe eenzaam was een

mens. De tederheid dreigde in hem los te raken, hij mompelde de naam van de enige vrouw, die hem misschien had kunnen redden van zichzelf: Ada. Hij sprak de naam enkele keren half-luid achtereen, maar het was een klank, die niet meer gedekt werd door een levende inhoud. Het was een droombeeld, waar men doorheen sloeg in het niets. Hij zei „Suzanna” en ’t was of hij de naam van een vreemde plant spelde, hij voelde zich niet bewogen, nauwelijks beroerd. Hij liep de kamer op en neer en zocht naar een uitweg voor zijn benauwd geworden ziel. Hij wilde de naam Dieuwertje uitspreken, om haar nabijheid te ervaren, maar hij durfde niet, want dan riep hij de begeerte op. Hij zweeg en voelde het zweet aan alle kanten uitbreken en liep gejaagder op en neer, als een luipaard in zijn kooi, heen en weer, heen en weer, tot hij hijgend bij de tafel bleef staan met verwilderde ogen en de handen zwaar liggend op het blad. ’t Was hem als zou de deur zo meteen open gaan en iemand binnenlaten, die hem zocht te worgen. Er was de onzichtbare aanwezigheid van iets vreselijks in de kamer, misschien in de hoeken, misschien vlak achter hem, dat meebewoog, elk van zijn bewegingen nauwkeurig navolgde. Hij boog het hoofd, trok het in de schouders en wachtte in doodsangst, zo lang tot hij slap werd en met de ogen dicht, neerzakte op de grond.

„Ga weg, ga weg,” kreunde hij, „ik heb niets gedaan. Ik ben eenzaam, dat is mijn schuld toch niet. Er is God noch mens die iets om mij geeft.”

Buiten brak een schelle kreet de stilte. In doodsangst trok hij zich op aan de tafel en wankelde naar het raam. Het was niets bijzonders. Misschien een rat, die door een roofvogel gegrepen werd. De wind lispelde in de struiken. Rudolf opende het raam en boog zich naar buiten. Diep ademde hij de koele geurige lucht in. Hij maakte zijn kraag los aan de hals en woelde met zijn handen door het bedauwde klimop. Langzaam aan werd hij weer zichzelf. Hij keek naar de kalme lucht met enkele wit stralende sterren en naar het grint dat glinsterde als de schubben van een vis. Dood en eeuwigheid waren ver, God was vaag en verborgen. Hij draaide zich met een ruk om, de kamer was

leeg en de boekenruggen stoffig en nietszeggend. Hij grijsde om zijn eigen angst en stapte naar buiten; een minuut later stond hij voor de staldeur. De bijsjager en de bewaker uit het dorp veerden op uit hun dommel en stonden stram.

„Maak de deur open en geef mij een lantaarn,” zei De Mepse en aan zijn bevel werd zo gauw mogelijk voldaan.

Geheel alleen betrad hij de plaats waar zijn gevangenen lagen. Door de halfronde raampjes drong het laatste licht niet meer naar binnen, maar het schijnsel van de lantaarn viel over de figuren op het stro. Er hing een flauwe lucht van medicamenten. Het schijnsel gleed over de slachtoffers, stuk voor stuk. De meesten bewogen zich onrustig, een enkele kreunde, de Liplander zag het eerst wie daar tot hen kwam. Hij gromde als een gesarde hond, maar De Mepse hief onbevreesd de lantaarn, zodat hun beider gezichten beschenen werden en keek hem zo lang aan, tot hij het hoofd afwendde. Tamme Jans spuwde naar hem, maar De Mepse negeerde het. Zwigend liep hij door de stal, waar de onrust toenam, tot hij bleef staan voor Asinga Immes. De uitgeputte boer lag op zijn rug en in zijn wit gezicht stonden de ogen rood ontstoken en zijn haar was wanordelijk en grauw. Hij was oud geworden in een paar dagen.

„Ga rechtop zitten,” beval De Mepse kort.

Immes bleef bewegingloos liggen en slikte alleen maar zijn speeksel door, in lijdelijk verweer.

„Ga rechtop zitten,” herhaalde De Mepse langzamer en dreigend en sloeg naar den weerloze met zijn degenschede.

„Ach, wat heeft het voor zin,” fluisterde Immes; alleen zijn lippen bewogen, zijn hoofd met de starende ogen bleef roerloos.

De Mepse zette de lantaarn op de voederbak en greep met zijn vuist Immes bij de keel, hem dus dwingende rechtop te gaan zitten, in ongemakkelijke houding met de gebonden handen en voeten.

In de stal werd het stil; er hing een sfeer van gespannen aandacht.

De Mepse bracht zijn gezicht vlak bij dat van Immes, die hem vermoeid, bijna wezenloos aankeek en begon te trillen. Een

paar tellen duurde dat en Immes klappertandde. In zijn hoek begon Hendrik Cornelis te snikken.

Jan Pot, die dichterbij lag, richtte zich op op zijn ellebogen en schold: „Begin je weer, satan?”

Rudolf de Mepse veinsde het niet te horen; hij opende zijn mond en begon met befloerste stem Immes aan te spreken.

„Zo, dus jij bent bemind bij de mensen. Je kunt niets verkeerd doen, hè? Ze lachen tegen je en groeten je en spreken van dien besten, braven Immes. Is 't niet zo? En wat doen ze met mij? Ze haten mij toch nietwaar? Omdat ik niet pluimstrijken kan... Maar we willen allebei 't zelfde, jij en ik. Nu houd ik je hier, totdat je bekend hebt en dan zul je sterven. En al de mensen zullen om je schreien en naar je kijken en voor je bidden. Maar dat zal je niet helpen, want ik ben machtiger, hoor je, ik ben machtiger dan jij... eigengereide... sodomiet!”

Immes keek hem aan met niet begrijpende ogen en zijn tong voelde te dik om te spreken.

„Je wilt niet bekennen,” vervolgde De Mepse, „maar sterven zal je toch, ellendige koedrijver.”

Plotseling schreeuwde Immes, zodat De Mepse zijns ondanks even schrok en terugweek: „Ik heb niets gedaan, wat wil je toch van ons! 't Komt allemaal van die vervloekte landdagen, maar God zal je er voor straffen. Je zult nog eens meer pijn lijden dan wij samen!”

Hij stokte en bleef liggen op zijn rug, het hoofd iets op zij en verstikt in snikken die zijn hele lichaam verwrongen.

De Mepse kwam overeind en lachte zachtjes.

„Wat weet jij van pijn af,” zei hij, „je weet niet wat het is. Iedereen houdt van je, ellendeling. Je moest in mijn schoenen staan. Dan zou je over pijn mogen praten. Eenzaam zijn, dat is pijn lijden, weet je.”

Hij knielde opnieuw en boog zich over Immes heen. Met de beide handen sloeg hij hem links en rechts in 't gezicht, tot zijn handen heet waren en nat van Immes' tranen. Verderop in de stal begon men te schelden. Hooghartig stond hij op, recht op te midden van de vreselijkste verwensingen. Schreeuw maar,

dacht hij; vervloek mij maar, en ervoer het als een indringend genot. Dan nam hij de lantaarn en ging glimlachend heen. Tegen de bijsjagers zei hij: „Zorg dat ze zich rustig houden daarbinnen.”

Hij liep de tuin in. Van achter een vlierstruik kwam Dieuwertje naar hem toe. Ze greep zijn arm. „Ga niet weer alleen naar binnen,” smeekte ze. „Ze vermoorden je nog.” Hij keek haar aan, of ze een vreemde was en duwde haar weg met de woorden: „Hou jij je er buiten, anders laat ik je net zo zeker vastleggen in de stal.”

Nadenkend liep hij verder en bleef staan voor de brede sloot, die de tuin van het weiland scheidde. Nevelsluiers lagen over veld en bos. De maan stond in haar eerste kwartier, als een gouden penseelstreek, en een nachtegaal begon zijn lied in het beukenbosje.

Dominee Van Bijler bezocht de gevangenen, vergezeld van den bijsjager Jan Engberts. Hij droeg in de rechterhand een kleine bijbel en met de linker- hield hij de ronde predikantshoed vast. Hij keek zeer ernstig, zich bewust van het gewicht van zijn taak, de gevangenen tot inkeer en berouw te brengen. Hij had doorgedreven, in volkomen overeenstemming met De Mepse's wil overigens, dat geen enkele ambtsbroeder dit werk met hem zou mogen delen. Zijn deelneming was even theatraal en theoretisch als zijn vermaning; zijn gezicht met de week gebogen lijn van de mond verried zijn zelfgenoegzaamheid en zijn onbestemde oogopslag schonk niemand vertrouwen of hoop. Misschien is het niet helemaal onmogelijk te geloven aan zijn goede trouw, hoe zelfzuchtig en bekrompen die ook geweest mag zijn. Zijn boeken stellen hem ons voor als een geletterd, fanatiek moralist en als zodanig kan hij zijn eigen tekortkomingen en diepere motieven van geld- en eerzucht gevoeglijk secundair geacht hebben. Dit neemt niet weg dat zijn komst elke morgen voor de gevangenen een beproeving was. Hoe konden zij troost putten uit het evangelie, wanneer het in zulk een weerzinwekkende vorm tot hen kwam? Hoe konden al die onschuldige

mannen zich de beledigingen laten welgevalen, die hun op zo huichelachtige wijze werden aangedaan? De ernstigen onder hen negeerden hem en keken hem voorbij. De Liplander bespote hem, hij parodieerde zijn zalvende stem en maakte hem belachelijk naar zijn vermogen. Henrik Leeuwes bekende steeds opnieuw en steeds fantastischer zijn schuld en smeekte om zijn voorspraak bij De Mepse. Hij had het nog altijd over de koeien, waar hij mee naar Holland moest, en over zijn vader die op De Mepse gestemd had. Tamme Jans trapte naar hem en spuwde al de vuiligheden uit waarover hij beschikte. Hans Engelberts, een mulderszoon, vervloekte hem en zei: „Ik ben even onschuldig aan sodomie als gij, dominee.” Waarop Van Bijler zijn waardigheid vergat en driftig den bijsjager toeriep: „Sla er op, Jan!”

Zo werden de bezoeken van dezen predikant een aanfluiting voor de kerk en een ergernis voor de arme kerels, die niets zozeer behoefden als de rechtvaardige vertroosting van het evangelie. Zij verzochten om de toelating van dominee Metelerkamp, maar dat werd geweigerd, tegen alle regelen van menselijkheid in, want den laaghartigsten moordenaar werd nimmer de troost van zijn eigen godsdienst onthouden. De Mepse vond naar buiten voor elk van zijn daden een passende en naar de schijn gerechtvaardigde leugen, terwijl dominee Van Bijler preekte en verdoemde dat het een aard had.

VIII

Eind Juni was het aantal gevangenen gestegen tot tweeëntwintig. Bennema en Maurtis Clant van Hanckema begonnen eerst toen de toestand recht donker in te zien. Ongetwijfeld zou de beurt spoedig aan hen komen en zij stelden zich onder bescherming van het stadsbestuur. Maar De Mepse lachte daarom. Hij wist dat de stad niet zou treden in privilegiën van den natuurlijken grietman, maar om de schijn van rechtvaardigheid te verhogen, stelde hij vier radenadviseurs aan, van wie slechts drie de vervalste processtukken onderzochten en in orde bevonden. Deze drie mannen waren Prof. Rotgers, de taalman Reichle en Dr. Albert Homa, die De Mepse gaarne een dienst bewezen voor een beurs met gouden ridders. Dat de gevangenen allen landdagscomparanten van De Mepse waren of vermogenden, ontging hun volgens afspraak. Op deze wijze werd de Hoofdmannenkamer buiten de netelige zaak gehouden en die wenste niets liever dan dat.

De Mepse kon verder gaan met zijn volkomen onzinnige, wrede verhoren. En niemand die de moed vond hem openlijk te keren, want hij had alle troeven in handen. Er ging geen dag voorbij, zonder dat het geschreeuw van gemartelden uit het brouwhuis, dat zoveel mogelijk door iedereen gemeden werd, tot de weg doorklonk. De beklagden, die op de pijnbank bekentenissen aflegden en alle gewenste personen aanklaagden, herriepen hun woorden een dag daarna. De kwellingen die zij moesten verduren, werden steeds geraffineerder en duivelser. Het gebeurde dat De Mepse geslepen spijkers liet slaan onder de nagels van Immes tenen, dat hij Jan Pot de oogleden liet afsnijden en Hans Engelberts met een houten zaag over de schenen zaagde. Immes kon de pijn 't minst verdragen. Sidderend liet hij zich het brouwhuis binnen brengen en terwijl hij op de eerste vragen bleef zwijgen, werd hij bleek en viel flauw, zodra men hem de bovenkleren uittrok en liet geselen. Maar

De Mepse kende wel middeltjes om hem bij te brengen en ondervroeg den ongelukkige tot hij Clant en Bennema beschuldigde, gillende dat hij bang was, doodsbang en geen pijn kon verdragen.

Sicco Arents bleef zwijgen, evenals Jan Pot. Zij kreunden slechts en kronkelden zich en vervloekten De Mepse en zijn mederechters, maar noemden geen enkele naam. Met lofwaardige moed bleven zij volharden in hun lijdelijk verzet.

De Liplander lachte, hees en krankzinnig, bekende ten slotte met schuim op de mond en Tamme Jans spuwde en trapte woest in 't rond.

Eenmaal gebeurde het dat Pieter Nannes Immes een dracht slagen moest toedienen met zijn stok, maar dit niet stijf genoeg deed naar de zin van De Mepse, die zei: „Laat het over aan Jan Engberts.” Een andere keer viel het voor, dat Jan Pot de duimschroeven werden aangedaan, zo lang tot Alting opstond en naar buiten ging, omdat hij er onpasselijk van werd.

De chirurg en zijn assistent konden de wonden niet meer afdoende reinigen en verbinden en daarom hing er in de stal een verpestende lucht van etter en bloed.

Onder de soldaten waren er, die openlijk schande spraken van de mensonterende behandelingen, die de arrestanten moesten verduren, maar zij vermochten weinig om het lijden te verzachten, zomin als de gepreste bewakers uit de dorpen rondom, want op ieder woord dat een van hen met een gevangene wisselde, stond een boete van een schelling, op het tweede woord het dubbele bedrag, enzovoorts. Toch gelukte het een zekeren Reynder Willems met Immes te fluisteren, terwijl hij hem te drinken gaf. Daardoor bleef de buitenwereld niet geheel onkundig van de dingen, die op Bijma plaats vonden. Maar er was nog een weg waarlangs de gevangenen het contact met hun familieleden konden handhaven. Het was geoorloofd schoon ondergoed naar de burcht te brengen en daarin verstopt vonden de eigenaars potloodjes en stukjes papier, waarop zij zo goed en zo kwaad als 't ging, meestal op de tast, in 't donker van de nacht, enkele regels neerschreven. Deze briefjes die later als

bewijsmateriaal tegen De Mepse werden aangevoerd in schotschrift en aanklacht, vermochten helaas niets uit te werken, want ook daarom lachte de grietman en noemde ze waardeloos en verzonnen.

Mindelt Jans Roll, de kleermaker, adresseerde twee briefjes aan Bennema en een aan Clant en Bennema samen. In hun eenvoud en uit de doodsnood waarin zij geschreven zijn, spreken zij nog na twee eeuwen regelrecht tot het hart en zijn de beste getuigen voor de onschuld van den steller.

Het eerste luidde: Och, mijn lieve rekenmeester, gij zult zeker wel begrijpen, dat alles wat ik beleden heb, alleen door zware slagen geschied is, maar ik heb mijn leven zulke afgrijpseligheden niet gezien, net zo min als gij, rekenmeester, en laat uw pastor het ook eens lezen, dan kan dominee ook zien hoe het hier toegaat.

Het tweede luidde: Zeer waarde rekenmeester. Och dat gij het wist, hoe wij daar getrakteerd worden, gij zoudt u hartelijk bedroeven over zulk een nare staat als wij hier moeten wezen. Och wat is het onnozel dat de heren zelf niet res onderstaan; och wat zijn wij onnozel daaraan, zo het zo blijve. Nog is het niet goed dat wij van den rechter getrakteerd worden, maar de pastor Van Bijler gunt ons ook al te gaar te vervloeken. Onze Jan Wever is ook al van sodomie beschuldigd, dat is al door slagen geschied en zij willen van mij hebben dat ik u zal beschuldigen, maar ik heb het nog niet gedaan en over Klaas Mulder, daar slagen zij ons tijds ook al over.

Het derde luidde: Zeer waarde heren, Al wat ik bekend heb, is met slagen geschied. Ik wou graag dat gij kondet krijgen dat wij zelve voor de heren kwamen en dat zij zelve onderzochten, hoe wij hier mishandeld zijn; ik ben van twee bijsjagers en den wedman geslagen en Froon wou mij ook nog een slag geven, hij wou ook nog de degen trekken, maar dat heeft hij op mijn smeken gelaten, hij sprak als

de duivel en al wat vreselijk is, moet ik zeggen. Zo is het mij gegaan, want ik ben even onschuldig als een van u heren. O help ons toch, anders zijn wij verloren.

Een briefje van Jurjen Jans, die er zeer veel heeft geschreven, waarvan drie aan zijn vrouw, luidde: Waarde vrouw Femke Clasen, Ik kan niet nalaten u te schrijven, doordien de richters en geweldenaars van Faan met mij hebben gehandeld en dat op een godloze manier, nadien zij mij den beschuldiger niet hebben voorgebracht. Zij hebben nog veel schelmachtiger met mij gehandeld als zij ooit met Christus en de Apostelen hebben gedaan; daar kwamen de valse beschuldigers nog voor zodat zij haar konden verantwoorden. Weest verzekerd dat ik vrij van de zogenoemde sodomietische zonde ben en indien ik der niet vrij van was, zo wens ik dat God zijn verdervende engelen kwam te zenden uit de afgrond van de hel, om mij te plagen en te pijnigen met de helse pijn van nu aan tot in alle eeuwigheid, maar ik ben daar zo vrij aan als een zuigeling van drie dagen oud.

Voorwaar, het lijden werd door de gevangenen, met uitzondering van enkelen, niet heroïsch gedragen. Waarom ook! Zij waren voor 't merendeel vreedzame mannen, die niet of nauwelijks twisten voor welke zaak zij martelaars waren en maar één ding verlangden: terug te keren in het midden van hun gezin en werk. Al deze jongens en mannen leidden een leven als duizenden anderen in den lande. Zij waren niet beter, niet slechter en onderscheidden zich in geen enkel ding. Zij waren geen misdadigers en geen avonturiers en hun lijden bracht hen niet in extase, zodat zij psalmen zongen in de nacht of baden voor hun beulen. Hun smeken was meestal even wanhopig als vernederend en vermocht slechts de gewetenloosheid van De Mepse in helderder licht en de grove willekeur van de Nederlandse rechtspraak in die tijd aan de kaak te stellen. Want het is onbegrijpelijk dat een enkele man zo ver kon gaan en dat de stad Groningen louter uit antipathie tegen de Ommelander

edelen De Mepse de vrije hand liet, dat 't hof de processtukken niet door een onpartijdige commissie liet onderzoeken en dat, wat wellicht het ergste was, de opinie van het grote publiek aanvankelijk naast die van De Mepse stond.

En tegen deze overmacht vermochten de petitionnementen van de achtergebleven moeders en vrouwen niets, zomin als de ijver, die Bennema en de Clanten aan de dag legden. De rekenmeester trachtte de heren Van Swinderen en Venhuizen over te halen, de zaak bij den Stadhouder te bepleiten en Maurits Clant probeerde onder de Ommelander edelen, voorlopig zonder noemenswaardig succes, een oppositie tegen De Mepse in 't leven te roepen. Evenmin baatten de pogingen van enkele goedgezinde predikanten hun collega Van Bijler tot mildere gedachten te brengen. De Mepse en zijn trawanten waren te zeer opgezweept om nog te bekoelen en te ver gegaan om terug te keren.

De maanden Juli en Augustus gingen voorbij, het aantal gevangenen vermeerderde; de dorpen leken wel uitgestorven en de oogst op de velden verkwam, ganse gezinnen vertrokken naar elders en onkruid overwoekerde de tuinpaden, maar De Mepse ging voort zijn gevangenen te pijnigen. In de lange, lichte avonden en korte, blauwe nachten verzon hij nieuwe folterwerktuigen en uit zijn oren was nimmer het weeklaag der slachtoffers. Hij verwaarloosde Suzanna zowel als Dieuwertje en vaker dan vroeger dompelde hij onder in zijn deinende, bloedzwangere visioenen, waarin zijn lichaam ongevoelig werd als in dove slaap. Het gebeurde soms dat hij uitreed op zijn paard door de lege straten, waarvan de honden en katten wegslopen als ze hem zagen aankomen en de kinderen zich verscholen achter de hagen. Een enkele oude man, strompelend naast zijn stok, haastte zich de muts in de bevende hand te nemen en met gebogen hoofd een groet te prevelen, terwijl hij later rondvertelde, dat de krekels in de bermten zwegen en de mussen van hun kuiltjes in het zand opvlogen, toen De Mepse langs hen ging, zwart op zijn zwarte paard, als de vorst der duisternis.

In September was de hoop op verlossing bij de gevangenen voorgoed vervlogen. De meesten van hen hadden bekend, sommigen willoos, murw geslagen, met nog enkel het verlangen naar een spoedig einde; sommigen als in waanzin, zichzelf beschuldigend van de meest fantastische, perverse misdrijven; sommigen, waaronder de Liplander en Tamme Jans, onverschillig met hatelijke uitvallen en zware vervloeking. Sicco Arents, Jan Pot en Asinga Immes hielden hun onschuld vol en geen middel kon hen bewegen tot een valse, verzonnen bekentenis. De van beestachtige martelingen vergezelde verhoren verveelden Froon en mishaagden Alting, wien het allang berouwde zich in dit eindeloze proces begeven te hebben en De Mepse liet zich tegenover de drie beklaagden verleiden tot de meest persoonlijke opmerkingen, die volkomen zijn voorgewende, rechtvaardige doel voorbij schoten en hem deden kennen als een hartelozen dwingeland, belust op bloed en geld. Het aantal gevangenen was nog weer toegenomen. Hij telde er nu zes en dertig, waaronder Bennema en de beide Clanten. Met deze goede vangst prees hij zich gelukkig, maar voorzichtigheid gebod hem, de verhoren van deze mannen nog iets op te schorten. Allereerst werd het tijd den lande te bewijzen, dat hij van doorzetten wist, mede om de oprijzende schotschriften en schimpscheuten tot staan te brengen. Hij zette door met verrassende energie, men kon helaas niet anders zeggen. Hij volvoerde zijn plan, zonder veronachtzaming van een enkel onderdeel. Hij had zijn gevangenen, goed gekleed en wel gevoed, voor een neutrale commissie laten brengen, behalve de drie halsstarigen, die een bekentenis weigerden af te leggen. Het waren er ruim twintig geweest, die allen stereotiepe antwoorden hadden gegeven, kennelijk onder invloed van het dreigement dat zij „onmenselijk getrakteerd” zouden worden, zo zij van het van buiten geleerde lesje afweken. En De Mepse kon met trots zeggen: „Ziet ge wel, er gaat niets verkeerd. U hebt zelf kunnen

oordelen, men belastert mij, de arrestanten bekennen pijnvrij en met een berouwvol hart.”

De Mepse mocht dus tevreden zijn. Wanneer de eerste groep uit de weg geruimd was, zou hij een begin maken met het verhoor van de tweede groep, waaronder de zeer goede vangst van Bennema en de Clanten. Zonder aarzelen, maar met overleg had hij de arrestatie van de laatsten laten verrichten. Bennema en Maurits Clant hadden de wijk genomen naar Groningen, in de overtuiging dat zij binnen de poorten der veste veilig waren, maar dat was een misrekening. Ze liepen slechts een andere ingang van hetzelfde hol binnen, want De Mepse liet hen gevangen nemen door den schout. De jongere broer van Maurits, Edzard, werd diezelfde avond gevat op de Friese straatweg, terwijl hij in zijn rijtuig, zonder vermoeden van gevaar, naar Zuidhorn reed. Ontroering en verontwaardiging greep de Ommelander edelen aan en zij keerden zich dreigend tegen het stadsbestuur, dat voorlopig niets beters wist te doen dan De Mepse tot voorzichtigheid te manen. Maar De Mepse lachte zijn onbevreesde glimlach en ontving die avond de tijding, dat zijn drie ergste en rijkste vijanden ten langen leste opgeborgen waren. Ongelooflijk snel verspreidde het bericht zich in 't Westerkwartier en terwijl De Mepse in de bibliotheek zijn overwinning voor zichzelf vierde met een beker goede wijn, liet Ada zich bij hem aandienen. De Mepse lag met het hoofd achterover geleund en de ogen gesloten, toen de huisknecht haar de kamer binnenleidde. Hij verzamelde kracht om haar met beheerste koelheid tegen te treden, maar de ontroering werd hem te machtig. Zijn klamme handen vouwden zich te zamen en hij slikte als een kind. Hij herkende haar het eerst aan haar geur; de toverkracht van de eigen geur is het sterkste wapen van de vrouw en de grootste stimulans van tedere herinneringen. Hij herinnerde zich de avond, dat hij hoopte haar gunst te verwerven. Sindsdien waren hun wegen onverzoenlijk uiteen gelopen. Hoe anders had alles kunnen worden, dacht hij met onoprecht zelfmedelijden, want hij wist dat hij het niet anders gewild en gepoogd had. Maar het gaf hem een week

gevoel, den teleurgestelde, den levensarme te spelen. Hij vond langzaam de kracht zich op te richten en haar met een lichte buiging te begroeten. Hij wenste kat en muis te spelen en te zeggen: „Waaraan heb ik de eer van uw bezoek te danken,” maar zij gaf hem niet de gelegenheid. Verontwaardigd en met natte wangen stond ze voor hem, een vrouw van bijna veertig, maar jonger lijkend met haar slank gebleven, volmaakte figuur.

Ze zocht naar woorden, maar was zo vol, dat ze er geen vinden kon.

De Mepse glimlachte, onzeker en met de plotselinge hoop dat ze niet weer weg zou gaan. Hij liep naar een der hoge ramen en keek uit in de hof, waar de eerste broeiende kleuren van de herfst zich mengden onder de pure zomertinten. Het lover van de bomen was vol en zwaar en in het avondblauw van de lucht zat een aanslag van nevelig oranje.

Ada herkreeg de macht over haar stem. „Ik kom voor mijn broers,” zei ze. „Ik eis dat je ze onmiddellijk de vrijheid teruggeeft.”

De Mepse aarzelde met een antwoord en zei ten slotte huichelachtig: „Ik zou niets liever willen, maar ik heb een moeilijke, verantwoordelijke taak als grietman. En plicht gaat boven... wel, laten we zeggen, zekere onbestemde, humane gevoelens.” Zijn gezicht, van haar afgewend, kreeg een trek van zelfvoldoening en in gedachten prees hij zichzelf, zeggende „goed gespeeld”.

Terzelfder tijd klonk haar stem achter zijn rug: „Goed gespeeld, Rudolf!”

Hij draaide zich verbouwereerd om, met een nadrukkelijke beweging, en zei: „Dat heb ik niet gezegd.”

„Je dacht het in elk geval,” zei ze met totale minachting in haar stem.

„Hoe weet jij dat?” vroeg hij ontsteld en greep haar hand om haar in 't licht van het hoge venster te trekken.

Ada kon daar geen antwoord op geven. Zij wist niet dat zij zo nauwkeurig zijn gedachten geraden had. Wat zij beseftte, was, dat hij speelde, met zichzelf en met de levens van anderen,

met zijn ziel en zijn zaligheid. Hersenloos speelde hij met het heiligste en dierbaarste. Ada kreeg het gevoel dat zij stond tegenover een gesloten, duistere macht, die zich in den man voor haar verstoken had en waartegen met argument noch daad te vechten was. En de angst om haar broers vernietigde haar waardigheid. Zij liet toe dat De Mepse haar arm greep, meer nog, zij legde haar vrije arm om zijn schouder en smeekte hem: „Rudolf, wees toch eenmaal jezelf. In Godsnaam, kom tot jezelf. Je weet niet wat je verwoest. Bedenk het eens goed, Rudolf, Rudolf, Rudolf!” Ze rukte hem heen en weer, snikkend in overspanning.

Rudolf de Mepse liep stap voor stap achteruit. De glimlach keerde terug op zijn verbaasd gezicht, met de ronde, grijze ogen. Hij begreep nauwelijks wat ze zei. Hamerend in zijn hoofd ging de gedachte: „Dit toneel heb ik voorzien. Zo, precies zó zou het zich afspelen. Ik zou zitten in die stoel en zij zou bij mij komen, voor mij knielen, haar armen om mij heen leggen... Ada... hoeveel jaren liggen er tussen die avond en nu... Ada! Tastend met zijn voeten achteruit vond hij de stoel en zakte er in neer. De snikkende vrouw boog zich naar hem over, hield zijn schouders vast en keek in zijn afwezige, vreemde ogen en wist dat er geen hoop was.

Nu gebeurt het, dacht De Mepse ademloos, maar Ada richtte zich op en zei handenwringend: „Speel toch niet langer dat afschuwelijke spel. Je hebt toch een hart! Nee, je hebt geen hart, ik zie het aan je ogen. Ik weet niet wat je bent voor één. O God! waarom ben ik hier gekomen. Je bent geen mens, toe... je bent een monster!”

„Ada, kom eens hier, kom weer bij me. Ik heb erg naar je verlangd... geloof ik,” zei De Mepse en strekte de armen naar haar uit, „wat kan ons al die anderen schelen.”

Ada hijgde hem aan: „Wou je mij ook vermoorden, zoals je al die anderen wilt vermoorden?”

De Mepse liet het hoofd zakken. Langzaam drong het tot hem door, waarom zij bij hem kwam. Niet voor hemzelf, maar voor haar broers. Een ogenblik had hij ze vergeten en met hen

alle gevangenen. Het was als iets donkers uit hem weggetrokken, maar nu kwam het terug. Wat wilde deze jammerende, dreigende vrouw! Zijn beste jaren waren voorbij. Wat was er nog goed te maken! Hij stond op, wreed en kalm plotseling, en ging opnieuw voor het venster staan. De wind murmelde in het schaduwwitte lover en een ster stond onwezenlijk helder en ver weg te stralen boven de beukenheg. Het maakte hem even bedroefd, maar dan sloot hij zich op in zichzelf, hard en triomferend. Ada stootte hem aan ... hij voelde het niet, ze smeekte opnieuw ... hij verstond de woorden niet, ze dreigde en hij glimlachte in volmaakte kalmte.

Toen hij haar ten laatste het vertrek hoorde verlaten en de deur dichtslaan, voelde hij een weeë kramp in zijn vingers komen en druppels zweet vormden zich op zijn voorhoofd. Er schoof een zwart vlies voor zijn ogen en zijn voeten schenen weg te zakken in drijvende, zwarte modder. Roerloos staande, met een verstijfde glimlach om de lippen, verzonk hij in een verdoving. Alleen aan het heftige kloppen van zijn hart haakte zich zijn bewustzijn vast.

Er bestond nog altijd een grote groep mensen, en onder alle standen had zij haar aanhangers, die overtuigd was, dat De Mepse te goeder trouw handelde en het natuurlijk vond, dat de gevangenen schuldig waren aan het hun ten laste gelegde crimen nefandum en daarvoor gestraft werden. Het was geen zachtzinnige tijd en het gebruik van de pijnbank was even vanzelfsprekend als de doodstraf. De stemming van het volk was daardoor weifelend en niet bepaald ten nadele van De Mepse. Maar twee gebeurtenissen deden zijn invloed afnemen. De eerste was de dood van Sicco Arents op 12 September. De halsstarrig ontkennende steenbakker, die over heel zijn lichaam geschonden was en in dagen niet meer in staat was geweest te eten, werd vroeg in de morgen van die dag voor zijn drie rechters gebracht. Zijn ontstoken ogen waren volkomen blind voor De Mepse's blik en op al de tot uitentreuren gehoorde en slechts gevarieerde vragen, antwoordde hij met een nauwelijks

verstaanbare stem: „'k weet niets.” Het maakte De Mepse razend. Hij greep den taaien steenbakker bij de schouders en draaide om hem heen, liet hem opnieuw en telkens opnieuw slaan en ontving op al zijn vragen het met dikke, droge tong gefluisterde „'k weet niets”.

„Je zou hem een poosje met zijn hoofd onder water kunnen duwen,” stelde Froon voor. „Ik heb dat meer gezien, het is een goed middel om de meest verstokte lieden aan 't spreken te krijgen.”

De Mepse luisterde ongeduldig en sloeg het snauwend af; hij ging wijdbeens voor Sicco Arents staan, terwijl zijn ogen het afgebeulde lichaam onderzochten of zij niet eindelijk een zwakke plek konden vinden, om den kerel tot spreken te dwingen.

„Ik zou maar voorzichtig zijn,” adviseerde Alting, „de man is meer dood dan levend.”

„Dank je voor je raad,” zei De Mepse minachtend, „laat dat gerust aan mij over. De zonde is taai en sterft niet gauw. Ik heb dien kerel drie dagen zonder eten en drinken gelaten en hem verboden zijn behoefte te doen en zoals je ziet is hij nog koppig en springlevend. We leggen hem nog eens op het rad en rekken zijn kromme ledematen wat uit.”

De bijsjagers bonden Sicco Arents op 't rad en draaiden aan de handspaken.

De drie rechters zagen zwijgend en in spanning toe. De Mepse boog zich over het slachtoffer heen, dat links en rechts met het hoofd sloeg en schuimbellen kwijlde. „Dat doet pijn hè?” vroeg de zwarte beul. Sicco Arents hijgde iets dat klonk als „ga weg” of „hou op”. De Mepse boog nog dieper over hem heen met zijwaarts gericht gelaat, omdat hij de stinkende adem van den man niet meer kon verdragen. „Zeg mij dat Bennema en de Heren Van Hanckema schuldig zijn,” zei hij. „Meer hoeft je niet te zeggen.” Alting voelde dat hij duizelig werd. Hij hapte naar lucht en wankelde naar de tafel terug, waar zijn hand onvast tastte naar de wijnkroes, en zijn ogen zochten het witte Septemberlicht dat door de bovenruiten van de ramen scheen. Een klimopblad tikte onschuldig en met regelmaat tegen

het glas. Ver en dun was het geluid van duizenden kieviten, die zich gereed maakten voor de trek. In de kamer bleef het broedend stil.

„Maak hem los,” hoorde hij De Mepse's stem zeggen. Hij vermande zich en keerde terug bij het rad. De bijsjagers hadden de koorden ontbonden, maar Sicco Arents gaf geen teken van leven.

„Sta op ellendeling!” schold De Mepse, woest en ongerust. Maar het moede, verminkte hoofd hing op zij en de ogen waren gebroken. De Mepse legde zijn oor op de borst van den steenbakker. In de diepste stilte hoorde hij ademzacht fluisteren: „God zal je hiervoor straffen!”

„Horen jullie dat?” vroeg De Mepse, die zich weer oprichtte. „Wat?” zei Froon.

„Niets,” weerde De Mepse opgelucht af en liet er koud en dreigend op volgen: „De man is dood, daar is niets meer aan te doen, maar dit blijft onder ons, begrepen. We leggen hem in de stal en wanneer men ons komt vertellen dat hij gestorven is, dan wijst het onderzoek uit „zelfmoord door vergiftiging”. „Is dat duidelijk?”

„Jawel bovenmeester,” zei Froon met een grijns en keek naar de bijsjagers, die het lijk optilden en de stal binnendroegen.

Alting vloekte zachtjes en keek naar het bovenraam met het klimopblad. „Gek, het draait allemaal binnen in mij,” mompelde hij en durfde geen van zijn mederechters in de ogen kijken.

„'t Is voor vandaag genoeg,” zei De Mepse en Froon vertrok fluitend, maar Alting bleef achter.

„Wat heb je?” vroeg De Mepse ontstemd. „Begin je bang te worden nu 't er op aankomt?”

„Dit is moord,” zei Alting opgewonden, „eenvoudig moord. Ik doe niet langer mee. Ik trek me terug.” De Mepse rukte aan zijn schouders en draaide hem met het gezicht naar zich toe. Alting kromp in elkaar onder de druk van de lange, dunne vingers. „Dat kon je vroeger als kind zeggen, maar dit is geen spelletje, denk er om. Ik herinner je er aan dat je je onder „lijfelijke ede voor God” met mij verbonden hebt.”

„Laat God er toch buiten,” zei Alting onbeheerst. „Praat liever over den duivel.”

De Mepse zei niets terug, maar bleek wordend, monsterde hij het vertrokken gezicht van Alting, die geheel overstuurd dreigde te worden, terwijl zijn handen hem niet loslieten. Toen Alting de grondeloze, grijze ogen op zich voelde inwerken, verslapte zijn opwindung.

„Laat maar,” zei hij en schudde zijn kleren recht.

„Je wilt toch niet dat ik jou, mijn besten vriend, ook in de stal laat vastbinden?” Alting lachte gemaakt, schor.

„Probeer niet leuk te zijn, dat is je nooit goed afgegaan,” zei hij.

De Mepse keerde zich met een ruk van hem af en gromde: „Zwijg en ga heen!”

Bij de middagmaaltijd, die de gevangenen werd uitgereikt, ontdekten de soldaten van de wacht, Wiarda en Jan de Raaf, dat Sicco Arents gestorven was. De Mepse veinsde verwondering en wrevel, toen de sergeant Hindrik Derks hem dit in zijn rapport meldde. De chirurg was wel zo vriendelijk de dood door vergiftiging te constateren. De gevangenen werden aansprakelijk gesteld en men onthield hun een dag lang het voedsel.

De gevangenen kregen dus de schuld van Sicco's dood; een even laffe als doorzichtige aantijging en de uitwerking was dan ook, dat er licht sijpelde in de misdadige schemering van het lange, slepende proces. De Mepse begreep, dat, hoe gauwer hoe liever, het vonnis van de vier en twintig voltrokken moest worden. Onder hen waren nog slechts twee die hun onschuld volhielden en bij herhaling weigerden de namen van Bennema en de Clanten te noemen. De hardnekkigste van deze twee was Jan Pot, die het meest te stellen gaf. Met Immes was men telkens veel sneller klaar. Op 't gezicht van bloed viel hij flauw en liet zich ook met een paardenmiddel niet direct weer bijbrengen. Maar het uithoudingsvermogen van Jan Pot was bewonderenswaardig. Onafgebroken staarde hij De Mepse aan

en gedurende het hele verhoor met de pijniging, streden die twee een geestelijke strijd, titanisch als de strijd tussen licht en donker. De Mepse kende alle bewegingen van Jan Pot; hij wist dat hij beginnen zou met de lippen opeen te knijpen en diep, met lange tussenpozen te ademen door de wijd open neusgaten. Daarna zou hij zich links krommen en dan rechts. Misschien zou hij dan even kreunen, als kwam hij aan de oppervlakte van het bewustzijn om nieuwe lucht te verzamelen en andermaal zou hij verbeterd zwijgend ondergaan in de hel van pijn. De spanning, waarmee De Mepse hem volgde en die de hoop in zich droeg dat de man eindelijk zou breken en murw worden, matte hem af als een koorts, maar liet een zware, moede voldoening na. Hij was geheel verstrooid na de verhoren van Jan Pot.

Alting keek sinds lang niet meer toe. Zodra de pijniging begon, keerde hij zich naar het bovenraam met het klimopblad en hief zich daaraan op, boven de lafhartige, afschuwelijke sfeer van de folterkamer. Hij voelde een niet te loochenen bewondering voor dien Jan Pot en benijdde hem om de wijze, waarop hij De Mepse's innerlijke, vernietigende kracht weerstond. Froon maakte de laatste tijd dwaze gedichten tijdens de verhoren: drink- en maskeradeliederen. Het eindeloze gemartel verveelde hem, hij begreep niet wat voor plezier De Mepse er in had. Men had toch de boeten en revenuen, die de verbeurdverklaring van zoveel goederen opbracht, in 't vooruitzicht en daar ging het immers om. Waarom dan niet een-twee-drie afgerekend met die stal vol stinkende, weerzinwekkende boeren? Hij had respect voor de manier waarop die Jan Pot zijn kop aan De Mepse's wil botste, maar als die twee er plezier in hadden, waarom deden ze dat dan niet op andere tijden, zonder hem er lastig mee te vallen. En zuchtend schreef hij op de marge van de processtukken zijn lichtzinnige dichtregels neer.

Toen De Mepse inzag dat alle middelen, die hij aanwendde om Jan Pot aan 't spreken te krijgen, vruchteloos waren, besloot hij de zaak aan een deskundige over te laten. Hij stelde zich in verbinding met den scherprechter Antoni Snijder. Hij

herinnerde zich de intelligente, wrede kop van jaren geleden, tijdens de intocht van den Friesen stadhouder, toen de man Suzanna en hem van het gepeupel verlost had. Hij zou hem binnenkort toch nodig hebben voor de terechtstelling. Spoedig besloten liet hij zich naar de beulstoren aan de Munnikesholm rijden en bezocht daarna den kapitein van de Stadsgeweldige, die hem de beschikking gaf over een uitgebreide collectie martelwerktuigen. In de derde week van September werd Jan Pot naar de stad vervoerd om door den scherprechter Antoni Snijder en diens gezelschap Hendrik Kleie „ten strengste geëxamineerd” te worden. Rudolf de Mepse en Pieter Nannes vergezelden den arrestant naar de stad. Daar werd Jan Pot, na een dag rust en afzondering, gepijnigd van 's morgens zeven tot 's middags één uur en overleed in de er op volgende nacht. Het met bovenmenselijke kracht gedragen lijden van den eenvoudigen, onschuldigen man was een daad van heldhaftigheid, die De Mepse meer dan alle latere verguizing veroordeelde en onteerde en de dood van Jan Pot betekende dat de lijn van De Mepse's macht omhoog naar beneden. Een zekere Pieter Geerts van Garnwert, die zich liet verbinden door den beul, heeft ons diens woorden nagelaten „dat het geen pijnigen gelijk waar en dat naar zijn verstand het geen mensen kosten uitstaan.” Het rapport van de lijkschouwing, dat ten nadele van De Mepse openbaar gemaakt werd, vertelt van: verzweringen van de nagels der tenen, van verstopping der darmen en vastgegroeide longen; het constateerde tevens op het rechterscheenbeen een paar decimeter lange holte naar boven. Pieter Nannes overhandigde later een briefje, dat hij op het lijk gevonden had, aan den veerschipper van Brittil, met het verzoek, dat heimelijk aan vrouw Pot te doen toekomen. Dat simpele reepje papier houdt het ontroerendste testament in, dat ooit door een tot de dood vernederde, in naam van Recht en Gerechtigheid vermoorden onschuldige werd nagelaten:

O mijn liefste, uitverkoren vrouw, ik ben wel vier of vijf uren achtereen gepijnigd, zodat mij het bloed overal uitliep, toen zou ik uitgerekt worden en hebben zij gezegd een etmaal

te zullen aanhouden, maar ik kon niet meer lijden en heb eindelijk alles gezegd wat ik zeggen moest. God zal mij hoop ik vergeven. De Mepse zeide, hij zou mijne vrouw en kinderen voorstaan en helpen waar hij kon, als ik dood was, maar ik heb geantwoord dit niet van hem te verlangen, dat zouden mijne vrienden wel doen. O moeder, goede nacht, pas op de kinderen, ge zult nu zoveel als vader en moeder beiden zijn, heb ze lief, dan zullen zij u er mettertijd wel doorhelpen; goedenacht, mijn dierbaren, goedenacht.

X

De rechtszitting, waarop het vonnis van de vier en twintig gevangenen zou uitgesproken worden en die door de uitvoering er van onmiddellijk gevolgd werd, vond plaats op de vier en twintigste September.

Over de ganse streek van Niekerk tot Noordhorn hing een druk en gedurende de voorafgaande nacht was er geen huis, waar niet het licht brandde. De achtergelaten betrekkingen van de slachtoffers waakten de lange uren en baden misschien, zoals zij het in hun leven niet gedaan hadden. De morgen was koel en de lucht bedekt met windveren, toen de torenklok van Faan begon te luiden. Er was geen arbeider op het land en geen ambachtsman in de werkplaats. Stil en teruggetrokken stonden vele mensen langs de wegen geschaard. Talloze vreemdelingen ook waren toegestroomd om de executie bij te wonen en allen hadden de hoofden ontbloot.

De zitting werd gehouden in het kerkje van Faan en was openbaar. Het waren slechts de straatslijpers en lanterfanter die daarvan gebruik maakten; toch was de ruimte gevuld.

Het ganse proces verliep zonder noemenswaardige incidenten, terwijl voor de deuren de mensen samendromden en bij enkelen nog een sprank hoop gloeide op een milde uitslag, die overigens geheel ongegrond was, omdat op de Westergast onder Zuidhorn twee en twintig galgen stonden opgericht en de vorige dag drie schuiten turf aangevoerd waren, benevens zeventig teertonnen, een hoop hooi en hout voor een tribune, die een flink aantal toeschouwers kon bergen.

Op het kleine koor namen de stadse rechters plaats in plechtig ambtsgewaad en daarnaast zetten zich De Mepse, Froon en Alting, terwijl de wedman en de bijsjagers de ingangen bewaakten.

Onder het oplezen van de acten en sententiën gedroegen de gevangenen zich voor 't merendeel verslagen en uitgeput. Slechts enkelen verhieven hun stem. Immes hield zijn onschuld vol tot

het laatst. Hans Engelberts zei, toen men oplas dat hij twintig jaar was: „Al mis, ik ben maar negentien,” wat hilariteit onder de toeschouwers verwekte. Hendrik Cornelis prees het gericht en bad om genade.

Dominee Van Bijler, die zijn ellendige rol ook in dit uur met de grootste overtuiging verder speelde, opende de zitting met een langdurig gebed, dat voor de beklaagden wel de ergste van alle kwellingen moet zijn geweest. Daarna las Froon de sententiën voor, beginnende bij die van Asinga Immes, welke aldus luidde:

Het gerichte van Oosterdeel-Langewold, Ratione Officii in Confinatie hebbende genomen, na voorgaande Informatiën, den persoon Asinga Immes, oud na deszelfs verklaring in het 45 of 46 jaar, geboortig van Huizinge en woonachtig te Zuidhorn.

Zo is het dat alles in overweging zijnde genomen, hetgeen ter Materie was dienende en met ingenomen advies van Rechts ervarene, het gerichte den meer genoemden Asinga Immes condemneert, gelijk gecondemneerd door deze, om gebracht te worden tot Zuidhorn ter plaatse daar men gewoon is executie van de Capitale Justitie te doen, aldaar aan een paal gezet, door den scherprechter doodgeworgd en voorts deszelfs lichaam tot asse te worden verbrand, condemneren verders hem gevangene in kosten en misen van Justitie met den aankleve van al dien omtrent hem en zijn medeplichtigen veroorzaakte en aangewend, zo verre die uit de goederen van diegene, waarmede de zonde gepleegd, niet heeft kunnen gevonden worden.

Aldus gepronuncieerd in de kerk tot Faan op de 24 September 1731.

R. DE MEPSE
Grietman

M. ALTING
Grietman

Vier en twintig maal werd een soortgelijke sententie voorgelezen, terwijl na de eerste stilte van ontzetting een zenuwachtig

gerucht van huilende mensen loskwam. De trieste, eentonige lijst van de veroordeelden volgde hier:

Asinga Immes, 46 jaar, eigenerfde, stemt in 1722 op Clant.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Claas Sipkes Aaxter, 14 jaar, diaconiekind.

vonnis: levenslang tuchthuis. Ontvlucht later.

Cornelis Jans Commissie, 18 jaar.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Eysse Jans, 41 jaar, schoenmaker-eigenerfde, stemt op Clant.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Gerrit Freeriks, 48 jaar, arbeider.

In 't gezicht geblakerd, verder als voren.

Gerrit Harms, 16 jaar, zoon van keuterboer.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Gosen Hindriks, 40 jaar, eigenerfde, stemt op Clant.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Hans Engelberts, 18 jaar, mulderszoon.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Harm Arents, 41 jaar, eigenerfde, stemt op Clant.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Hendrik Beerent Liplander, schra-arbeider, leeftijd onbekend.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Hendrik Cornelis, 21 jaar, zoon van eigenerfde, die op De Mepse stemde.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Henrik Leeuwes, 18 jaar, schoenmakersknecht.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Jan Beerents, 20 jaar.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Jan Harms Braaker, 37 jaar, schijneigenerfde, keuterboer.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Jan Idzes, 18 jaar, gevat te Ulrum, zoon van eigenerfde.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Jan Jacobs van Dunderen, 20 jaar.

vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Jan Jans, 18 jaar, zoon van eigenerfde Jan Ites.
 vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.
 Jan Sipkes, 14 jaar, boerenknecht.
 vonnis: levenslang tuchthuis, ontvlucht later.
 Jan Wychers, 45 jaar, eigenerfde, keuterboer.
 vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.
 Mindelt Jans Roll, 36 jaar, eigenerfde, snijder.
 vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.
 Sicco Arents, genaamd hoofdsodomiet, stierf vooraf.
 vonnis: verbrand, goederen verbeurd.
 Tamme Jans, 15 jaar.
 vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.
 Thomas Jacobs, 16 jaar, Mennoniet, arbeider.
 vonnis: gewurgd, verbrand, goederen verbeurd.

Nadat Van Bijler de zitting gesloten had met gebed, ging de ganse stoet, met uitzondering van De Mepse, Froom en Alting, naar het executieveld, dat afgezet was door honderd ruiters en honderd voetknechten en waar de beul in zijn gesloten cape, waarop het stadswapen geborduurd stond, met zijn helpers de laatste voorbereidselen maakten. Op zeven boerenwagens werden de veroordeelden, geboeid, vervoerd langs een dichte, diep ontroerde, dubbele mensenhaag.

XI

Brief van dominee Metelerkamp aan een ambtsbroeder:

Lieve vriend, laat mij u een getrouw verslag mogen geven van hetgeen er in mijne gemeente op de vier en twintigste van Herfstmaand is geschied. Gij zult evenzeer verlangend zijn het nieuws te horen als ik begerig ben het u te vertellen en dat niet bloots uit nieuwsgierigheid, noch om aan de ordinaire zucht naar sensatie te voldoen, maar omdat mij het harte vol is, zo vol dat ik de bediening des Woords laatstleden Zondag moest afbreken, omdat mij de stem begaf op het zien van zovele in smart verdoken weduwen, wezen en ouders. Slechts de wetenschap, dat God hun Trooster wil zijn en zal zijn, behoedt mij voor opstandigheid. Is het ook niet droevig, dat een herder en leraar als Van Bijler, die met zulke schone gaven van verstand begiftigd en in staat is zulk een welversneden, zowel tedere als scherpe, pen te voeren, zich in dezen bekrompen en verblind heeft getoond en zelfs zover is gegaan — wat niet anders dan strijdig met, ja ik durf zeggen, zondig kan zijn tegen de wetten van de Heilige Schrift — om aan de gevangenen de rechtmatige troost van het evangelie te weigeren. Mij, noch een van mijne collega's werd de toegang vergund tot het schathuis, opdat wij onze schapen mochten vertroosten en bemoedigen en met hen bidden dat God hen in Zijn Heiligdom genadiglijk ontvangen mocht. Onder het schrijven schiet mij telkens het gemoed vol en nimmer zal ik de aanblik vergeten van de rampzaligen, hoe zij daar, gebonden en op boerenwagens, geleid werden naar het executieveld. Er was een menigte volks op de been, ik schat hun aantal op ettelijke duizenden en zij moeten van heinde en ver gekomen zijn, want ik geloof niet dat zulk een auto-da-fé ooit eerder in deze streken vertoond is geworden. Velen volgden de wagens op hun weg naar de Westergast. De vrouwen en moeders met de kleine kinderen op hun armen in de eerste plaats, voor zover zij niet gebroken ter neer zaten in hun huizen. Zij beweenden hun echtvrienden

en zonen en verzekerden te geloven in hun onschuld. De veroordeelden zelve riepen hun een herhaaldelijk goedenacht toe en verscheidene van hen betuigden voor God en alle mensen, dat zij part noch deel hadden aan het hun ten laste gelegde crimen nefandum. Zij riepen ook mij aan, de arme drommels. Zij smeekten mij met beschreide gezichten voor hun ziel te bidden en zij vroegen mij of ik in hun onschuld geloofde. Wat kon ik anders doen dan hun enkele bemoedigende woorden toe te roepen en hen te zegenen in naam van onzen Heiland en Zaligmaker, die Zich hunner zeker met ontferming zal gedenken. Ik mocht hun het schone woord van den Meester zelf toeroepen: „Zalig zijn die vervolgd worden om der gerechtigheid wil, want hunner is het Koninkrijk der Hemelen.” Gij had Van Bijler boos moeten zien kijken, want ik sprak luide, opdat ook hij de woorden zou kunnen verstaan. Ik ben in mijn ambt onschendbaar voor hem, maar ik houd mij overtuigd, dat hij mij gaarne evenzeer gebraden zou willen zien, doch ik verzeker u, dat het laatste woord tussen ons nog niet gesproken is. Ik heb de gelofte afgelegd niet te rusten, voordat deze onwaardige leraar, die toch naar het woord der Schriften een wolf in schaapskleren is, uit zijn ambt ontzet wordt. Want ik geef toe, dat de zonde in een harer meest weerzinwekkende vormen gestraft moet worden, maar dan moet het verhoor eerlijk toegaan en menselijk blijven, maar ik zeg u, dat van ten hoogste twee der arrestanten de schuldigheid bewezen is en zij waren kinderen en kan men die ten volle aansprakelijk stellen voor hun daden? Struikelden ook wij niet vele malen in onze jeugd en vermeederen dagelijks onze schuld, zo, dan had men hun straf kunnen verlichten. Maar bij 't merendeel van de gevangenen was geen sprake van schuld. Zij waren even onschuldig als gij en ik. Gij moest Asinga Immes gehoord hebben. Tot het laatst hield de wakkere man zijn onschuld vol en bemoedigde zijn vrouw en dochter. Vele toeschouwers langs de weg riepen hem een goedenacht toe en dankten hem voor al 't voortreffelijke, dat hij hun tijdens zijn vruchtbaar en godzalig leven bewezen heeft. Een zekere Jan Douwes uit

Warfum volgde zijn wagen en liet zich met geen roede wegslaan door de bijsjagers. Anderen, met name Lubbert Hildriks en Saeken Wessels, verklaarden mij, dat zij steevast geloofden in de onschuld van ten minste twintig der veroordeelden. Wordt dan u het hart niet bewogen en is het niet moeilijk haatgedachten te weren, die opkomen tegen de bedrivers van zo schreiend groot een onrecht? O mijn lieve vriend, hoe bitter is het, u machteloos te weten in woord en daad, terwijl ge vol zijt van barmhartigheid en verontwaardiging. Ik zou niets liever gewild hebben dan Van Bijler in zijn schijnheilig gelaat te slaan. God vergeve mij deze woorden, maar gij moest hem aanschouwd hebben, zoals hij daar liep met zijn strak gezicht en zedig neergeslagen blik. Het mag dan waar zijn dat De Mepse de leidende hand in alles heeft gehad, het is niet minder waar dat deze pastor, die gevaarlijker is dan een gans Sanhedrin, de indirecte oorzaak van al deze ellende is. Misschien zie ik het verkeerd — God weet de kortzichtigheid van onze gedachten — en wellicht handelde Van Bijler te goeder trouw, maar dan beklaag ik hem meer dan zijn gevangenen. Want hoe zal de Meester den schuldenaar vergeven, als deze niet zijn schuldenaars vergeeft? Wat nu betreft het aandeel van De Mepse en zijn mederechters Alting en Froon, ach dat is natuurlijk even groot. Gij kent De Mepse niet anders dan van horen zeggen, maar als gij hem kendet, zoals ik het doe, dan zoudt gij u niet verwonderen. Hij heeft dwepende, grijze ogen, waarmee hij, naar men zegt, macht heeft over de mensen. Wanneer gij hem op de weg ontmoet, dan schijnt hij altijd in gedachten te zijn, zodat hij veinzen kan u niet te zien, maar wee dengene die hem niet groet en niet de ere geeft, die hem rechtens zijn hoge geboorte toekomt. Hoe heeft hij met Jan Pot gehandeld! Nog spreekt men er schande van. De torture, die deze held, want waarlijk heldhaftig heeft hij de wreedste folteringen verdragen, heeft ondergaan, strijdt tegen fatsoen en zede. En hoe droevig is het Sicco Arents vergaan! De wedman strooide het praatje rond, dat de man zich van het leven beroofd had, door een schadelijk vergift in te nemen, maar

geloof het niet. Het is De Mepse's werk geweest en in De Mepse huist de duivel zelf. Was nu zijn eigen leven vlekkeloos, maar daar is het verre van. Hij verwaarloost zijn wettige vrouw, die zich overigens best vermaakt en een bedorven kind blijft, dat in pretjes haar leven doorbrengt en van wat haar gemaal de laatste maanden uitvoerde nauwelijks notitie nam. Hoe zou zij ook de drijfverij van zowel haar gemaal als van haar heimelijken minnaar Van Bijler (want waarlijk, dat is hij!) recht verstaan. En dan is daar de overspelige omgang met de boerin van het schathuis, een deerne en kaartlegster. En deze verdorven man nu moet rechtspreken in een zedendelict; het zou belachelijk zijn, zo het niet ten hemel schreiend droevig en vernederend was. Dacht gij dat De Mepse zich bekommert om de weduwen en wezen, die hij achterlaat, om de eindeloze ellende die hij veroorzaakt? Niet in het minst en naar ik geloof, moet hij een hart van steen hebben, alleen belust op geld en eer en enkel te verzadigen met het lijden van anderen. Gij moest de weduwe van Jan Pot gezien hebben. Ik heb haar bezocht in de stad. Zij schreit niet (God gave dat zij het wel deed!) maar staart voor zich uit met droge ogen en saamgeknepen mond en dat benauwt u als bezoeker reeds zozeer, dat gij het liefst uit haar nabijheid zoudt vluchten. Zij vergeet er haar arme schapen van kinderen door. De vrouw van den keuterboer Braaker is als van den duivel bezeten. Zij gilt en schreeuwt en handenwringt en heeft bijna haar stem verloren. Ik zou door kunnen gaan met u de ellende te schilderen, maar het is smartelijker dan mijn pen het u beschrijven kan. Ik geloof echter stellig dat De Mepse zijn verdiende loon in 't leste zal ontvangen, zowel op deze aarde als in 't hiernamaals. Want reeds begint de gisting onder zijn tegenstanders en hoe zal het worden als hij ook nog de overige gevangenen berecht, wat de Here inmiddels verhoede! De eerste tegenslag is reeds gevallen. Van vertrouwde zijde ontving ik het bericht dat, op dezelfde dag van de terechtstelling, De Mepse een ambtsbrief van de stad kreeg, waarin hem bevolen werd te wachten met de confiscatie der goederen. En dat na al de

kosten die hij gemaakt had! Hij moet buiten zichzelf geweest zijn, naar mijn berichtgever verluidde. Met Alting en Froon heeft hij zich bedronken, misschien voor de eerste maal in zijn leven, want hij was zeer matig. Hij verscheen ook niet op de tribune, die men opgericht had voor de toeschouwers, uit vreze vermoed ik, dat het volk hem stenigen zou, maar dat was te verslagen van hart, hoewel men het ergste verwachtte, want er waren niet minder dan 100 soldaten voetvolk en 100 ruiters om het veld af te zetten.

Ik ijs nog als ik denk aan de afschuwelijke terechtstelling. Misschien was het beter geweest, dat het duivelse driemanschap het toneel had bijgewoond, wellicht zou het hun harten bewogen hebben, hoewel ik ook daaraan twijfel, want zo ik u De Mepse als hardvochtig afmaalde, geloof mij als ik zeg, dat de advocaat Froon geen haar beter is. Hij heeft een verdachte reputatie in de stad en staat bekend als gewetenloos en zeer lichtzinnig. Waarlijk, De Mepse had zich geen gelijkwaardiger trawant kunnen uitkiezen en wat Alting aangaat, ik geloof dat hij nog de minst verstokte van de drie is, maar tegen zijn wil meegesleept werd in het proces. Hoe ook, zijn schuld is niet minder groot.

Ik zal u nog een beschrijving trachten te geven van de executie, hoe onverkwikkelijk zij in zichzelf ook is en hoe zeer mijn hand aarzelt de woorden neer te schrijven, want duidelijk, ontstellend duidelijk verrijst het beeld van de twee en twintig vlammeende houtmijten weer voor mijn ogen en in mijn oren is nog de echo van het geschrei der veroordeelden, van hun geweeklaag en gebed, voor zij door den beul en diens gezellen gewurgd werden. Stel u voor, de gevangenen, zwaar geboeid op boerenwagens als vee dat ter slachtplaats gaat, en de menigte mannen, vrouwen en kinderen daarachter, roepende en schreiende. Toen zij de strafplaats naderden, drongen de toeschouwers, van wie geen enkele meer droge ogen had, dusdanig opeen, dat de paarden der ruiters steigerden en kleine ongelukken veroorzaakten. Ik moet u bekennen, dat ik een geringe hoop had, dat het volk in oproer zou komen, maar

het is toch ook beter dat het niet gebeurde, want wat zou het, ongewapend, uitgericht hebben tegen tweehonderd geoefende soldaten, die hellebaarden en zijdgeweren droegen! Ik drong vooraan en bemoedigde hen nog zoveel ik kon en ik ben verheugd te kunnen zeggen, dat er meerdere collega's waren uit de omliggende dorpen, die hetzelfde deden. Naderhand hebben wij gezamenlijk in mijn woning gebeden voor de zielen van de arme slachtoffers. Ik kan u nog melden dat mijn oude vader, gij kent den krassen ouden heer zeer goed en weet dat hij nog met hart en ziel meeleefde met deze, zijn oude gemeente, waarin ik het voorrecht heb, hem op te volgen, zeer aangegrepen is door de droeve feiten. Zijn gezondheid was reeds wankel en ik vrees dat de schok hem ernstig kwaad zal doen. Een groot deel der geëxecuteerden heeft hij namelijk mogen dopen, hij heeft ze gekend en opgevoed in de vreze des Heren, hij kende ze als zijn eigen kinderen en beminde ze zeer. Gij ziet hoevelen meegesleept en zijdelings geraakt worden door de daad van De Mepse. Het zijn er zeker een honderdtal en meer, op wie de terugslag valt. Maar ik dwaal steeds af op zijpaden, misschien in mijn ziel schuwende te reppen van het kardinale punt. Hoewel ik tegen de gewoonte van vele lieden ben, die een executie plegen bij te wonen alsof het een vertoning waar, was in dit geval de zaak anders, maar ik moest mij geducht prepareren in het gebed, om het verschrikkelijke te kunnen aanzien. Wij in ons ambt zien velen de dood ingaan, op vredige wijze en soms op smartelijke wijze, jonge en oude mensen, doch meestal bespeuren wij er de wijze hand van God in, maar op het gezicht van deze, als martelaars; in de bloei van hun leven, op de gruwelijkste manier stervende lieden, schaamde ik mij bijna zelf een mens te zijn, want erger wreedheden komen in het dierenrijk niet voor. Ik dacht dat wij een mildere tijd ingingen na een eeuw van brandstapel en schavot, ik hoopte dat eindelijk de geest over het lichaam zou triomferen, maar ik heb gezien dat de mens, die zijn hartstochten niet bedwingt, een bloeddorstiger schepsel is dan het redeloze dier. Lang heb ik het schouwspel niet

kunnen aanzien. Toen de slachtoffers gehangen werden, ging er een onrustig geroezemoes van stemmen rond onder de duizenden aanwezigen, maar niet zodra staken de scherprechters de fakkels in het hout of het werd stiller dan in een kerk. Het was een drukkende middag en de lucht was wazig, zodat de rook de eerste meters langzaam en vettig omhoog kronkelde; toen heb ik mij afgewend en ben heengegaan, zonder om te zien, maar een uur nadien, terwijl ik in mijn studeerkamer zat, met de vensters open voor de late hitte, hing er een verstikkende lucht van brandend mensenvlees over de velden, een doordringende, weeë geur, die zoetig op de tong smaakte, terwijl de hemel van verre rood werd. Op dat uur heb ik mij één gevoeld met de achtergeblevenen, die zich al hun liefde en hoop zo schrikkelijk wreed zagen ontnomen. Ik kon niet meer bidden op dat uur, ja, nauwelijks meer denken. Mijn verstand stond stil, het botste ergens tegen aan en maakte mij wanhopig en vermoeid. Het was alles gelijk een duistere droom, ik kon het niet geloven, ik moest voorwerpen in mijn handen nemen, dagelijkse voorwerpen, en ik maakte mijn hoofd nat met reukwater, om het contact met de werkelijkheid te bewaren. Ik dreigde mijn courage te verliezen. En toch, ik stond in de werkelijkheid, want geleidelijk aan vulden zich de wegen met huiswaarts kerende mensen. Ik hoorde ze spreken en durfde niet naar de woorden luisteren. Elke naam, die eerbiedig genoemd werd, deed pijn. De dag er op heb ik geprobeerd, de verstrooide en bedroefde schapen van mijn gemeente te troosten, maar ons menselijk woord is zo arm; wat kunnen wij anders doen dan stil neerzitten en meezuchten en de mensen bewaren voor al te grote opstandigheid. En nog is dit alles het einde niet. Er zijn nog twaalf gevangenen over, waaronder de besten en edelsten uit deze streek, en reeds geeft De Mepse bevel tot nieuwe arrestaties. Als God er geen einde aan maakt, dan weet ik niet waar dit alles op uitloopen moet. Ik kan u slechts vragen, mijn dierbaren vriend, met ons hier mee te bidden, want het gebed van een rechtvaardige vermag veel, zegt de Heer. Maar er zullen jaren moeten voorbijgaan, voor

dat de indruk iets verflauwd is en nimmer zal men ophouden, tot in verre nageslachten, schande te spreken over den wreden grietman van Faan. Hoezeer behoeven wij een mildere, rechtvaardige en onpartijdige rechtspraak. Wat Van Bijler betreft, ik kan u zeggen, dat hij 's Zondags nauwelijks vijf mensen meer onder zijn gehoor heeft. Zelfs degenen die de houding van De Mepse goedkeurden, berispen de wijze, waarop Van Bijler zijn invloed heeft doen gelden en de arme gestorvenen verstoken heeft gelaten van de troost van het Evangelie in hun laatste uur. Dat hun beenderen gekneusd werden en hun vlees week gemaakt was, is niet voldoende geweest, ook hun geest en nagedachtenis moesten verbrijzeld en besmeurd worden. Zo keer ik dan, mijn vriend, terug tot hem, dien ik meer dan De Mepse en meer dan Froon en Alting, houd voor den waren schuldige, den pastor Van Bijler, die met zijn vervloekte geschriften het gemoed van De Mepse opzweepte en die roerde in de modder met een door schijnheiligheid bedekte begeerte. Hoezeer dit een blaam is voor de Kerk en ons ambt, behoef ik u zeker niet te zeggen. Moge het ons aansporen meer en beter te wandelen in de voetsporen van onzen Heiland, Die zeker de zielen der slachtoffers zaligen zal en de gemoederen troosten van hen die diep bedroefd en verslagen van hart achter bleven. Moge het ons ook aansporen tot het gebed voor ons geplaagde gewest, ons verblinde volk en zijn overheid en laat ons nimmer ophouden te bidden voor allen die geplaagd en verdrukt worden. Ik beveel u aan in de hoede des Heren en verblijf met groetenis, uw dienstwillige dienaar en vriend,

METELERKAMP,
pastor te Zuidhorn.

DERDE DEEL

Godsgericht

De heer Willem Lewe van Aduard was het, die de kern werd van de stelselmatige strijd tegen De Mepse's macht en invloed. Misschien speelde de persoonlijke vijandschap daarbij een grotere rol dan het gemeenschapsbelang, want Willem Lewe was ook een allesbehalve gemakkelijk meester voor zijn dienstbaren, zij het misschien, dat hij naar het uiterlijk de grenzen meer eerbiedigde en zich nimmer liet verleiden tot geestdrijverij. Het was de wrevelige afkeer van den dubbelganger, die hem De Mepse deed haten. Het is niet prettig voor de ijdelheid van de mensen een dubbelganger te hebben en Willem Lewe had zich daaraan al geërgerd vanaf de tijd dat zij school gingen bij sinjeur Cornet. Uit pure balorigheid, meer dan uit overtuiging was hij een aanhanger van de regentenpartij, omdat De Mepse ijverde voor Oranje, en toen bijvoorbeeld De Mepse voor stemde in zake de verdrijving der Jezuiten uit Groningen, had Lewe tegen gestemd. Het was langzamerhand zijn levensdoel geworden De Mepse onschadelijk te maken en hij had zich gaarne door Hanckema laten overhalen De Mepse aan de kaak te stellen als een bekrompen, onbevoegd grietman en zijn invloedssfeer in stad en staat te breken. Het feit dat de Heren van Hanckema beiden gevangen werden genomen, spoorde hem nog meer daartoe aan en gaf hem een steekhoudend argument. Hij verzamelde de meeste Ommelander edelen achter zich en, mede door anonieme smaadschriften, trachtten zij De Mepse onmogelijk te maken bij de landsregering. De smaadschriften werden door Alting beantwoord, die den anoniemen schrijver uitdaagde in 't daglicht te treden, maar deze paste daarvoor, wel wetende, dat de Stad een prijs op zijn hoofd had gezet, omdat hij ook de Hoofdmannenkamer niet gespaard had. Toch trachtte deze Kamer zich voor het grote publiek te zuiveren van wat zij onverdiende blaam en laster noemde en stuurde de requesten naar de Hoge Justitiekamer, die ze ongelezen goedkeurde en terugzond.

Het was duidelijk dat de Overheid in al haar vormen de rol van Pilatus speelde en zowel vermoeid als verveeld de handen in onschuld waste. Maar Willem Lewe rustte niet en bewerkte ten slotte dat de Staten-Generaal op 2 September 1732, bijna een jaar na de beruchte executie, het besluit vormden onpartijdige rechters te kiezen om de twaalf overgebleven gevangenen, evenzeer als De Mepse zelf te berechten, maar de Stad, die zich gepikeerd en wankel voelde, weigerde brutaalweg haar toestemming daartoe te geven, zeggende dat de Staten-Generaal met de hele zaak niets te maken hadden. Mochten dus voorlopig de pogingen van de edelen mislopen, de publieke stemming was te hunnen gunste gekeerd en dit verhinderde een herhaling van de gebeurtenissen van de vier en twintigste September van het jaar 1731. Dit scheen de Stad slechts koppiger te maken: zij nam de arrestanten van De Mepse over en steunde hem door in 't openbaar te verklaren dat De Mepse was een „justiciër van probiteit of rechtschapen rechter”. Willem Lewe begreep dat de Stad achter deze schandelijke verdediging van De Mepse haar eigen wroeging verborg en haar prestige probeerde te handhaven, juist daar zij wellicht haar fout helder inzag, en spoorde zijn genoten tot volhouden aan, met als gevolg dat in 1734, het jaar waarin De Mepse het rechterambt moest overdragen, er een nieuw adres naar de Staten-Generaal werd gezonden, waarin jonkheren, hovelingen, eigenerfden en volmachten hun afkeuring over De Mepse en de stad Groningen uitspraken in krasse woorden, zoals moge blijken uit dit citaat:

Het is dit alles en nog meer, dat wij hier zouden kunnen bijvoegen, hetwelk ons necessiteert den Heer van Faan met afgrijzen te moeten aanzien, zo lange hij daarvan, door een onzijdige Justitie niet gezuiverd zal zijn...

Wij namen derhalve geduld en moesten aanzien dat twee en twintig van die rampzaligen op de afgrijselijkste wijze onder het roepen en schreeuwen van dat zij onschuldig waren en dat het haar van de kuiperij tegen den Heer van Faan kwam, dat zij ter dood gebracht werden...

Het stemt ons weemoedig en beschaamd, als wij bedenken dat door misplaatste eerezucht en onderlinge twist, door valse schaamte en door dwingelandij het recht dusdanig verkracht kon worden; dat een groot aantal onschuldigen, letterlijk zonder vorm van proces, ter dood gebracht konden worden. Het doet ons de waarde van een uniforme, onpartijdige rechtspraak klaarder inzien dan duizend studiën en proefschriften van juristen het zouden gekund hebben. Maar, hoewel eerst na drie jaar, de gevangenen werden ten slotte toch vrijgelaten. Het Recht leek voorlopig gezuiverd van zijn gevaarlijkste uitwas, maar onkruid dat zo diep wortel geschoten heeft, kan afgesneden worden aan de oppervlakte, ondergronds woekert het voort, wachtend op een gelegenheid zich opnieuw te vertonen.

Niet minder dan Willem Lewe had Ada Clant van Hanckema geijverd voor de bevrijding van de gevangenen in 't algemeen en van haar twee broers in 't bijzonder. Haar schoonheid en beminnelijk karakter waren de natuurlijke wapens waarmee ze streed tegen de kortzichtigheid en hebzucht van de invloedrijke regeringsmensen. Maar niet daar alleen wendde zij haar invloed aan, ook en in de eerste plaats bij de twee vrouwen die De Mepse's leven beheersten, maar zo ergens, dan maakte ze hier een fout. Jaloerse vrouwen verdragen elkaar slechter dan jaloerse mannen; minder direct, maar funester, consequenter ook is hun haat. Ada sprak met Dieuwertje. Het zegt niet weinig dat zij op voet van gelijkheid als vrouw tot vrouw, wilde spreken met de ongunstig bekend staande boerin van het schathuis, die maar één hartstocht kende, haar hartstocht voor Rudolf de Mepse, waaraan zij alles dienstbaar maakte en waarvoor zij alles prijs gaf en veil had. Haar leven lang had zij de mindere plaats geweten, die zij innam in De Mepse's leven, zij was de troosteres geweest, de plaatsvervangster, wanneer hij eenzaam was en vergetelheid zocht, maar verre van daarmee tevreden te zijn, broedde zij op haar haat, totdat die haar doortrokken had, gans en al, gelijk een olievlek het perkament. Zij kende Rudolfs honger

en nooit gestilde verlangen naar Ada, waarvan zij niet verstond dat het een abstractie geworden was, een droombeeld, ver en onwezenlijk als een rode zomeravondlucht, die men lief heeft om het heimwee dat ze wekt en niet om haarzelve. Suzanna telde ze niet mee, dat was een rinkelpop, wist ze, een decorum en een brug naar hogere connecties. En ze ontving Ada en wreekte zich op een geslepen, laaghartige manier. Ze hoorde haar uit en pijnigde haar met verzonnen, vreselijke vermoedens, ze zoog zich aan haar vast als een vampyr en liet haar geen uur rust, totdat Ada, verward en wanhopig, van haar wegvluchtte en met Suzanna praatte. Maar het ijdele, bekrompen vrouwtje begreep haar niet, haar angst niet en haar verlangen niet. Ze keek geroerd voor een minuut en liet zich afleiden door duizend kleine dingen, zij huilde met haar mee en wees haar vertoornd de deur. En Ada leefde drie jaar lang in hopen en vrezen, offerde vermogen en energie op om haar broers vrij te krijgen en toen zij zich weer met hen verenigd zag, had zij haar jeugd en schoonheid verloren en was een nerveuze, vroeg-oude vrouw geworden.

Alting en Froon waren De Mepse afgefallen, zodra zij de mogelijkheid daartoe ontdekten. Hun diensten waren slechter betaald geworden, dan zij gehoopt en verwacht hadden. Door het verdagen van de confiscatie der verbeurde goederen, zag De Mepse zich onverwacht aan alle kanten in de schulden gestoken. De chirurgijns en de scherprechter ontvingen maar een klein gedeelte van hun loon. De Mepse kon geen vin veroeren, naar welke zijde hij zich ook wendde, en Froon was de eerste geweest om hem een scène te maken. Hij sloeg de boel kort en klein, nadat hij zich een behoorlijke roes gedronken had, en eiste van De Mepse genoegdoening met de degen. Maar deze beheerste zich en liet den kerel door zijn bijsjagers de deur uitzetten, terwijl hij hem wit en minachtend nakeek. Alting, door dat voorbeeld gesterkt, scheidde op een kalmer, maar teleurgestelder wijze van De Mepse. Het geld dat deze hem schuldig was, verlangde hij niet eens meer; hij wenste

slechts één ding: met rust gelaten te worden en zich te rehabiliteren voor de Ommelander edelen, weder met hen te jagen en te drinken, onbezorgd vrolijk te zijn en beul noch beschermer van 't gemeen te worden. Landedelman was hij in de eerste plaats en geen grietman.

En De Mepse bleef opnieuw eenzaam achter. Hij ontdekte, hoezeer hij zich in 't licht van de openbaarheid had begeven en hoe scherp dan elke trek den beschouwer opvalt. Men ontweek hem met vrees in de ogen of met minachting, zelfs zij, die op zijn hand waren geweest, de heren van de Stad, allen die hem een rechtschapen rechter hadden genoemd en hem fraai verzegelde brieven hadden toegezonden door middel van speciale ijlboden — brieven die spraken van bemoediging en bewondering voor den man, die onomkoopbaar te midden van kuiperij en rechtsverkrachting het heilig principe had hooggehouden en verdedigd tegen de heffe des volks zowel als tegen de bloem der adel. Zelfs deze heren, die altijd van twee wallen aten, de luitenant van de Hoofdmannenkamer, de kapitein van de Stadsgeweldige, de kolonel van het garnizoen, burgemeesters, schepenen en professoren, ontweken hem. Hij verbeeldde zich, dat zij naar zijn handen keken, wanneer zij die met laffe druk ontweken, en naar zijn veelbesproken ogen, die zij bestudeerden, wanneer zij dachten, dat hij langs hen heen keek. Overal ontdekte hij die hoffelijke reserve, waar hij kwam en vriendelijke of boze blikken ontmoette. Het maakte hem nochtans niet verslagen, wel eenzamer en bitter. Hij werd mensenhater; weinigen wisten, en ook die nog maar ten dele, waarmee hij zijn dagen doorbracht en toch had hij veel geld nodig. De schulden groeiden hem boven 't hoofd en slechts hijzelf zag de afgrond waarlangs zijn pad voerde. Het was in die dagen dat hem de correspondentie van zijn vader in handen viel, lang verborgen als zij was geweest in stoffige folianten en verborgen laden, want een zelfde onrust als zich indertijd bij zijn vader had geopenbaard begon ook haar werking in zijn leven, onverklaarbaar en mysterieus, als een ondergrondse rivier, die verdwenen was voor lange tijd en weer te voor-

schijn kwam. Hij ontdekte de parallel tussen zijn eigen leven en dat van zijn vader en leerde hem plotseling juister schatten, zij het dan niet méér waarderen. Hij ervoer de wondere band der erfelijkheid, die door de geslachten liep als een koord door een snoer kralen, die ze te zamen bond en waarvan zich geen enkele naar eigen inzicht bevrijden kon.

Ook hij doorzocht oude hoekjes van overjarige meubels en vergeelde perkamenten, gekweld door een onverklaarbare onrust, maar bij hem ontbrak de angst, het was meer een onbewust zoeken en gedreven worden als in slaapwandelen. Ook zag hij zijn schulden vermeederen en zocht een oplossing, terwijl hij gedurig eenzamer werd. Hij toomde niet zijn dwaze lust tot procederen in. Hij ging voort land te kopen contra Eppo Rijnders en klaagde een ieder aan, die tegen zijn stok-oude of vermeende privileges in overtreding kwam, maar minder vaak ging hij bij daglicht uit in het dorp, waar allengs de gevluchte gezinnen teruggekeerd waren, vaders, broeders, zoons en moeders van veroordeelden. Het was nimmer toeval, wanneer er een steen langs zijn hoofd suisde op een verlaten landweg of een schijnbaar achteloos neergeworpen zeis de poten van zijn paard wondde en hem tot terugkeer dwong. Ook hierin trok de erfelijkheid haar lijn verder, want evenzo werd zijn grootvader Johan gemolesteerd door de boeren.

Hoewel De Mepse naar het uiterlijk onbewogen bleef onder de geleidelijk aan hem voltrokken vereenzaming, zocht hij innerlijk naar een steunpunt om tot het uiterste aan zichzelf te blijven geloven. En daarvoor had hij toch een zondenboek nodig, die de schuld moest dragen van zijn tegenslag, en dien vond hij in Van Bijler. Lag niet uiteindelijk oorzaak en schuld bij dien fanatieken predikheer, die tot eigen grote ergernis en verdriet Zondag aan Zondag voor lege banken preekte? De Mepse ving de beledigingen en verholten vijandigheden van het publiek op en gaf ze door aan Van Bijler. Hij begon zijn preken en geschriften te critiseren en vatte als vroeger zijn theologische bespiegelingen en lust tot debatteren op en poogde

Van Bijler vast te zetten en te toetsen aan zijn eigen vrome woorden. Hij bracht boosaardig de verborgen omgang met Suzanna ter sprake en kwelde hem op duizenderlei wijze. En Van Bijler, die zeker minder slecht dan fanatiek was, had geen leven meer. Hij begon aan slapeloosheid te lijden en zag tegen elke komende Zondag op als tegen een berg. In vroeger jaren verzocht men hem gaarne een sprèekbeurt te vervullen in omliggende dorpen, tot ver buiten zijn classis, maar daar was nu geen sprake meer van en dit vooral voelde hij als vernederend en ontterend aan, als geestelijke degradatie. En toch deed hij niet dat, wat hem misschien had kunnen opheffen boven alle ellende: zijn schuld bekennen, althans toegeven, dat hij verkeerd gehandeld had, op een dwaalspoor gebracht was door zijn eigen studie-ijver. Hij bleef met de volkomen inconsequentie van den eenzijdigen fanaticus vasthouden aan zijn zogenaamd goed recht en liet niet af van zijn standpunt te verdedigen, terwijl hij toch wist dat ook het geld een belangrijke factor in de zaak was geweest. Met deze inconsequentie leidde hij zichzelf meesterlijk om de tuin en ging zich van lieverlede beschouwen als een miskende, een verguisde, en raakte in doelloze extase voor het half dozijn kerkgangers die zeker door het vreemde, onwerkelijke vuur van zijn prediking getroffen werden. Maar dat het niet recht meer vlotten wilde met De Mepse stak hem meer dan hij zelf wist. Hij verstoutte zich in heftige woordenwisseling met De Mepse zijn grieven te uiten, terwijl die hem met een enkel gebaar of een tussen-geworpen woord tot razernij bracht en er zich, als met een spel, mee vermaakte. Van Bijler had nog altijd niet geleerd dat men in de schaduw van den boze te gronde gaat aan uitersten: dat hij prikkelt tot het ergste kwaad en dieper dan ooit laat voelen het heimwee naar het goede. Het enige dat hem overbleef was rechts en links vernederende smeekbrieven te verzenden om verwisseling van standplaats, wat hem ten langen leste gelukte. Hij kreeg een beroep naar Oosterhesselen in Drente, waarheen hij vertrok als een verbitterd man, die van het leven en de mensen niets meer verwacht.

Hij nam geen goede herinnering mee van Faan, zelfs de herinnering aan Suzanna had een bijsmaak. Hij had oprecht van haar gehouden. Zijn honger naar de omgang met lieden van hogere stand had daarin tevens een diepe bevrediging gevonden en verzachtte de vage onvrede, die dit zeer geraffineerde en in vroomheid verstrikte overspel immer vergezelde. Maar toen hij zijn afscheidspraak hield, was Suzanna niet onder zijn gehoor. Voor haar vlinderachtig gemoed hield het galante avontuur geen enkele resonans over. Zij was de korte periode van landedelvrouw, die in zoete minnerij verpozing zocht voor saaie uren, vergeten in het er op volgende stadsleven, waarin zij zich meer thuis voelde. Er is immers niets nieuws onder de zon. Wat zij deed met den dorpsdominee in die tijd, deed een andere edelvrouw in een vroegere eeuw met den burchtkapelaan. De strenge, fanatieke dominee, die elke zonde zo hevig onderging dat zij interessant werd, en dus ook hun verstolen omgang, betekende voor haar niet meer dan een albumblad in haar ijdel dagboek, een opgeplakt vers met suikerzoet gekleurde tierlantijntjes er omheen. Zij bleef de officiële gemalin van den Heer van Faan, hoewel ze als mens even ver van hem stond als elke willekeurige vrouw en haar dood, gevolg van een opgelopen, verwaarloosde verkoudheid, bereikte De Mepse als een officiële aankondiging, die hem niets zeide, laat staan beroerde. Voor vrouwen was er trouwens in zijn leven geen plaats meer. Dieuwertje vergat hij evenzeer, nadat hij op een dag vermoeid was van haar opdringerigheid. Onherroepelijk eenzaam werd het rond hem, toen ook de Heer van Nienoord een einde maakte aan hun vriendschap. Van zijn ondergeschikten bleef hem buiten het huispersoneel alleen Pieter Nannes over, die hem met een soort hondentrouw diende, gedeeltelijk voortkomend uit het feit, dat de man geen ander emplooi kon vinden. Want de wedman en Jan Engberts hadden dit geprobeerd, maar overal gesloten deuren gevonden; Jan Willems was gezelschap van den beul geworden, maar zij zakten dieper en dieper, totdat de Stad hen wegens mishandeling en roof brandmerkte en buiten de landspalen liet zetten.

II

Het geluk had De Mepse de rug toegekeerd, ondanks de hulp van den erfstadhouder die hem lening op lening schonk, zonder de minste zekerheid het geld terug te krijgen. De Mepse's schulden vermeerderden, maar zijn taaie strijdkracht verminderde niet. Onbevreesd en hardnekkig streefde hij er naar zijn invloed te vergroten, maar op zijn land rustte geen zegen meer en waar zijn voetstappen gingen, verdorde het gras. Vijf keer liet De Mepse zich candidaat stellen voor de Ommelander Vergadering en werd telkens afgewezen. In 1745 deed hij geen nieuwe poging en werd, daar hij geen dertig grazen land meer bezat, bankroet verklaard. In het tiental jaren dat verlopen was, schenen de plagen, die God over deze streken zond, De Mepse het zwaarst te treffen. De strenge winter van 1740, die duurde van October tot Mei, bracht dood en armoede allerwegen onder vee en volk. In Groningen stierven 15000 beesten. Door de schaarste aan haver en hooi gaf men de dieren 't riet van de daken, waardoor hun bekken bloedden. En De Mepse leed onder velen 't grootste verlies, want zijn werkvolk was onwillig en zorgeloos. Twee jaren later, in 1742, broedde de natuur verscheidene onbekende soorten muizen uit, die zo verwoestend huishielden op de akkers en weiden, dat het leek of zij omgeploegd waren. Wederom leed De Mepse 't ergste verlies, want terwijl hij procedeerde over nietige stroken berm of dijk van een ander, verwaarloosde hij zijn eigen bezit en liet het ongedierte vrij spel. En nog was het niet genoeg, want in 1744 begon de hevigste veepest die ooit ons land teisterde en met kortere of langere rustpozen 37 jaar duurde en reeds het eerste jaar honderdduizenden stuks vee wegnam. De Mepse dwaalde door zijn lege stallen en verbitterde meer en meer. Maar schuld of berouw voelde hij niet. Hij bleef onbegrijpelijk koud bij alle leed, dat niet hemzelf trof en voedde de haat, die als een bloedziekte zijn ganse wezen doortrok.

Toen de burcht Bijma in 1745 geveild werd, betrok hij zijn woning in de stad, de woning die eigenlijk op naam van zijn vrouw stond en na haar dood werd hem door haar familie toegestaan daar in te trekken met enkele toegewijde bedienden. De vernedering maakte zijn gestalte niet gebogen, maar wel zijn gelaat nog meer een masker. Als een ontroonde vorst, die nochtans zijn oude aanspraken laat gelden, vertoonde hij zich aan de mensen met wie hij gedwongen was om te gaan, in zijn hart zeker van een spoedig eerherstel. De schuldeisers die hem ook na het faillissement geen rust gunden, liet hij als bedelaars van de deur weggagen. Het idee zette zich in hem vast, dat de hele wereld ongelijk had en hij zelf alleen gelijk. Aan de terechtstelling en haar bloedige, oneervolle proloog dacht hij weinig of in 't geheel niet meer. Ze lag slechts ergens in een hoek van zijn wezen verborgen, als een verzadiging, als iets dat moest gebeuren, een fatum waar heel zijn leven heen gewezen had. Alleen kon het soms geschieden, dat hij meende bekende gezichten te zien, wanneer hij zich, gewoonlijk bij valavond, op straat begaf en tussen de mensen. Dan kon hij plotseling blijven stilstaan en iemand nastaren, die hem vanonder een breedgerande hoed doordringend aankeek. Hij voelde de dwaze behoefte den onbekenden persoon te volgen... was het niet een der ontsnapte beklaagden, die zijn gruweldaden aan het licht kon brengen? In die momenten ervoer hij weer de opwindende roes, waarin hij de contrôle over zichzelf dreigde te verliezen. Meestal was het Pieter Nannes, die, voor hem uitlopend met een lantaarn, hem met zachte dwang deed verder gaan. Als hij dan thuiskwam, luisterde hij naar vermeende stemmen, die klaagden en dreigden. In de er op volgende nachten sliep hij onrustig, maar met de ochtend was hij weer zichzelf. De vrouwen waren nu geheel uit zijn leven verdwenen. Dieuwertje was op het schathuis blijven wonen, Suzanna was gestorven en haar portret aan de wand was hem even vreemd en ver als zijzelf hem was geweest tijdens haar leven. Soms nog kon hij voor zich uit zitten staren en de naam Ada mompelen, zonder recht te begrijpen welke waarde daar

achter schuil ging; het was enkel een bezweringswoord, een herinnering of een droombeeld, maar niets reëels.

Toen op de zeventiende April van het jaar 1747 Frankrijk verklaarde, dat het de Nederlanden niet langer zou ontzien, omdat zij de koningin van Hongarije te veel steunden, riepen Noord- en Zuid-Holland Willem Karel Hendrik Friso uit tot stadhouder en als gevolg daarvan braken in verschillende streken van het land oproeren uit, waarbij het volk riep om Oranje. In 1748 kwam ook Groningen onder den Prins, die als Willem IV stadhouder van alle gewesten werd, maar naar de zin van de Oranjemannen niet voldoende macht had. Zowel de Ommelanden als de stad Groningen waren in zichzelf verdeeld, maar een ieder kon wel inzien dat de Oranjepartij er het gunstigst voorstond. Rudolf de Mepse zag in die dagen zijn kansen keren. Hij steunde Oranje en kwam op voor de rechten van het volk, tegen de regentenpartij, waarbij hij zich voornamelijk richtte tegen de invloed van Lewe van Aduard, die natuurlijk zijn politieke tegenstander was. Hij verbond zich met den prinsgezinden burgemeester Van Iddekinge en liet het gemeen ophitsen tegen burgemeester Geertsema, die met zijn vrouw door het volk mishandeld en gemolesteerd werd. Met Van Iddekinge en een aantal anderen maakte hij een akte op, om den Prins tot erfstadhouder te benoemen en een groot aantal belhamels van de tegenpartij werd gearresteerd. Maar daarmee was het niet afgelopen. Het volk, eenmaal opgezwepen, liet zich niet zo spoedig kalmeren. Zo'n kans om zich uit te vieren werd het niet al te dikwijls geboden en de straten en wallen waren vol rumoer van betogingen en samenrottingen, terwijl des avonds de taveernen tonelen van strijd en krakeel werden. Turfschippers, waaraan de stad altijd rijk geweest is, lieten zich in een boot op wielen door de straten rijden en zongen Oranjeliederen. Vele winkeliers moesten lijdelijk toezien, dat hun ruiten verbrijzeld en hun luifels neergehaald werden.

Een missive daagde Willem Lewe van Aduard uit, binnen de poorten van de stad Groningen te komen en driftig en onbevreesd als hij was, liet hij zijn paard zadelen en vertrok zonder zijn vrienden of familieleden er van te verwittigen naar de stad op de namiddag van die dag. Hij reed in gelijkmatige, snelle draf en de harde wind, die door het dunne, stippelende groen van de hoge bomen waaide en de aarde schoon blies, prikkelde en wond hem op.

Op hetzelfde uur stond De Mepse op het kleine balkon van zijn huis aan de Grote Markt en keek neer op het beweeglijke volk aan zijn voeten. De geveltoppen van de huizen in het Oosten kleurden met een roodachtig geel van de ondergaande zon en de hoogstgelegen ruiten schitterden als gewreven koper. De wind was sterk en koel en rook naar bemeste grond. De Mepse glimlachte en hield de deur van het burgemeestershuis in 't oog, waarvoor een vendel piekeniers stond opgesteld. De soldaten hadden moeite het volk te weren, dat aanhoudend en schor riep om burgemeester Van Iddekinge en in koren juichte: „Vivat den Erfstadhouder.” Vanuit de Ebbingestraat kwam een lange stoet burgers, zwaaiende met de armen en zingende, oranjestrikken in 't haar en op de hoeden, terwijl een aantal trommelslagers de aandacht trokken naar het vaandel, dat in hun midden megedragen werd en waarop stond te lezen:

Brave Heren
Gecommitteerden
Van Zijne Hoogheid,
Bied ons de hand.
Licentiëren
Is 't begeren
Van burgers en boerenstand.

De Mepse keek er op neer met een glimlach, de armen gekruist voor de borst. Tussen het gewone volk zag hij enkele regenten weghaasten in draagkoets of vermomd te voet. Met zijn scherpe blik herkende hij hen en genoot van hun angst en verwarring. Als er een gejuich opsteeg hier of daar, sloot hij

even de ogen en maakte een kleine trappelbeweging met zijn rechtervoet; hij begreep dat op de regenten gejaagd werd en dat op elke vangst gewelddaden volgden; dan klonk het rumoer eenstemmig, als een soort dof gebruis tot hem door en terwijl hij boven zich de naakte, groene middaghemel wist, voelde hij onder zijn voeten de wielende, opgezweepten mensen drommen. Nerveuze stadsduiven vlogen heen en weer tussen de toren en de huizengevels.

Het werd donkerder, maar hij hield scherp het burgemeestershuis in 't oog en plotseling vond hij, dien hij zocht. Het leed geen twijfel, of daar, zijdelings dringend tussen het volk door, baande Lewe van Aduard zijn weg. De Mepse keek snel op de torenklok en besliste dat Willem Lewe haast had gemaakt; waarschijnlijk was hij te paard hierheen gekomen en had het dier gestald in „De Zwaan” buiten de Der Apoort, om te voet verder te gaan. De lange gestalte viel nogal in 't oog. Als een takje, met schokjes en wendingen, dreef hij op de stroom van de menigte mee, die in haar blinde ijver den zich bloot gevenden, bekenden edelman over het hoofd zag, daar zij naar vermomde, tersluiks vluchtende mannen omzag. De Mepse onderdrukte het wrevelige gevoel van bewondering, dat Lewe van Aduard in hem wakker riep. Hij liet zich wegdrijven op zijn haat en boog zich over de rand van het balkon, met de handen uitgespreid op de leuning. Goed, de domme driftkop was gekomen, helemaal alleen, natuurlijk vertrouwend op zijn stoute kop en vlugge degen. De sluwe truc van het briefje had hij niet eens doorzien, een bewijs dat zijn voorspoed meer aan voortvarendheid en moed dan aan overleg en verstand te danken was. De Mepse had het gevoel of zijn laatste krachten zich tegen dien man samentrokken. Vanaf de schooltijd had hij in hem de algemene tegenstand gezien. Waar hij ook tegenstand ondervond in zijn leven, ze zou zich verpersoonlijken in Willem Lewe van Aduard.

De onbesuisde edelman naderde meer en meer het huis van De Mepse, dat hij moest passeren, maar hij had geen vermoeden van de blinde klip, waarop hij zo regelrecht en argeloos aanliep.

Het geheimzinnige, beledigende briefje in zijn borstzak hield niet op hem te ergeren.

De Mepse boog zich nog meer voorover; de lente-avond kwam grijs en helder koud over de stad, de laatste zweem van zonlicht vervaagde op de geveltoppen, maar de eerste sterren hieven de beslotenheid van het donker op en maakten de hemel boven de markt dieper nog dan overdag.

Nog even weifelde De Mepse en verplaatste zijn natte handen op de balkonleuning terwijl hij rilde in de wind. Toen riep hij met luide stem de naam van Willem Lewe. Hij moest andermaal en luider roepen voor hij zich verstaanbaar kon maken, maar Lewe had hem gehoord en keek naar boven, met een plotseling voorgevoel van verraad. Enkele burgers keken eveneens naar boven en zagen den in 't zwart gekleden edelman met de oranjesjerp over de schouder. De Mepse riep voor de derde maal; enkel de naam van zijn vijand riep hij en wees hem aan waar hij stond, met de ellebogen de druk van de menigte brekend. Een paar uit de omstanders begrepen; zij kenden de naam van den Heer van Aduard en wisten van zijn streven tegen Oranje; er was weinig meer nodig om hem aan de ongenade van het volk over te leveren.

„Vivat den Erfstadhouder!” riep De Mepse en: „Weg met de verdrukkers!” Hij rukte zijn oranjesjerp af en liet die wapperen op de wind. Steeds meer mensen, opgewonden burgers en boeren, drongen om Willem Lewe samen, die zwijgend naar De Mepse omhoog keek. Toen klonken uit het volk kreten op, opgewonden, overslaande kreten, die de wind over de markt droeg, en De Mepse zag hoe men Lewe de baret van het hoofd sloeg en hem bij de schouder greep. Dit was het laatste, hij richtte zich op, de schemering werd nacht, hij wiste het zweet van zijn voorhoofd en zag plotseling de gele, driftige gloed van honderden fakkels. Het geschreeuw beneden hem werd helser, het gemeen mishandelde den Heer van Aduard, maar De Mepse ging zijn kamer binnen en voelde zijn voeten zwaar en onzeker van zijn stap worden. Hij schonk zich een beker wijn in, welke hij langzaam leeg dronk, en weer helder geworden, riep hij den

bediende om zijn mantel te halen en verliet het huis met een ingekeerde glimlach om de lippen.

Hij had nimmer zonder weerzin de lichamelijke aanraking met veel mensen kunnen verdragen, maar deze avond scheen het anders te zijn. Hij liet zich opduwen en meesleuren en ondervond bijna behaaglijk de eensgezindheid, die al deze zingende en schreeuwende mannen en vrouwen bezielde. Hij was slechts een van hen, men zou hem in de arm kunnen nemen en hij zou meelopen, hij zou zich amicaal op de schouders laten slaan, zonder naar zijn degen te grijpen en toen een opgeschoten bengel hem speels de muts van het hoofd sloeg, bukte hij zich getroost om haar op te rapen en achtte het niet dat zij besmeurd en vertreden was. Hij voelde zich jong en licht als was hij een ander geworden. Zijn verleden heugde hem niet meer; hij keek geboeid en dromerig naar de sissende, zuigende fakkels, die strepen rook en vonken achter zich lieten. Hij rook zonder weerzin de lucht van slechte brandewijn, die hem tegenwoei uit de monden van opgewonden schippers. Hij riep, zachter dan de anderen, maar ongedwongen de leuzen mee en ontroerde bij de brokstukken volksliederen, die hier en daar begonnen en overstemd werden... Hij luisterde, plotseling getroffen, naar enkele opmerkingen over Willem Lewe, die ergens bloedend en bewusteloos was opgenomen en probeerde zich te herinneren wie deze Willem Lewe was. Vlinderachtig spookte de naam door zijn licht en leeg hoofd. Maar lang tobde hij er niet over; de duizellichte bevrijding, die hij in zijn hoofd voelde, alsof er een zwarte rook uit weggetrokken was, maakte hem te gelukkig om zich te verdiepen in den anderen De Mepse, die hij nauwelijks een half uur geleden geweest was.

Hij keek in twee scherpe, blauwe ogen, die hem het gevoel gaven dat hij ze eerder gezien had... maar waar en wanneer? Het was maar een voorbijgaande gewaarwording en lachend beantwoordde hij een gewaagde kwinkslag, die een grote, ros-sige kerel hem toevoegde over zijn dure kleren. Hij bevond zich ergens in de Visserstraat; het geknal van vuurwerk klonk

gedempt tot hier door, de mensen gedroegen zich ook iets minder uitgelaten dan op de markt. De rossige reus ging steeds naast hem en stelde voor een taveerne binnen te gaan en een dronk te wijden aan den Erfstadhouder. De Mepse stemde toe en verwonderde zich nergens meer over. Toen hij de deur van het bierhuis wilde binnen gaan, ontstond er enig gedrang, omdat een groepje jongelieden mee naar binnen wilde en onder hen was degene met de opvallend scherpe ogen, die hij — Joost mocht weten waar en wanneer — eerder gezien had. Men liet hem voorgaan en een tikje ongerust en somber volgde hij zijn nieuwen vriend naar een lange tafel in een der hoeken, waarboven de tabaksrook dicht als een wolk meel hing. Een hoestende waard en een bediende liepen zwijgend en druk af en aan. Een speelman fiedelde een dunne, schampende wijs op een slechte viool en hield bij tijden op om te zingen, en de zwarte, breedgerande hoed naar de mensen uit te strekken. Rudolf wierp er verbaasd over zichzelf een schelling in en de rossige vriend schoof, knipogend naar iemand in een andere hoek, dichterbij hem toe. De Mepse liet den waard komen en bestelde een fles van de beste wijn en begon voor zijn doen druk te praten met den volslagen vreemden, en hem totaal onverschilligen man naast hem, maar wanhopig voelde hij dat de oude De Mepse wederom in hem tot leven kwam. Zijn hoofd voelde dof en klam aan en hij begon te walgen van de drank-, rook- en mensenlucht; het stond hem opeens tegen. Hij zweeg midden in een zin en zeide hoofdpijn te hebben gekregen en excuseerde zijn voornemen zich terug te trekken, maar de nieuwe vriend drukte hem met zijn grove hand op de schouder weer neer, toen hij ging staan.

De Mepse beet driftig op zijn lip en keek om zich heen. Eerst nu bemerkte hij dat de hoek waar hij zat, afgesloten was door jonge kerels, die hem allen strak aankeken en onder hen keek de man met de blauwe ogen het meest onheilspellend. „Ze hebben iets met mij voor,” dacht De Mepse en keek den reus naast hem aan; deze lachte zwijgend, koel en spottend. Met een ruk stond hij op en liet zich niet weer terug duwen.

„Jullie denken een van de regentenpartij voor te hebben?” zei hij driftig. „Pas op, ik ben een intieme vriend van den Prins zelf. Wil je weten wie ik ben?”

„Rudolf de Mepse!” zeiden al de jonge kerels in spreekkoor.

„Juist,” zei De Mepse zelfbewust, maar zweeg plotseling achterdochtig en keek den man met de blauwe ogen aan, die naar hem toeschoof. Hij deinsde ondanks zichzelf iets achteruit en maakte een beweging naar zijn degen. 't Was toch niet mogelijk... daar voor hem stond Jan Pot... neen, natuurlijk niet, dat was niet mogelijk, Jan Pot was dood, weg, maar deze kon een zoon van hem zijn, het was zijn zoon.

„'t Doet me plezier te zien dat je weet wie ik ben,” zei de man, „en je snapt ook wat dat zeggen wil. We hebben je hier netjes heengelokt om onze vaders en broers te wreken. Ik ben de zoon van Jan Pot en die daar is de schoonzoon van Asinga Immes en deze is de zoon van Eysse Jans en die daar de zoon van Gosen Hendriks en hij is de broer van Hans Engelberts...”

De Mepse voelde zijn zelfbeheersing en afkeer terugkomen, sterker naarmate het gevaar dreigender werd. „Spaar je verdere moeite,” zei hij, even zoekend met de ogen naar den waard. „Jullie weet wat er gebeurt als je je aan mij vergrijpt, daar word je voor gehangen. Ik zie je al naast elkaar, allemaal op een rij, een aardig gezicht...”

„Hou je maar gauw stil, De Mepse van Faan,” zei de rossige reus en sloeg hem zo hard op de schouder dat hij met een kleine uitroep van pijn scheef achteruit op de bank zakte met het hoofd tegen de muur.

„Misschien worden wij wel gehangen,” zei de zoon van Jan Pot, „maar dat zal jij niet meer beleven, moordenaar!”

De Mepse's ogen lichtten even, maar hij zweeg en broedde op een uitkomst; hij keek daarbij in de blauwe ogen, die zelfs niet knipperden.

„Je bent al net zo domdriest en koppig als je vader,” zei hij dan, langzaam weer overeind komend.

„Mijn vader,” zei de jongen en zijn mond kreeg een wrange trek van verdriet en haat. Een moment sloeg hij de ogen neer,

hij trilde en sprong dan vooruit. De Mepse voelde twee sterke handen om zijn keel en de felle druk van scherpe nagels. Het schemerde voor zijn ogen, de kaarsvlammen schoten als lange lichtstrepen over de wanden, hij stikte bijna en sloeg de handen krampachtig uit. De mannen keken zwijgend toe, verbeterd en voldaan.

„Nu is 't genoeg,” hoorden zij plotseling een droge, bevelende stem. „Laat hem aan mij over.”

De zoon van Jan Pot keek troebel op, toen hij een hand op zijn schouder voelde. Zijn ogen knipperden en de tranen begonnen over zijn wangen te stromen. „Jij ook hier?” zei hij en schudde de hand af van den vreemden man, die zo onverwacht tussenbeiden kwam. Maar de man wees met de duim achter zich: daar stond een half dozijn gewapende ridders; voor de deur verdrong zich een massa volk en de waard liep zenuwachtig heen en weer.

„Sluit ze op in de toren,” beval de sergeant van de ridders, maar de rossige reus gooide met flessen en kroezen de lantaarns kapot en de kaarsen van de muur en schreeuwde: „Jongens, berg je!”

In de plotselinge verwarring en duisternis wisten de ridders niet op wie ze de handen moesten leggen en toen er weer licht kwam, waren de belhamels verdwenen.

De man die de ridders gehaald had, boog zich over De Mepse heen en liet hem een beker wijn drinken. „Kunt ge opstaan en met mij meegaan, edele Heer?” zei hij en De Mepse scheen het, alsof de tijd jaren terugdraaide; hij herkende de spottende toon in die stem, maar wist dat zij veiligheid betekende en volgde, nog duizelig en onvast, den man naar buiten. Die bracht hem snel naar een stille zijstraat waar een koets wachtte.

Toen zij gezeten waren, herkende Rudolf in zijn redder den beul Antoni Snijder; het gezicht was nog even wreed en intelligent, maar de haren en wenkbrauwen werden grijs.

„Ik zat toevallig in dezelfde herberg,” legde de beul uit, „en haalde hulp toen ik zag welke kant het opging. U mag van geluk spreken dat ik in de buurt was.” De Mepse zweeg ge-

ergerd en streek aanhoudend met zijn rechterhand over het degeengevest.

„Om eerlijk te zijn,” vervolgde de beul met een fijne glimlach, nadat hij een poosje spottend De Mepse van ter zijde had aangezien, „ik redde u uit eigenbelang. U staat voor de derde maal bij mij in 't krijt. Voor de eerste en de laatste schuld vraag ik geen voldoening, maar de middelste zou ik mij niet graag willen laten ontgaan . . . te meer daar het een der smerigste karweitjes uit mijn loopbaan is geweest.” Hij haalde uit zijn mantelzak een vel papier, waarop de rekening stond van de executie op de Westergast, die nog steeds niet geheel voldaan was.

„Dit curiosum draag ik altijd bij me,” besloot hij. „Het gelukt iemand niet gemakkelijk gehoor bij u te krijgen, maar nu kunnen we het meteen wel even in orde maken . . . Ik geloof dat we er zijn.”

De Mepse keek uit het portier en zag dat het rijtuig stilhield voor zijn huis aan de Grote Markt. „Goed,” zei hij, „volg mij; in elk geval behoef ik u dus voor deze laatste redding niet te bedanken.”

De jaren '47, '48 brachten een geringe verbetering in de regeringsvorm; het recht werd op verschillende punten herzien en in zoverre stelde de verheffing van den Prins tot Erfstadhouder niet teleur, maar dat hij Rudolf de Mepse, ongetwijfeld op voorspraak van diens zwager Alberda, alle petitionnementen van rechtschappen en hoogstaande edelen ten spijt, tot drost van Westerwolde benoemde, nadat hij hem in de loop der jaren 40.000 gulden had geleend, zonder uitzicht op een duit rente of aflossing en nota bene met het doel om „verbetering van rechtstoestanden” te bevorderen, is een bewijs van weinig mensenkennis en afhankelijkheid van gunstelingen.

De Mepse zag aldus zijn diensten, die hij het huis van Oranje bewezen had, beloond en zegende de Voorzienigheid, die hem te kwader ure opnieuw tot procederen in staat stelde, want hij bezat een kennelijke hartstocht voor het procederen over alles en nog wat, zoals anderen dat voor hazardspel betonen. En evenals bij deze anderen, was voor hem geen offer te groot en wist hij zich bereid zijn laatste goudgulden aan zijn hartstocht op te offeren.

Zijn twijfelachtige faam was hem vooruit gereisd en het wekte een niet geringe schrik onder de bewoners van Westerwolde, toen zij vernamen wie de nieuwe drost was en het officieel welkom droeg meer een vreesachtig dan een geestdriftig karakter. En inderdaad bleek de waarheid van het spreekwoord, dat een vos wel zijn haren, maar niet zijn streken verliest. Met harteloze strengheid „hervormde” De Mepse de rechtstoestanden in zijn nieuwe jurisdictie en wikkeld zich in talloze netelige processen, maar hoe of wat, hij had weinig succes. Al het geld dat hij bijeen schraapte, verdween op ongedachte wijzen en hij begon ook iets van zijn oude tact en koelbloedigheid te verliezen. Hij voelde dat hij ouder werd en steeds armer en eenzamer. Om kort te gaan, in twee of drie jaar tijds had hij het zo ver gebracht, dat de regering hem onmogelijk

langer in zijn ambt kon laten en hij was verstandig genoeg, de wenk te verstaan die hem met een „aanvraag voor eervol ontslag” kon doen retireren. Men vergunde hem echter op de Wedderburcht te blijven wonen en daar zag hij, inmiddels zestig jaar geworden, zijn levenseinde tegemoet.

't Begon zomaar op een vroege herfstavond. De Mepse had een wandeling gemaakt, wijd door de omtrek. Er waren weinig mensen bij 't pad geweest en hij moest den veerman, die het overzet van de Westerwoldse A bediende, wekken uit zijn dommel. De man schrok alsof hij een spook zag, want nog altijd zat de schrik voor de kuren van den ouden drost er diep bij de bevolking in. Doch er gebeurde iets vreemds: De Mepse glimlachte vriendelijk-vaag en de man keek hem na toen hij aan de overkant verder ging, gebogen en vermoeid als iemand die kort te voren een zwaar verlies heeft geleden. De Mepse was er zich niet van bewust dat hij den man reden en stof tot nieuwsgierigheid gegeven had, hij koos zijn weg over de veldpaden, langs de Geeselberg. Nu en dan bleef hij staan en keek naar de dingen om hem heen, hij moest met geweld zijn gedachten aftrekken van dat vreemde, vermoeide Niets, waarin hij wegdeinde, en eerst als hij lang tuurde, zag hij de dingen en glimlachte verstrooid. Dan wijdde hij zorgvuldig en mild zijn aandacht aan de paardenbloemen, die eenvoudige, heldere zonnetjes, die hij vroeger achteloos vertrapte; hij plukte een vochtig-weke braambes weg tussen de doornen en stak die in de mond zonder haar bewust te proeven, en hij keek naar de wolken, die doorzichtig langs de hemel, boven de bruin wordende bladeren van de beuken en eiken dreven en aandachtig bleef zijn blik rusten op een geel ahornboompje.

Aan de voet van de Geeselberg bleef hij peinzend toeven. Er stond een nieuwe galg naast enkele half vermolmden. Hier waren heksen verbrand en misdadigers terecht gesteld, verbleekte beenderen lagen tussen het gras verspreid, maar hij lette er niet op, hij klom halverwegen en keek om naar zijn burcht; de toren stak boven de iepen en kastanjes uit en het witte, blinkende

water van de A kronkelde er zilverend langs. Hier en daar was een arbeider bezig de sloten te ruimen, vredig en kalm en ver af was zijn arbeid, een enkele vogelroep klonk neutraal in de stille, wijde wereld.

De Mepse zuchtte onderdrukt en daalde af om terug te gaan naar het dorp. En daar begon het, terwijl het licht bijna onmerkbaar de hemel verliet en de schemer als een nevel over boerenhoeven en armoedige hutten hing. De dorpsstraat was ongelijk en hobbelig, overdag hadden er kippen gelopen en enkele wroetende varkens. Nu was het er stil, een hond gromde slechts en een geit tolde om de pen heen, waaraan zijn hals-touw bevestigd was.

Rudolf de Mepse had het gevoel, dat er iemand achter hem aan liep, gelijke maar gedempte tred houdend met zijn verhaaste pas. Hij wilde niet omkijken, het was immers onzin en de persoon zou zich, zo hij bestond, verschuilen achter een boom of een heg.

De burcht leek groter dan anders; de iepenlaan was somber en het voorplein verwaarloosd. De lantaarn boven de deur brandde niet. Hij zou Pieter zeggen er voor te zorgen, dat zij in 't vervolg wel brandde, steeds brandde op avonden als deze. Het klimop aan de linkermuur ruiste zacht en leek een bewegende schaduw. Rudolf strompelde de vijf treden van de hardstenen stoep op en opende zenuwachtig de deur. Zonder zijn mantel af te doen, riep hij in de gang al om Pieter en ging de hofkamer binnen. Het was er kil, want het vuur in de haard gloeide slechts. Hij schoof er een paar blokken hout op en stootte tegen het haardhekje aan, dat kletterend viel. Hij vloog rechtop en kwam tot zichzelf door het uitbrekende zweet op zijn voorhoofd. Uitgeput zocht hij zich een stoel bij het raam, dat uitkeek op de kleine, ovale vijver. Minuten lang zat hij zo te staren, voor hij tot het besef kwam dat Pieter geen gehoor had gegeven. Toch kon hij er niet toe komen op te staan en andermaal te roepen; hij bleef zitten, nog in zijn mantel gehuld, en vulde het grote stille huis in zijn gedachten met leven. Als vroeger liepen er bedienden door de gangen met

zwak roepen en bedrijvig slaan van deuren en op het plein buiten waren stalknechts bezig en een tuinman. Plotseling vloeiden de bijna werkelijkheid geworden herinneringen uit hem weg, achter de bomen naast het koetshuis bewoog zich iemand en De Mepse wist dat het huis geheel leeg was. Hij bevond zich alleen in de burcht, de kamers, de zaal, de keuken, de kelders waren leeg als overjarige grafkelders waar slechts het stof en de herinnering aan vroegere mensen zweefden. Hij bewoog zich niet en de kleine hoop zette zich in hem vast, dat de gedaante hem misschien niet zou zien en vermoeden, wanneer hij maar onbeweeglijk bleef zitten. Het kostte hem een ongelooflijke inspanning, want overal begon zijn huid te jeuken en zijn handen waren nat en trillend. De gedaante achter de bomen stak plotseling het plein over en verdween achter het huis. Even later hoorde hij het zwakke slaan van de zijdeur en in de gang een slepende voetstap, een klopp op de deur en Pieter Nannes, omringd door frisse buitenlucht, stond op de drempel. Verwonderd keek de gewezen bijsjager naar de ineengedoken gestalte in de stoel bij het raam en dacht geschokt: „Mijn meester wordt oud... evenals ik... wij zijn beiden voortijdig oud geworden, oud en eenzaam.”

De Mepse voelde zijn zwakheid wegtrekken. Streng kwam hij overeind. „Waarom ben je er niet als ik je roep? Je had de lantaarn boven de poort moeten aansteken en het vuur was bijna uit in de haard. Ik heb er zelf hout op moeten doen.”

Pieter Nannes luisterde verwonderd en kon het zo gauw niet allemaal verwerken. Dat van de lantaarn bleef kwellend in hem hangen. Waarom moest die pronklantaarn branden; dat gebeurde immers alleen wanneer er in de winter gasten kwamen, en die bleven al lang uit.

„Wat is dat toch voor een getreuzel,” snauwde De Mepse, „waarom steek je de kaarsen niet aan. Je weet toch dat ik een hekel heb aan de schemering.”

Pieter Nannes trok zich de boze woorden niet aan. Zorgvuldig omschreef hij zijn redenen van excuus, terwijl hij een houtspaander uit het haardvuur haalde en daarmee de kaarsen

aanstak. „Mijn heer vergeet,” zei hij, met zijn stem schor van brandewijn en tabak, „dat de boer eergisteren is weggegaan en dat ik er nu dus ook nog boer bij ben, terwijl ik al keukenmeid, kamerdienaar, werkster, koetsier en tuinman was... en dat allemaal voor een denkbeeldig loon.”

Hij was klaar gekomen met de kaarsen en ging heen om de luiken voor de ramen te doen. De Mepse wond zich zwijgend op. Zo zou vroeger niemand tegen hem gesproken hebben. Hij rilde van afschuw en vernedering. Zo brutaal en aanmatigend en zo doodkalm tergend was geen van zijn bedienden ooit tegen hem geweest. Dat was een gevolg van zijn armoede; hij had het toch zijn leven lang goed gezien: geld maakt macht. Naar beide had hij zijn leven lang gestreefd en het was ijdel gebleken. Er waren waanwijzen geweest, die leerden dat de macht niet in het bezit van geld zat. Dat was zotteklap... of zouden zij uiteindelijk toch gelijk hebben, dacht hij verward. Neen, dat kon niet waar zijn, dan zou zijn ganse leven een fout geweest zijn. Neen, dat was niet mogelijk, er leiden verschillende wegen naar elk doel en een ieder kiest de weg, die zijn aanleg hem wijst... Maar de twijfel was niet meer uit zijn gedachten te verdrijven. Hij beseftte dat deze wonderlijke middag, waarin er een stilstand in zijn bloed scheen te zijn geweest, iets in hem veranderd was; hij had scherp gevoeld dat het leven iets is, slechts door een broze wand van de dood gescheiden en die wand was poreus geworden. Heel zijn leven met de talloze daden en gedachten zou plotseling afgesneden en uitgelegd worden tot een overzichtelijk geheel. Hij had zichzelf steeds rechter over de levens van anderen gewaand, maar eenmaal zou er een Rechter komen, die over hem zou oordelen. Waarom maakte hem dat angstig? Hij voelde een zwaarte op zich drukken, die benauwde en afmatte. Hij was de laatste van zijn geslacht en 't was hem, alsof hij de verantwoording droeg van alle daden, die door zijn voorvaders bedreven waren. Hij had de kans gehad de balans sluitend te maken en wat had hij er van terecht gebracht?

Het stond met een ruk op, maar voelde zich zwak en duize-

lig. Hij trachtte zich verschillende opwekkende voorvallen uit zijn leven te herinneren, maar het verleden was als een onbeweeglijk zwart blok, waaruit zich niets liet losmaken. Hij ging naar de tinkast en schonk zich een glas wijn in; zijn oog viel daarbij op de familiebijbel, die aan een kettinkje op een kunstig bewerkt tafeltje lag. Hij hoefde zich geen zorgen te maken, bedacht hij. Hij was een trouw aanhanger geweest van de ware gereformeerde religie. Hij was niet week, noch sentimenteel geweest, voor anderen niet en voor zichzelf niet... Toch kon hij zijn blik niet afdelen van de bijbel, die hij zo goed kende... Wat was er met hem aan de hand? De twijfel, die vroeger slechts vluchtig en van tijd tot tijd in hem sprak, was nu zo sterk geworden dat het hem lichamelijk moe maakte. Zijn tanden klapperden tegen het kristal, toen hij de wijn wilde drinken. Hij beleed half dat hij zijn leven lang in vreselijk zelfbedrog geleefd had. De bijbel scheen te groeien in de kamer, te groeien en al het andere te overvleugelen. Het perkament werd doorschijnend en een vinger wees hem de tekst aan, die hij altijd in eigengerechtigheid ontweken had, maar nu klaar verstond. Hij had naar geld en eer gestreefd, met een wil, die misschien het erfdeel van zijn geslacht was geweest, maar nu stonden daar de woorden van de bijbeltekst voor hem, als een eindelijk vonnis: „Zoekt eerst het Koninkrijk Gods en al deze dingen zullen u toegeworpen worden...” Belsazar, dacht hij ontsteld, ik ben als Belsazar; er is geen verschil tussen lichtende woorden op de muur en plotseling sprekende woorden in de bijbel. Gods vinger wijst ze aan!

Pieter Nannes kwam in de kamer terug en vroeg of hij mocht gaan slapen. De Mepse liet hem gaan met een gebaar, maar hij zou hem gaarne bij zich gehouden hebben die avond.

De lichte, gelukkige stemming kwam nog eenmaal terug, enkele weken dieper in de herfst, toen de nevel van de bomen drupte en de zon rood en dichtbij stond. Paddenstoelen zag men plotseling, waar een dag te voren niets dan dode bladeren gelegen hadden, en een spin hing trillend in zijn reusachtig web.

De Mepse wandelde de moestuinen door en zette zich onnadenkend in het natte gras van de beekoever. Hij tuurde in het egale, zachtstromende water en dacht aan geen enkel ding. Maar toen hij, huiverend, de burcht weer binnen ging, trof hem de verwaarlozing en eenzaamheid zo sterk, dat hij zich wanhopig voor de schrijftafel zette en een brief schreef naar de familie van zijn vrouw in Groningen, met de uitnodiging bij hem te komen logeren en jagen. Maar de dagen verliepen en de brief bleef onbeantwoord. De zwakke momenten van zijn gemoed keerden veelvuldiger terug en de ongezelligheid van de holle kamers, waar het vuil zich zienderogen ophoopte en een bedorven geur over de meubels hing, drukte op hem. 't Gebeurde niet zelden meer, dat De Mepse zelf het vuur moest aanleggen en 's avonds in het onopgemaakte bed stapte, want Pieter Nannes kon onmogelijk het werk af en geld om personeel in dienst te nemen was er niet.

De stille vrede, die De Mepse twee keer ervaren had op zijn wandelingen, herhaalde zich niet en hopelozier keerde hij verkleumd en doorweekt terug van de doelloze tochten door het drassige veld, waar de herfststormen zwaar en doordringend op neer ruisten. In de nachten, wanneer de wind zich in de hoge bomen stortte en om de hoeken van de burcht zoefde, lag hij slapeloos op zijn legerstede en voelde een vreemde, losse overgave aan de angst in zich. Zijn verzet en blindheid waren gebroken en weggenomen; hij trachtte zich troostende bijbelwoorden te herinneren, woorden van strengheid die zijn daden konden rechtvaardigen, maar er kwamen andere, die hem aanklaagden en het gelukte hem niet langer die te verdringen of te overdonderen. Dan riep hij, midden in de nacht opgeschrikt door ietwat, Pieter aan. Hij opende de deur van het slaapvertrek en riep in de holle gang, maar er kwam geen antwoord. Pieter vergat zichzelf bij slechte brandewijn in de dorpstaveeren, waar hij de laatste bezoeker was, ongaarne gezien, maar om der wille van het geld geduld. Het gebeurde eenmaal in een rumoerige, maar lichte nacht, terwijl de schaduwen der boomkruinen als reusachtige bezems over de weg zwaaiden, dat Pieter

Nannes dronken de burcht naderde en voor een der bovenramen een witte gedaante schreeuwend heen en weer zag bewegen. Het drong niet tot hem door dat het zijn meester kon zijn; hij vluchtte, half krankzinnig van angst, de schuur van het schathuis in en liet zich dagen lang niet op de burcht zien.

Het was een vroeg donkere avond in December 1754. De Mepse was teruggekomen van een wandeling, die hij in een soort verdoving ten einde toe volbracht had, maar toen hij zat aan de ongedekte tafel in de koude kamer, voelde hij zich ziek en ellendig. Beurteling gloeide hij of rilde van de koude en het leek soms of hij inkromp tot een nietige korrel, terwijl de wanden van de kamer onmetelijk ver af stonden. Hij trachtte de normale verhoudingen te herscheppen door met de vinger langs zijn huid te tasten, maar die was gevoelloos. Dan ging hij, steunend op de stoelleuning, staan en liep op voeten, die omwonden schenen met dikke dotten linnen. Het gelukte hem een laatste scheut wijn uit een fles te bemachtigen en dat bracht hem iets tot zichzelf. „Ik ga dood,” zei hij, om de verschrikking te proeven van dat woord, maar die bleef uit. Het leven was erger dan de dood; was het niet altijd vreselijker geweest? Hij vond een oud brood en een stuk worst. Hij ging terug naar de tafel en maakte zich een onsmakelijke maaltijd, voortdurend gekweld door de angst in onmacht te vallen. Toen hij het brood naar de mond wilde brengen, liep er over de tafel iets naar hem toe. Versteend bleef hij zitten kijken naar het ondie, een magere, brutale rat, met een staart als geplozen touw. Toen smiet hij het brood met een schreeuw neer en vluchtte naar de deur, wilde die open duwen naar de verkeerde kant, traptte er tegen en rukte ten slotte op de juiste manier, rende de gang in, de trappen op naar de slaapkamer, waar hij gekleed in bed kroop. Met de ogen stijf dicht geknepen, gelukte 't hem in slaap te komen, maar 's nachts werd hij wakker door een ondraaglijke pijn en een hevige jeuk. Hij woelde en woelde en tastte om zich heen. Bij het eerste morgengrauwen ontdekte hij wandluizen, die wegvluchtten over de lakens, een walglijk, vies-rood soort was het.

Vanaf die dag nam het lijden geen einde. Hij verliet de burcht niet meer en soms voor dagen het bed niet. Pieter Nannes bracht hem nu en dan voedsel en vergat het ook wel eens. Zijn dorst leste Rudolf met bedorven water dat binnenshuis stond. Taai als hij was, streed hij zo lang mogelijk tegen de naderende dood en het is onbegrijpelijk dat hij, zwaar ziek, met onvoldoende eten en vergiftigd water, zonder zich te wassen of uit te kleden, de maand Maart van het jaar 1755 nog haalde. Niemand van zijn familie of voormalige vrienden, noch iemand uit het dorp, bekommerde zich om hem. De dorpsdominee was altijd afgewezen en had de moed niet meer, terug te komen. Zo stond de burcht daar aan de rand van het dorp als een gevloekte herberg, waar voor korte tijd de duivel zijn intrek genomen had, zo zeiden het de mensen, die er 's avonds schuw langs kwamen en geschreeuw hoorden of achter de ramen een vreemde schim zagen bewegen.

Op een middag kwam Pieter Nannes het slaapvertrek binnen. Er had de dag te voren een vroeg onweer in de lucht gezeten en nu viel onophoudelijk een trieste, egale regen. Pieter droeg brood en spek bij zich voor zijn meester. In zijn half versuft hoofd had zich een plan gevormd. Hij wilde zijn loon vragen en de burcht voorgoed verlaten. Maar op de drempel van de grote, lage kamer gekomen, wankelde hij terug. De verpestende lucht van rotkoortsen drong in zijn neus en legde zich op zijn tong. De Mepse lag half ontbloot op zijn rug, met een verkleurde, beblaaide huid en in de opengekrabde plekken scheen het te leven van ongedierte. De half wezenloze, glinsterende ogen trokken Pieter naar het bed, maar hij verzette zich met alle kracht en vluchtte de kamer uit, de burcht uit, het dorp uit, weg over de velden, de wegen en niemand heeft hem ooit weer gezien. Het verhaal gaat, dat aan het eind van die maand te Briltil aan de herberg „Voor Anker” een verwilderde bedelaar bij de achterdeur om drank vroeg en met afschuw teruggevoerd werd. Zijn lijk werd de volgende ochtend voor het Aduarderzijk in 't water gevonden. Misschien is dat Pieter

Nannes geweest, maar zekerheid bestaat daaromtrent niet.

De Mepse had getracht zich op te richten, toen de gestalte van Pieter in de deuropening verscheen. Daarna verloor hij voor enkele uren het bewustzijn om tegen de avond half op te waken in ijlkoortsen. De regen viel dicht en gutschend om het huis neer en langs de ruiten kringelden strepen en druppels. Het water lekte door kieren en op de vensterbanken vormden zich ronde bellen. De Mepse keek er naar en zag hoe uit een der bellen een klein ventje groeide, dat groter en beweeglijker werd. Het had een spits toelopende schedel en dierlijk behaarde builen boven de ogen. De kin was weggetrokken beneden een spot-tende tuitmond. „Herken je me wel?” vroeg het mannetje. „Ik ben Tamme Jans. Ik kom je nog eens weer opzoeken, omdat je zo eenzaam bent.” De Mepse staarde naar het kleine gedrocht en knipperde met de ogen. Hij mompelde: „Ben jij Tamme Jans? Dat kan niet, want die is dood,” en strekte de handen afwerend uit. Maar het ventje lachte, met een lach die een echo vond heel ver weg buiten de muren van de burcht, tot aan de uiterste wanden van de wereld en weer terugkwam, tot de kamer gevuld was met een pijnlijk scherp geluid. „Dat denk je maar,” zei toen de stem aan het voeteneinde van De Mepse's bed. „Ik heb je altijd achtervolgd... Ik ben trouwens niet alleen. Kijk maar eens om je heen.”

De Mepse keek om zich heen en zag hoe uit al de waterbellen wezens groeiden, wanstaltig verminkt, half insecten, half mensen, doorzichtig als luizen en vlug bewegend als spinnen.

„Jullie bestaan niet,” zei hij rillend. „Jullie staan op de tekening van Jeroen Bosch, die in de bibliotheek hangt. Nee, ga weg, jullie bestaan niet echt!”

Opnieuw klonk daar het lachen en nu verdrongen al de gedachten zich om zijn bed. De gezichten waren bekend tot in elke trek. Jan Pot was er en Sicco Arents en al de veroordeelden. Zij hadden brandblaren op hun lijf, waarin ongedierte krioelede en zij droegen helse instrumenten bij zich.

„Jullie zijn allemaal dood,” bezwoer De Mepse hijgend. „Ik

droom, ik ben ziek, laat me met rust. Ik roep de bijsjagers om jullie weg te trappen."

Tamme Jans sprong op het laken en grijsde. „Kijk eens wat ik hier heb," zei hij, „een zweep met spijkertjes. Daar zal ik je mee slaan." „Ik heb hier een tang om je tenen af te draaien," zei Jan Pot. „En ik," zei Sicco Arents, „druppel vergif in je ogen, bijtend vergif."

De Mepse probeerde weg te kruipen onder de dekens, maar de berg van kleine mannetjes stortte over hem neer en overal voelde hij hen bijten, zuigen en krabben. Hij wrong zich en kroop van het bed af, de kamer rond, maar de kwelgeesten lieten hem geen rust.

„Ik heb naar mijn geweten gehandeld," bracht hij uit, maar toen nam het snerpande geschreeuw geen einde. De pijnen drongen diep in zijn lichaam door. Hij sleepte zich naar het raam, rolde zich om en om en scheurde zijn nagels stuk aan de muur. Met een laatste schreeuw riep hij: „God, wees mij genadig!"

Met een gezoef als van een windvlaag verdwenen de pijnigers, die hij zelf tot leven had geroepen. Hij vond zich terug onder de vensterbank, volkomen uitgeput. De regen ruiste kalm en sterk aan de ruiten en de nacht daalde in het vertrek. Rudolf de Mepse rilde en strekte de armen uit, de handen op de grond, zijn lijf kromde zich en zijn hoofd viel op zij. Dood zakte hij tegen de muur. Het water lekte van de vensterbank en drupte in zijn lange, zwarte haren.

EPILOOG

Men ontdekte hem eerst na twee dagen. Het was bijna onmogelijk het lichaam te naderen en uiterst moeilijk om dragers te vinden die het lijk naar Groningen wilden brengen. Toch werd het daar begraven in de Broerkerk. Een der vele smadelijke grafschriften die men op hem maakte, luidt:

Der schelmen schelm aas
Legt hier en rot in 't graf
Terwijl zijn ziel nu reeds
Gevoelt de helsche pijn en straf,
Tienduizent maal verdient
In dit zijn heilloos leeven.
Der duivlen opperhoofd
Zal voor hem moeten beeven,
Zoo hij zich zoo gedraagt,
Gelijk als op deez' aard.
Hij was de schoone naam
Van E d e l e M a n onwaard.
Vraagt gij nu wandelaar
Wie hij nu is geweest?
Het was De Mepske, Heer van Faan,
Een akelig, gruwelijk beest!

Zo gaf de volksgeest uiting aan zijn elementaire gevoelens van afkeer en werd hij de uiteindelijke rechter van De Mepse's daden op aarde. Maar nog zo diep leeft de herinnering aan de executie op de Westergast onder de mensen voort in 't Noorden van ons land, dat de eenvoudigsten van hen er gruweldaden van hem weten te vertellen. Het gerucht gaat voorts, dat de paarden die het voormalige executieveld voorbijgaan, op hol slaan en dat de lucht elk jaar op de vier en twintigste September, een dag na „Rodermarkt", bloedrood gekleurd is. In Wedde horen de voorbijgangers van de burcht soms nog het rinkelen van zilver en goud; dan telt De Mepse zijn bloedgeld en sleept het moeizaam voort...

Requiem aeternam dona ei, Domine.

Panco N. V. Voorburg.